

Evaluatie Continu Onderzoek Burgerperspectieven 2008-2018

Evaluatiecommissie COB
Maart 2019

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
1. Inleiding	7
1.1 Aanleiding en doel.....	7
1.2 Werkwijze.....	8
1.3 Bronnen.....	8
1.4 Leeswijzer.....	9
2. Het Continue Onderzoek Burgerperspectieven	10
2.1 Doelstellingen.....	10
2.2 Werkwijze.....	10
2.3 Gegevensverzameling	11
2.3.1 Enquêteonderzoek	11
2.3.2 Focusgroepen	13
2.3.3 Nabellen	14
2.4 Kwaliteitsbewaking.....	14
2.5 Publicatie en communicatie.....	15
3. Gebruik en impact van het COB	17
3.1 Beleid en politiek.....	17
3.2 Maatschappelijk gebruik.....	17
3.3 Media	18
3.4 Wetenschap	18
4. Evaluatie	19
4.1 Inhoud	19
4.1.1 Doelstellingen van het COB	19
4.1.2 Keuze van de onderwerpen	19
4.2 Methodologie.....	20
4.2.1 De enquêtes.....	20
4.2.2 Steekproeven en respons	20
4.2.3 Focusgroepen	22
4.2.4 Nabellen	23
4.3 Kwaliteitsbewaking.....	23
4.4 Kwartaalberichten	23
4.4.1 Frequentie en vorm	23
4.4.2 Kwaliteit analyses	24
4.4.3 Vormgeving	24
4.4.4 Externe communicatie	25
4.5 Documentatie, archivering en beschikbaarstelling van data	25
5. Conclusies en aanbevelingen.....	27
5.1 "Doen we de goede dingen?"	27
5.2 "Doen we de dingen die we doen, goed?"	28
5.3 Ideale uitvoering van het COB.....	30
Bijlagen	
Bijlage 1 Samenstelling evaluatiecommissie.....	32
Bijlage 2 Gesprekspartners van de evaluatiecommissie	33
Bijlage 3 Externe publicaties van COB-auteurs op basis van het COB	35
Bijlage 4 Impactanalyse (rapport Ad Prins).....	38

Samenvatting

Het SCP heeft een onafhankelijke externe commissie gevraagd om het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) te evalueren. Met het COB brengt het SCP de mening van burgers in kaart. Het SCP onderzoekt waarover burgers zich zorgen maken, wat ze belangrijk vinden, hoe het met hen gaat en met de maatschappij en politiek en waarom ze dat vinden. Het SCP wil ten aanzien van het COB van de commissie antwoord op twee hoofdvragen:

1. "Doen we de goede dingen?"
2. "Doen we de dingen die we doen, goed?"

De commissie heeft haar werkzaamheden uitgevoerd in de periode november 2018 tot en met maart 2019. De commissie heeft in deze periode documentatie over het COB en de COB-pagina's op de SCP-website bestudeerd en gesprekken gevoerd met interne en externe stakeholders. Ook is door een extern bureau een impactanalyse uitgevoerd van het COB, waarin gekeken is naar het gebruik van het COB door beleid en politiek, maatschappelijke organisaties, pers en wetenschap.

Het Continu Onderzoek Burgerperspectieven

Het COB wordt sinds 2008 op verzoek van de Voorlichtingsraad (VoRa) uitgevoerd door het SCP. Doel van het COB is het in kaart brengen en duiden van de Nederlandse publieke opinie en de diversiteit daarvan, daarover kabinet, politiek en publiek te informeren en de samenleving een spiegel voor te houden. Het COB bestaat ieder kwartaal uit een enquête onder een netto steekproef van circa 1.100 Nederlandse burgers van 18 jaar en ouder. Deze enquête bestaat uit een vast vragenblok waarmee trends in de publieke opinie in beeld worden gebracht en een vragenblok over een specifiek, wisselend thema. In aanvulling daarop zijn er in de even kwartalen vier focusgroepbijeenkomsten om meer zicht te krijgen op hoe Nederlanders de samenleving en politiek ervaren, hoe zij over bepaalde onderwerpen denken en ter duiding en verklaring van bepaalde resultaten uit de enquête. In de oneven kwartalen bellen de onderzoekers enkele tientallen respondenten na om met hen door te praten over hun antwoorden op de enquête of om een actuele kwestie aan de orde te stellen. De resultaten worden ieder kwartaal gepubliceerd in een kwartaalbericht, dat zowel schriftelijk als online op de SCP-website verschijnt. Vóór publicatie presenteren de onderzoekers hun bevindingen aan de Voorlichtingsraad. Daarnaast wordt een persbericht uitgebracht.

"Doen we de goede dingen?"

De vraag "Doen we de goede dingen?" heeft betrekking op de relevantie van de doelstellingen van het COB in het huidige tijdsgewricht, de realisatie ervan en de wijze waarop het SCP er invulling aan geeft.

De commissie acht de doelstellingen van het COB nog steeds zeer relevant en vindt dat het SCP zonder meer aan de drie doelstellingen voldoet. Wel zou men zich beter en explicieter moeten afvragen welke verschillende doelgroepen in de maatschappij met het COB bediend (moeten) worden (en in het verlengde daarvan ook een duidelijke onderzoeks- en communicatiestrategie ontwikkelen). De keuze van de 'grote' thema's vindt plaats door de betrokken onderzoekers na overleg met een ambtelijke werkgroep die namens de VoRa het onderzoek begeleidt. Het is niet duidelijk in hoeverre de eigen doelstellingen en het onderzoeksprogramma van het SCP bij deze keuze een rol spelen, behalve dan via de inbreng van de betrokken onderzoekers. De meerwaarde van het COB voor het SCP wordt volgens de commissie groter als de themakeuze meer aansluit bij de programmalijnen van het SCP.

Het SCP communiceert actief over het COB door middel van persberichten, presentaties en artikelen en bijdragen in bundels en bladen. Wel adviseert de commissie een strategischer benadering van de communicatie. De doelstellingen van het COB impliceren verschillende doelgroepen: beleid en politiek, media, het algemene publiek en waar het gaat om

wetenschappelijke analyses ook de sociale wetenschappen. Deze groepen hebben niet noodzakelijk dezelfde verwachtingen van het COB en vragen om een gedifferentieerd communicatiebeleid. De commissie adviseert in ieder geval om rapporten vaker actief aan de pers te presenteren en er discussie omheen te organiseren. Ook zou het SCP als vast onderdeel van de periodieke verdiepingsstudies steeds een conferentie kunnen organiseren voor wetenschappers, beleidsmakers en journalisten, teneinde het publieke debat te stimuleren.

De commissie adviseert de huidige frequentie van het COB te handhaven, maar vindt het ieder kwartaal uitgebreid beschrijven van veranderingen en trends niet per se noodzakelijk en misschien zelfs ongewenst. De rapportage van kortetermijnveranderingen per kwartaal houdt te veel het risico in nieuws te creëren op basis van toevallige fluctuaties of kortstondige schommelingen in de publieke opinie. De commissie wil ook de valse verwachting wegnemen dat met deze frequentie het COB tijdig grote maatschappelijke onrust kan voorspellen. Onderzoek zoals het COB kan een veenbrand signaleren, maar niet exact voorspellen wanneer en waar die precies aan de oppervlakte komt.

De commissie geeft in overweging de kwartaalrapportages vooral te richten op het thema dat in dat kwartaal centraal staat. De trends op een aantal vaste indicatoren zouden dan volgens een vast stramien op een sobere wijze in beeld gebracht kunnen worden en ook online gemakkelijk toegankelijk kunnen worden gemaakt. De commissie adviseert eenmaal per jaar of eenmaal per twee jaar een meer diepgaande studie te maken waarin de trends niet alleen worden beschreven maar ook worden geduid. De commissie zou het een goed idee vinden als hierbij ook onderzoekers van buiten het SCP worden betrokken.

"Doen we de dingen die we doen, goed?"

Het SCP heeft een grote reputatie waar het gaat om de kwaliteit van onderzoek. Naar het oordeel van de commissie geldt dit ook voor het COB. Maar het COB is nu niet onderworpen aan de bij het SCP gebruikelijke kwaliteitstoetsing. Dat is gezien de frequentie van het COB begrijpelijk, maar het inbedden van het COB in de algehele kwaliteitsbewaking van het SCP is absoluut noodzakelijk om de kwaliteit van het COB blijvend te borgen.

Zoals het SCP zelf ook in zijn zelfevaluatie constateert, is de steekproef die voor het COB wordt gebruikt, een belangrijk aandachtspunt. De commissie vindt doorgaan met de huidige wijze van steekproeftrekking geen realistische optie. Door terecht uitdrukkelijk vast te houden aan random steekproeven en geen gebruik te maken van 'zelfselectie' van respondenten, mede ook vanuit de kwaliteitseisen die het SCP stelt, wordt het voor het COB gebruikte steekproefkader steeds kleiner en minder representatief, terwijl tegelijkertijd de teruglopende en selectieve respons een steeds grotere bruto steekproef vergt. Bovendien is vanaf het begin van het COB ervoor gekozen de vragenlijsten uitsluitend in het Nederlands af te nemen. Niet- of moeizaam Nederlandssprekenden worden hierdoor uitgesloten van deelname. Zeer begrijpelijk vanuit de ontstaansgeschiedenis van het COB, maar de vraag moet worden gesteld of dit nu nog steeds goed verdedigd kan worden in het licht van de doelstellingen van het COB. Om de kwaliteit en reikwijdte van het COB in de toekomst te waarborgen, zal het SCP wat de steekproef betreft een fundamentele keuze moeten maken, mede in samenhang met de gehele datainfrastructuur van het SCP. De commissie constateert dat er wat dit betreft geen eenvoudige oplossingen zijn en dat er vermoedelijk fors in de dataverzameling zal moeten worden geïnvesteerd.

De commissie vindt dat de enquêtes over het algemeen onderzoekstechnisch goed in elkaar zitten en dat ze begrijpelijk zijn voor Nederlandstalige respondenten. Ook vindt de commissie de analyses voor de doelgroepen van de kwartaalberichten (beleid, pers, publieke debat) op het juiste niveau en relevant. De commissie constateert wel dat veel van de analyses op itemniveau worden uitgevoerd. Meer gebruik van schalen, indices en 'typen' in plaats van losse items zou de betrouwbaarheid van de analyses ten goede komen, de schommelingen op

basis van steekproeffluctuaties dempen en daardoor veranderingen in de tijd en verschillen tussen groepen betrouwbaarder weergeven. Verder zou het goed zijn om, vaker dan nu het geval is, resultaten van het onderzoek te vergelijken met die van ander onderzoek en naar verklaringen te zoeken waar die vergelijking verschillen oplevert. Die vergelijkingen hoeven overigens niet altijd in de rapporten te worden beschreven. Ze kunnen ten dele ook als achtergrondinformatie op de website worden geplaatst.

De commissie is niet overtuigd van de meerwaarde van de focusgroepen. De commissie vindt de focusgroepen verhoudingsgewijs duur, beperkt in aantal en selectief en constateert dat de uitspraken vooral als illustratiemateriaal worden gebruikt, zonder daadwerkelijk iets aan de analyses toe te voegen. Dat geldt in de ogen van de commissie ook voor het nabellen van de enquêterespondenten. De commissie accepteert zeker de verklaringen van de onderzoekers dat dit kwalitatief materiaal voor hen bijdraagt aan de interpretatie van de COB-uitkomsten, maar die bijdragen zijn vooral ad hoc en worden niet systematisch geïmplementeerd en geëvalueerd. Dit neemt niet weg dat in principe aanvullend kwalitatief onderzoek zeker belangrijk is voor de interpretatie en inrichting van het COB. De commissie adviseert het SCP daarom meer systematisch te experimenteren met deze, maar zeker ook met andere vormen van kwalitatief onderzoek.

De commissie vindt dat er verbeteringen nodig zijn ten aanzien van de documentatie en de toegankelijkheid van de data. De commissie constateert dat de vragenlijsten niet te vinden zijn en dat documentatie ontbreekt over de validiteit van de vragen, veranderingen in vraagformuleringen, etc. Een eerste stap zou zijn om de vragenlijsten online te plaatsen en de onderliggende documentatie op orde te brengen en te ontsluiten. Ten tweede vindt de commissie dat de kwartaalrapporten beter kunnen worden ontsloten, bijv. door het mogelijk te maken ze met sleutelwoorden te doorzoeken. Ten derde zou het mogelijk moeten zijn om eenvoudige analyses online uit te voeren (vgl. Eurobarometer, ESS, maar ook CBS). Tot slot zouden de data eerder via DANS toegankelijk gemaakt moeten worden voor secundaire analyses.

Ideale uitvoering van het COB

De commissie heeft grote waardering voor het COB en voor de wijze waarop hier door een kleine vaste kern van onderzoekers ieder kwartaal vorm en inhoud aan wordt gegeven. In de gesprekken die de commissie over het COB heeft gevoerd, wordt die waardering unaniem gedeeld. Het COB vormt een belangrijke bron van informatie over de ontwikkeling van de publieke opinie voor beleid en politiek, de pers, maatschappelijke organisaties en wetenschappers en kan een tegenwicht bieden aan hypes en bestaande beelden die niet met de werkelijkheid overeenkomen. Om deze rol in de toekomst te kunnen blijven spelen, zijn echter wel maatregelen nodig. De commissie acht doorgaan met de huidige menskracht en financiële middelen nauwelijks een serieuze optie. Om het COB toekomstbestendig te maken, is ten minste het volgende noodzakelijk:

- Investering in de datainfrastructuur, in relatie tot ander SCP-onderzoek:
  - Verbetering van het steekproefkader (random steekproef), evt. in samenwerking met het CBS.
  - Meer gebruik maken van onderliggende typologieën, indices, schalen.
  - Betere documentatie en toegankelijkheid van data zoals hierboven geschetst:
    - Vragenlijsten online plaatsen en onderliggende documentatie opstellen en beschikbaar stellen;
    - Kwartaalrapporten online toegankelijk maken met zoekfunctie;
    - Mogelijk maken van eenvoudige online analyses;
    - Snellere deponering van data bij DANS.
  - Experimenteren met nieuwe vormen van onderzoek.
- Inbedding van het COB in het kwaliteitsbewakingsproces van het SCP.
- Uitbreiding en verbreding van de bij het COB betrokken formatie. 'Meer doen met minder projecten' houdt in het geval van het COB o.m. in:

- Een meer actieve rol in de presentatie van de kwartaalrapporten voor pers en publiek.
- Eénmaal per jaar of per twee jaar een verdiepingsstudie, in samenwerking met externe onderzoekers, eventueel in combinatie met een conferentie voor wetenschappers, beleidsmakers en journalisten.
- Uitbreiding van deelname van de betrokken onderzoekers aan het wetenschappelijk debat, d.m.v. het deelnemen aan conferenties en het publiceren van artikelen in wetenschappelijke tijdschriften.

Met de huidige bezetting is dit alles niet uitvoerbaar. De vaste COB-onderzoekers leveren ieder kwartaal opnieuw een prestatie van formaat door een gedegen en goed geschreven rapport op te leveren. Naast hun andere werkzaamheden is voor iets extra's geen tijd. Bovendien kan de betrokkenheid van een bredere groep onderzoekers voor intellectuele verfrissing zorgen. Daarom pleit de commissie niet alleen voor een uitbreiding van de beschikbare personeelscapaciteit maar ook voor een verbreding van het aantal bij het COB betrokken SCP-medewerkers (naast inbreng van buiten via de verdiepingsstudies).

1. Inleiding

1.1 Aanleiding en doel

Het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) bestaat 10 jaar. Met het COB brengt het SCP de mening van burgers in kaart. Het SCP onderzoekt waarover burgers zich zorgen maken, wat ze belangrijk vinden, hoe het met hen gaat en met de maatschappij en de politiek en wat de achtergronden van de diverse posities van de burgers zijn. Elk kwartaal bericht het SCP hierover.

Het SCP wil graag weten hoe de kwartaalberichten beoordeeld worden en welke reflecties of suggesties er bij gebruikers leven. Het 10-jarig bestaan van het COB biedt een goede gelegenheid terug- en vooruit te blikken. Het SCP heeft daarom een onafhankelijke externe commissie gevraagd om het COB te evalueren en aan te geven hoe het SCP er verder mee kan gaan.¹

Het SCP wil van de commissie antwoord op twee hoofdvragen:

1. "Doen we de goede dingen?"
2. "Doen we de dingen die we doen, goed?"

In de opdrachtnotitie voor de commissie onderscheidt het SCP voor iedere hoofdvraag enkele subvragen en thema's.

1. "Doen we de goede dingen?"

- Zijn de in 2007/2009 geformuleerde doelstellingen nog relevant? Behoeven die aanpassing? Is het COB als zodanig nog relevant?
- Voldoet het COB aan de geformuleerde doelstellingen? Brengen we 'wat leeft' voor het kabinet, de politiek en het publiek in beeld? Voeden we de publieke discussie? Worden er onderwerpen en groepsverschillen onder- of overbelicht?
- Is het onderzoeken en publiceren per kwartaal nog steeds de beste frequentie en vorm?

2. "Doen we die dingen die we doen, goed?"

- Dataverzameling algemeen: is de combinatie van kwartaal-enquêtes, focusgroepen, terugbellen van respondenten goed? Stellen we de goede vragen (inhoudelijk en qua 'format' (afgestemd op de respondenten/focusgroepdeelnemers)?
- Specifiek enquêtes: hoe staat het met de kwaliteit (representativiteit van het gebruikte respondentenpaneel en van de COB-selecties daaruit? (Gerealiseerde en te verwachten) continuïteit/stabiliteit hiervan? Kwaliteitsbewaking veldwerk? Verantwoording? In hoeverre komen de resultaten van het COB overeen met die van ander onderzoek (en zo niet, waardoor komt dat?)).
- Specifiek focusgroepen (en nabellen, maar dat is veel kleiner): nut in relatie tot (ook kwalitatief) enquêtemateriaal; verantwoording; relatie onderzoeksrapporten – kwartaalberichten.
- Analyses: relevant en juist? Kwaliteitscontrole en checks? Documentatie en reproduceerbaarheid? Voldoende duiding?
- Disseminatie: de kwartaalberichten (toegankelijkheid en aantrekkelijkheid; selectie van hoofdpunten/verdiepingsthema's; keuze tussen eenvoud en verdiepende analyses en inbedding in literatuur; presentaties en externe bijdragen; SCP-website; relatie met media?

---

¹ Zie bijlage 1 voor de samenstelling van de commissie.

Het SCP verzoekt de evaluatiecommissie om bij het beantwoorden van deze vragen rekening te houden met de bestaande kaders waarbinnen het onderzoek plaatsvindt (geformuleerde doelstellingen, financiële kaders, frequentie van verschijning), maar ook om buiten deze kaders met een open blik te kijken wat wenselijk en mogelijk is (wat zou het COB moeten zijn, hoe zou het idealiter zijn opgezet, wat is er nodig om dat te bereiken en is die ideale situatie überhaupt mogelijk). Daarbij vraagt het SCP te kijken naar twee scenario's:

- Wat is de ideale uitvoering van het COB met de inzet van de huidige menskracht en middelen?
- Wat is de ideale uitvoering van het COB met meer middelen?

1.2 Werkwijze

De evaluatiecommissie heeft haar werkzaamheden in de periode november 2018 tot en met februari 2019 verricht. Op basis van de opdrachtnotitie is voor de volgende werkwijze gekozen:

- De commissie heeft om te beginnen documentatie (zie paragraaf 1.3) en informatie op de SCP-website over het COB bestudeerd. Hiertoe behoorden onder andere COB-kwartaalberichten, verdiepingsstudies en interne evaluaties van het COB.
- De commissie heeft op 9 en 10 januari 2019 gesprekken gevoerd met interne en externe stakeholders. Intern is gesproken met de directie van het SCP, de afdeling methodologie en de projectleiding van het COB. Extern is gesproken met de Voorlichtingsraad (VoRa) van de rijksoverheid² als belangrijkste gesprekspartner van het COB, de VoRa-werkgroep die namens de VoRa het onderzoek vanuit de departementen begeleidt, de bureaus die het veldwerk voor het kwantitatieve en kwalitatieve onderzoek uitvoeren, wetenschappers, leden en staf van de WRR, maatschappelijke organisaties en journalisten. Bijlage 2 bevat een overzicht van de deelnemers aan de gesprekken.
- In overleg met de commissie heeft het SCP opdracht verleend voor een analyse van de impact van de COB-rapporten op beleid en politiek, maatschappelijk debat, media en wetenschap. De commissie heeft op 9 januari 2019 de resultaten hiervan besproken met de opsteller van het rapport.³ De impactanalyse is als bijlage 4 bijgevoegd.
- Op basis van de bestudeerde documentatie, gesprekken en impactanalyse heeft de evaluatiecommissie haar bevindingen vastgelegd in onderhavige rapportage. De rapportage is voorgelegd aan en besproken met de directie en projectleiding van het COB, teneinde feitelijke onjuistheden te corrigeren en de conclusies toe te lichten.

1.3 Bronnen

De evaluatiecommissie heeft van de volgende bronnen gebruik gemaakt:

- De COB-evaluatie methodologen van 16 oktober 2017, opgesteld door Ineke Stoop en Sander Steijn.
- De zelfevaluatie COB van 10 oktober 2018, opgesteld door Paul Dekker en Josje den Ridder.
- De vier Kwartaalberichten uit 2018, inclusief persberichten.
- De drie verdiepingsrapporten uit 2009 (2x) en 2011.
- De onderzoeksverantwoording van SAMR van het enquêteonderzoek.
- Twee focusgroep rapporten van resp. Kantar en Ruigrok.
- De SCP-website, in het bijzonder de pagina's waarop het COB wordt ontsloten.

---

² De Voorlichtingsraad (VoRa) is een ambtelijke adviesraad en het belangrijkste interdepartementale overlegorgaan over overheidscommunicatie. Leden zijn de directeuren communicatie van de ministeries. Voorzitter is de directeur-generaal van de Rijksvoorlichtingsdienst.

³ Ad Prins (2018) *Contextuele Respons Analyse van COB Publicaties 2008-2018*

1.4 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt een nadere beschrijving gegeven van het COB en de wijze waarop dit onderzoek wordt uitgevoerd. Hoofdstuk 3 geeft vervolgens een beeld van de impact van het COB op beleid en politiek, maatschappelijke organisaties, media en wetenschap. In hoofdstuk 4 komen de evaluatievragen aan de orde. De commissie gaat achtereenvolgens in op de inhoud van het COB (doelstellingen en onderwerpkeuze), methodologie, kwaliteitsbewaking, kwartaalberichten en documentatie, archivering en ontsluiting. In hoofdstuk 5, ten slotte, formuleert de commissie haar conclusies en aanbevelingen.

2. Het Continue Onderzoek Burgerperspectieven

In dit hoofdstuk beschrijft de commissie het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB). Aan de orde komen de doelstellingen van het COB, de werkwijze, kwaliteitsbewaking en publicatie en communicatie. De informatie in dit hoofdstuk is gebaseerd op de informatie op de website van het SCP, de kwartaalberichten, onderzoeksverantwoording, rapportages van focusgroepen, de zelfevaluatie van de COB-onderzoekers en de COB-evaluatie van de methodologen.

2.1 Doelstellingen

Het COB wordt sinds 2008 op verzoek van de Voorlichtingsraad door het SCP uitgevoerd. Het COB is de opvolger van de Rijksbrede Belevingsmonitor, die in de periode 2003-2007 is uitgevoerd. Het onderzoek heeft sinds het begin de volgende doelstellingen:

- Het kabinet voorzien van actuele informatie over ontwikkelingen in opvattingen in de bevolking over maatschappelijke en politieke problemen en doeleinden, inclusief gegevens over algemene tevredenheid en onbehagen en zo mogelijk signaleringen van groepen die 'negatief' opvallen.
- Het informeren van politiek en publiek met uitvoeriger analyses van deze onderwerpen om Nederland in de tijd en internationaal te kunnen plaatsen en verscheidenheid binnen de Nederlandse samenleving in kaart te brengen en te duiden.
- Een bijdrage leveren aan de publieke discussie over maatschappelijke en politieke problemen en doeleinden door relativering en uitdieping van enquêtegegevens over de publieke opinie met behulp van vergelijkende analyses en kwalitatief onderzoek.

2.2 Werkwijze

Het COB is een opinieonderzoek dat ieder kwartaal wordt uitgevoerd. Het bestaat ten eerste uit een grootschalig enquêteonderzoek. Het enquêteonderzoek wordt ieder kwartaal uitgevoerd op een steekproef van Nederlandse burgers van 18 jaar en ouder. In aanvulling daarop worden in de even kwartalen focusgroepbijeenkomsten gehouden en worden in de oneven kwartalen enkele tientallen enquêterespondenten nagebeld om te praten over hun antwoorden op de enquête of om een actuele kwestie aan de orde te stellen. De resultaten worden ieder kwartaal in een kwartaalbericht beschreven. In de even kwartalen is dat een 'dik' nummer met een uitgebreid verdiepingsthema en in de oneven kwartalen een 'dun' nummer met een klein verdiepend hoofdstuk. Tabel 2.1 laat het verloop zien van de werkzaamheden die sinds 2013 in ieder kwartaal worden uitgevoerd.

Tabel 2.1 Planning en werkwijze COB 2013-2018

Wat	Wanneer
Veldwerk: enquête (SAMR)	Januari, april, juli en oktober
Veldwerk: focusgroepen (Kantar en Ruigrok NetPanel)	April en oktober
Veldwerk: nabellen enquêterespondenten	Februari en augustus
Analyse en schrijven kwartaalbericht	Februari, mei, augustus, november
Kwaliteitsborging: meelesen en commentaar (SCP-directeur + wisselende SCP-meelezer; VoRa-werkgroep)	Voorlaatste week van februari, mei, augustus, november
Auteursversie van tekst en figuren naar uitgeverij	Laatste werkdag van februari, mei, augustus, november
Redigeerfase	1 ^e 3-4 dagen van maart, juni, september, december
Opmaakfase	1 ^e en 2 ^e week van maart, juni, september, december
Schrijven en afstemmen persbericht	2 ^e en 3 ^e week van maart, juni, september, december
Publicatie (onder embargo) naar bewindspersonen	Een week voor verschijnen
Publicatie	Een van de laatste werkdagen van maart, juni, september, december

In de eerste maand van ieder kwartaal vindt de enquête plaats, in het begin van de tweede maand zijn de resultaten beschikbaar, die vervolgens in de rest van deze maand worden geanalyseerd, beschreven en besproken. De derde maand is voor het publicatie - en communicatieproces.

2.3 Gegevensverzameling

De gegevens voor het COB worden zoals gezegd verzameld met behulp van een enquête, aangevuld met afwisselend de bevindingen die voortkomen uit de focusgroepbijeenkomsten en het nabellen van enquêterespondenten.

2.3.1 Enquêteonderzoek

Vragenlijsten

De enquêtes bestaan uit een vragenlijst met gesloten en open vragen die zowel via internet als schriftelijk kan worden ingevuld. Iedere vragenlijst bevat een vast blok met vragen over de persoonlijke situatie, de Nederlandse samenleving en politiek, het mediagebruik en de stemming. De meeste gesloten vragen zijn ontleend aan eerder onderzoek en zijn in 2007 in een pilot-enquête samen met een aantal open vragen getoetst en waar nodig bijgesteld.⁴

Naast een vast vragenblok is er altijd een blok met vragen over een specifiek thema. Daarbij laat men zich inspireren door onderwerpen die deelnemers aan het COB naar voren brengen, hetzij in de groepsgesprekken, hetzij in de (open antwoorden van de) enquête. De keuze voor de kleine thematische verdiepingen in de oneven kwartalen worden door de COB-onderzoekers gemaakt. Voor de grotere thematische verdiepingsthema's in de even kwartalen leveren zowel de COB-onderzoekers als de leden van de VoRa-werkgroep input. De COB-onderzoekers maken de uiteindelijke keuze. Tabel 2.2 laat zien welke onderwerpen in het COB in de afgelopen 10 jaar aan de orde zijn geweest. De concrete vragen worden geformuleerd aan de hand van input uit de VoRa-werkgroep, collega SCP-onderzoekers, andere vragenlijsten en de COB-onderzoekers zelf. Het invullen van de gehele vragenlijst duurt circa 22 minuten.

Tabel 2.2 Onderwerpen die in het COB aan de orde zijn geweest

COB	Onderwerpen
2008/1	Groepen mediagebruikers, institutioneel vertrouwen, Europa, gevoelens van machteloosheid
2008/2	Levensinstelling, informatiebronnen voor de regering, maatschappelijke participatie
2008/3	Groepen werkenden, economische verwachtingen, persoonlijke toekomstverwachtingen
2008/4	Groepen met verschillende basismotivatie, overheidsuitgaven, financiële crisis, omgangsvormen
2009/1	Vrijheid van meningsuiting, Europa
2009/2	Opvoeding en gezin, de media, de crisis
2009/3	De economische crisis voor mkb'ers en mob'ers, politieke onvrede
2009/4	Politiek (on-)tevredenheid, multiculturele samenleving
2010/1	Maatschappelijke tegenstellingen, relaties tussen jong en oud
2010/2	Bezuinigingen, vertrouwen in informatie over klimaatverandering, vaccinatie
2010/3	Gevoelens van onveiligheid, internationalisering
2010/4	Grip op het leven, de publieke gevolgen van gejaagdheid
2011/1	De Eurocrisis, Nederland en Denemarken
2011/2	Publieke opinie over buitenlands beleid
2011/3	Eigen verantwoordelijkheid
2011/4	De inrichting van Nederland
2012/1	Publieke opinie 2008-2012
2012/2	Economische crisis en toekomst
2012/3	Houdbaarheid van de medische zorg en de AOW
2012/4	Tegenstellingen tussen sociale groeperingen, de rol van Nederland in het buitenland en niet-stemmers.

⁴ Steenvoorden, E. & P. Dekker (2009) De enquête, in P. Dekker (red.) *Metten wat leeft? Achtergrondstudie bij het Continu Onderzoek Burgerperspectieven* (blz. 23-39). Den Haag: SCP.

Vervolg tabel 2.2 Onderwerpen die in het COB aan de orde zijn geweest

COB	Onderwerpen
2013/1	Zorgen over bezuinigingen, protestgeneigdheid, vertrouwen in informatiebronnen
2013/2	Crisisperspectieven en -ervaringen en hexaco-persoonlijkheidsdimensies
2013/3	Persoonlijke toekomstzorgen, opvattingen over inkomensverschillen en over Europa
2013/4	Opvattingen over Oost-Europese arbeidsmigranten en lokale politiek
2014/1	Stemming over Europa en de Haagse politiek
2014/2	(Fysieke) risico's en verantwoordelijkheden
2014/3	Visies op Nederland en de toekomst en essay 'Van stemming naar bestemming'
2014/4	Opvattingen over decentralisaties en vrijheid van meningsuiting
2015/1	Internationale politieke situatie, lokale tevredenheid en burgertypen
2015/2	Europese Unie en burgerparticipatie
2015/3	Soorten vertrouwen in Nederland en politiek vertrouwen internationaal
2015/4	Perspectieven van mbo-opgeleiden
2016/1	Decentralisaties en referenda
2016/2	Vluchtelingen en pessimisme en optimisme over Nederland
2016/3	Politiek vertrouwen & verantwoordelijkheden en kerkelijkheid & godsdienst
2016/4	Energietransitie en electorale diversiteit
2017/1	Maatschappelijk onbehagen, pessimisme en politieke onvrede
2017/2	De publieke opinie over discriminatie
2017/3	Prioriteiten voor een nieuw kabinet
2017/4	Tien jaar Burgerperspectieven
2018/1	Vertrouwen in informatiebronnen
2018/2	Globalisering
2018/3	Samenleven
2018/4	Flexibilisering van de samenleving

Steekproeftrekking

De steekproef heeft betrekking op personen van 18 jaar en ouder en wordt getrokken uit het onderzoekspanel van SAMR ('Samsam', voorheen 'De onderzoeksgroep'). Dit onderzoekspanel bestaat uit circa 40.000 leden⁵ die regelmatig worden benaderd om hun mening te geven over producten, diensten, ideeën of service van de opdrachtgevers van SAMR. Het panel bestond oorspronkelijk uit een random steekproef van personen die met Random Digital Dialing waren gerekruteerd. Omdat met de traditionele manier van werven te weinig jongeren werden bereikt (terwijl voor die groep juist groei nodig was), worden sinds 2017 nieuwe panelleden geworven via bannering op een aantal geselecteerde sites. Het deel van het onderzoekspanel waarvan voor het COB gebruik wordt gemaakt, is samengesteld op basis van aselechte telefonische werving en maakt geen gebruik van deze nieuwe manier van werving.

Het SCP wil voor iedere meting een effectieve random steekproef van 1.000 respondenten. Hiertoe wordt ieder kwartaal een enquête onder minstens 1.100 respondenten gehouden, afkomstig uit het onderzoekspanel. SAMR hanteert daarbij als selectiecriteria een ondergrens van 18 jaar en geen deelname aan het COB in de afgelopen drie kwartalen.

Tot het vierde kwartaal van 2014 werden potentiële respondenten uit het panel uitsluitend telefonisch benaderd met de vraag of ze mee wilden werken aan het onderzoek. Degenen die hiertoe bereid zijn, kunnen kiezen of ze de vragenlijst online willen invullen, dan wel schriftelijk. In het eerste geval krijgen ze een mail met een link naar de vragenlijst, in het tweede geval wordt de vragenlijst toegestuurd met de post. Het veldwerkbureau controleert daartoe het mailadres/postadres van de respondent. De online invullers ontvangen een reminder per e-mail. Daarnaast is er een telefonische reminder.

Vanwege tegenvallende en selectieve respons en de wens om de wegefficiency op 90 procent te houden, is vanaf het vierde kwartaal van 2014 besloten om de bruto steekproef te verhogen en een deel van de doelgroep ook rechtstreeks – zonder voorafgaande telefonische

⁵ SAMR tracht 'beroepsrespondenten' te werven door niet te werken met een vaste beloning of een spaarsysteem. Zie: <https://www.samr.nl/product/samsam-consumentenpanel/>

selectie en uitnodiging - per e-mail te benaderen.⁶ Deze potentiële respondenten ontvangen in de mail een link naar de vragenlijst en kunnen hem online invullen. Zij ontvangen zowel per e-mail als schriftelijk een reminder. Incidenteel wordt nagebeeld.

Tijdens het veldwerk monitort SAMR de respons, zowel qua omvang als qua samenstelling. Om de respons bij achterblijvende doelgroepen te stimuleren (zoals jongeren en lager opgeleiden), stuurt SAMR sinds het vierde kwartaal van 2015 deze groepen extra reminders. De respondenten ontvangen in principe geen vergoeding voor deelname aan het onderzoek, maar panelleden die telefonisch niet kunnen worden uitgenodigd en herinnerd, ontvangen sinds een paar jaar een cadeaubon van eerst 7,50 euro en later 7 euro om hen snel en positief te laten reageren. Vanwege de tegenvallende respons van jongeren is in het vierde kwartaal van 2018 besloten om extra jongeren (bruto 1.506) te benaderen uit een ander steekproefkader (Rijksdienst voor Identiteitsgegevens). Zij zijn per brief uitgenodigd en kregen verschillende financiële incentives aangeboden. Dit leverde uiteindelijk een extra respons op van 104 jongeren (respons onder jongeren 7%).

Weging

Om een representatieve steekproef te krijgen weegt SAMR de uiteindelijke netto steekproef op geslacht, leeftijd, opleiding en internetgebruik. De basis voor de weging wordt gevormd door de zogenaamde Gouden Standaard: een ijkingsinstrument voor nationale en regionale steekproeven, ontwikkeld door de Marktonderzoek Associatie (MOA) in samenwerking met het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). De weging is nodig omdat in de meeste steekproeven voor het COB jongeren en laagopgeleiden zijn ondervertegenwoordigd, terwijl ouderen en middelbaar opgeleiden zijn oververtegenwoordigd.

Onderzoeksverantwoording

Na afloop van het veldwerk wordt een onderzoekstechnische verantwoording opgesteld en op de website van het SCP geplaatst. Dit verslag geeft informatie over de opzet en methode van onderzoek, de wijze waarop respondenten zijn benaderd, de veldwerkperiode, de omvang van de bruto en netto steekproef, de responspercentages, de weging en de wegefficiency.

2.3.2 Focusgroepen

In de even kwartalen vinden vier focusgroepgesprekken plaats. Die worden georganiseerd door Kantar Public (voorheen Veldkamp) en Ruigrok NetPanel in opdracht van het SCP. Er wordt gebruik gemaakt van focusgroepen omdat het SCP dit – door de discussie – een goede manier vindt om te horen wat er leeft onder de burgers en hoe zij over bepaalde onderwerpen denken. Het doel van de gesprekken is volgens de onderzoekers niet alleen om een beeld te krijgen van de diversiteit aan opvattingen, maar ook van processen van collectieve meningsvorming: welke argumenten slaan aan en worden overgenomen, waarover is vanzelfsprekend consensus, waar voelen mensen zich aangevallen?

De algemene onderzoeksvragen voor de focusgroepen zijn:

- Wat is de stand van zaken in de Nederlandse samenleving volgens de burgers?⁷
- Hoe moeten bepaalde onderzoeksresultaten uit het kwantitatieve onderzoek worden gedeut en verklaard? Daarbij gaat het niet alleen om uitdieping van de enquête, maar ook om wat men van de onderwerpen vindt (met name de grote thema's).

Ieder bureau voert een gesprek met twee groepen, bestaande uit 8-10 deelnemers, beide op een verschillende locatie in het land. De selectiecriteria voor de deelnemers worden in overleg

---

⁶ In het vierde kwartaal van 2014 is dat gebeurd door jongeren die uit het panel waren uitgestroomd via mail te benaderen voor deelname aan het onderzoek. Deelname werd gestimuleerd door 10 cadeaubonnen van 25 euro te verloten. Dit leverde een extra deelname op van 50 respondenten (respons 3%). Sindsdien wordt een deel van de doelgroep (degenen die niet aan het telefonisch onderzoek willen meedoen) rechtstreeks via mail benaderd.

⁷ Dat is de formulering in het verslag van Ruigrok NetPanel. Kantar Public gebruikt een beperktere vraagstelling: Wat zijn de maatschappelijke zorgen van Nederlanders?

met het SCP bepaald en hangen af van het te bespreken thema, maar in het algemeen wordt spreiding nagestreefd op sekse, leeftijd en opleidingsniveau. Ruigrok NetPanel laat de selectie vervolgens verzorgen door een respondentenselectiebureau. Kantar Public gebruikt zijn eigen panel NIPObase, waaruit een gestratificeerde steekproef wordt getrokken op basis van de selectiecriteria. Vervolgens maken zij een selectie uit de respondenten die positief op de uitnodiging hebben gereageerd, met inachtneming van de selectiecriteria.

Na introductie van het onderzoek spreken de focusgroepen over de stand van de samenleving in Nederland en wordt gesproken over het verdiepingsthema dat in de enquête aan de orde is geweest. Ook worden standaard enkele vragen uit de enquête besproken om te achterhalen hoe mensen deze vragen interpreteren, waarom ze een bepaald antwoord geven en om kort over het onderwerp door te praten. Deelnemers vullen bij sommige onderdelen eerst individueel een vragenformulier in, die daarna in de groep worden besproken. De SCP-onderzoekers kijken 'op afstand' mee naar de gesprekken in de focusgroepen en bespreken na afloop met de moderatoren het verloop van de bijeenkomst. De onderzoeksbureaus leveren na afloop zowel ruwe data op (notulen en opnames) als een onderzoeksverslag. Dat onderzoeksverslag wordt met beide bureaus besproken, mede om de bureaus in discussie te laten gaan over verschillen en overeenkomsten tussen hun groepen en om te toetsen of de observaties van de SCP-onderzoekers overeenkomen met die van de bureaus. Tot slot worden de verslagen met de publicatie van het kwartaalbericht op de website van het SCP geplaatst.

2.3.3 Nabellen

In de oneven kwartalen bellen de COB-onderzoekers in het callcenter van SAMR een selectie van enkele tientallen respondenten op om met hen te praten over hun antwoorden en/of om actuele kwesties aan de orde te stellen. Soms is er iets gebeurd waarover de onderzoekers iedereen willen horen, bijv. destijds de ramp met de MH17 (een maand daarna: heeft dat nog invloed op hoe men tegen politiek en samenleving aankijkt?). Soms zijn de onderzoekers op zoek naar een bepaalde groep omdat ze daarover in het kwartaalbericht meer willen vertellen: bijv. mensen die heel pessimistisch zijn over de samenleving, mensen die de regering en de Tweede Kamer heel verschillend waarderen, onzeker zijn over hun toekomst etc. Soms willen de onderzoekers bij een enquêtevraag waarbij geen toelichting kon worden gegeven alsnog van respondenten horen wat de achtergrond van hun antwoord is. Meestal staan in een terugbelsessie twee onderwerpen centraal en selecteren de onderzoekers bruto 100 - 120 respondenten per onderwerp, waarbij, indien nodig, at random stratificatie naar leeftijdsgroep plaatsvindt. Een aantal valt af, omdat ze niet telefonisch benaderd willen worden. De onderzoekers maken bij het nabellen gebruik van een belscript en hebben daarnaast een lijst met gegevens van de respondenten die ze willen bellen (leeftijd, geslacht, opleidingsniveau, stemintentie en antwoorden op relevante vragen uit de enquête). Bij het bellen worden (vrijwel) alle geselecteerde jongeren benaderd. Bij de ouderen (die meestal beter responderen) wordt ervoor gezorgd dat er behoorlijke spreiding is qua opleidingsniveau en partijvoorkeur.

Van de gesprekken worden aantekeningen gemaakt en na afloop overleggen de onderzoekers onderling over opvallende dingen, overeenkomsten en verschillen. Ook wordt besproken in welke gesprekken mogelijk interessante citaten zitten voor het kwartaalbericht. Deze worden gebruikt voor de duiding van gegevens uit de enquête. De telefoongesprekken worden anoniem bewaard, maar er wordt geen apart verslag van gemaakt.

2.4 Kwaliteitsbewaking

De kwaliteitsbewaking van het COB door het SCP verloopt anders dan bij andere SCP-projecten, die vaak incidenteel zijn of in een lagere frequentie verschijnen. Het COB is geen typisch SCP-project en door de hoge frequentie is de gebruikelijke procedure die het SCP hanteert (zie het tekstkader) niet werkbaar.

Kwaliteitsbewaking bij het SCP

Kwalitatief hoogwaardig onderzoek ligt ten grondslag aan het gezag van het SCP. De borging van de kwaliteit van het onderzoek krijgt bij het SCP dan ook veel aandacht en is in september 2017 vastgelegd in het 'Sturingsdocument'. Bij het bewaken van de kwaliteit spelen, naast de leden van het onderzoeksteam, diverse actoren een rol: de directie, de programma- c.q. projectleider, de leescommissie, de afdeling methodologie en bij externe projecten soms een begeleidingscommissie. Dit leidt tot de volgende rol- en verantwoordelijkheidsverdeling:

- De directie beslist of een intern of extern verzoek wordt uitgewerkt tot een projectvoorstel, beslist of het projectvoorstel wordt uitgevoerd en beslist over publicatie van het rapport.
- De programmaleider is eindverantwoordelijk voor het opstellen van het projectvoorstel en het bewaken van de kwaliteit van het projectvoorstel. De projectleider is verantwoordelijk voor het resultaat (het rapport) en beslist over het al dan niet doorgeleiden van het conceptrapport naar de directie.
- De directie bespreekt het projectvoorstel en conceptrapport, in aanwezigheid van de projectleider, waarbij de directie een beslissende stem heeft.
- Bij ieder project wordt een leescommissie ingesteld. Deze commissie heeft een adviesrol ten behoeve van het onderzoeksteam en de directie met betrekking tot de kwaliteit van het onderzoek.
- Tot slot speelt de afdeling methodologie een belangrijke rol bij de bewaking van de kwaliteit van het onderzoek. Zij adviseren en ondersteunen bij alle fasen van het onderzoek.

Bij de kwaliteitsbewaking van het COB zijn de SCP-methodologen betrokken, de SCP-meelezers, de VoRa-werkgroep en de COB-onderzoekers zelf. De SCP-methodologen worden alleen geraadpleegd als er praktische methodologische kwesties zijn; jaarlijks is er wel een wat breder gesprek over de stand van zaken bij het COB. Kwesties die daarbij aan de orde zijn geweest betreffen onder andere de representativiteit van de steekproeven, de beschikbaarheid van documentatie, de ontsluiting van vragenlijsten en databestanden (o.a. via DANS), codering van open antwoorden en publicatievorm.

Ieder kwartaalbericht wordt meegelezen door een interne en externe leescommissie. De interne leescommissie bestaat uit de directeur van het SCP en een wisselende SCP-meelezer. Ook kijkt een communicatieadviseur mee, met het oog op de communicatie van de highlights op de omslag van het kwartaalbericht en de samenvatting aan het begin. Daarnaast leest de VoRa-werkgroep mee. De tekst en het conceptpersbericht worden integraal met de werkgroep besproken.

Tot slot vervullen de COB-onderzoekers zelf een belangrijke rol bij de kwaliteitsbewaking. Zij houden toezicht op het veldwerk, wonen de focusgroepbijeenkomsten bij en bespreken de resultaten met de externe onderzoekers. Zij proberen elkaar naar eigen zeggen ook kritisch te volgen, waar het gaat om de interpretatie van de uitkomsten van de enquêtes, codering van open antwoorden, de focusgroepen en de terugbelsessies. De focusgroepen worden ook gebruikt om zicht te krijgen op de interpretatie van vragen. Dit kan leiden tot aanpassingen in de volgende vragenlijsten.

2.5 Publicatie en communicatie

Het COB wordt op een van de laatste werkdagen van ieder kwartaal gepubliceerd. Een week voorafgaand aan publicatie wordt het kwartaalbericht onder embargo naar bewindspersonen gestuurd. Bij ieder kwartaalbericht stellen de COB-onderzoekers een persbericht op, in overleg met de afdeling Communicatie en de SCP-directie. De VoRa-werkgroep krijgt het persbericht ter informatie toegestuurd, met de mogelijkheid eventuele feitelijke onjuistheden te corrigeren en incidenteel met een expliciet verzoek om een advies (bijv. over de keuze voor een kop). Ieder kwartaalbericht wordt daarnaast gepresenteerd aan en besproken in de Voorlichtingsraad. De VoRa-werkgroep heeft voorts een belangrijke rol bij het communiceren van de resultaten naar de departementen.

Het COB verschijnt in gedrukte vorm op A4-formaat en daarnaast als pdf op de website van het SCP. Het COB wordt op de website ontsloten bij de "Terugkerende monitors en reeksen".

Hier staan alle 44 kwartaalberichten en drie verdiepende studies, met een korte aanduiding van de verdiepingsthema's die in ieder bericht aan de orde komen (zie tabel 2.2). Ook is er een korte onderzoeksbeschrijving te vinden, met een beschrijving van de steekproef in alle kwartalen (omvang, respons, range weegfactoren). Bij ieder kwartaalbericht zijn de daarbij horende publicaties als pdf-bestanden te vinden: het kwartaalbericht zelf, het persbericht, de onderzoekstechnische verantwoording van het veldwerk en de verslaglegging van de focusgroepen. De vragenlijsten en (geanonimiseerde) databestanden staan niet op de website. Zij zijn ook niet beschikbaar via DANS.

3. Gebruik en impact van het COB

Het COB heeft als doelstellingen om politiek en publiek te informeren over ontwikkelingen in de opvattingen van burgers over maatschappelijke en politieke problemen en doeleinden en een bijdrage te leveren aan de publieke discussie. In dit hoofdstuk schetst de commissie een beeld van de mate waarin en de wijze waarop het COB wordt gebruikt. Dit gebeurt op basis van een analyse van de reacties op de kwartaalberichten en verdiepende studies in beleid en politiek, het maatschappelijke domein, de media en de wetenschappen. De bevindingen zijn afkomstig van een responsanalyse uitgevoerd door Ad Prins, die verschillende databases heeft onderzocht op verwijzingen naar het COB (zie bijlage 4).⁸ Daarnaast is in dit hoofdstuk input verwerkt uit de gesprekken die de commissie heeft gevoerd over het gebruik van het COB.

3.1 Beleid en politiek

Het COB wordt uitgevoerd op verzoek van de Voorlichtingsraad en begeleid door de VoRa-werkgroep, bestaande uit ambtenaren van de communicatieafdelingen van de departementen. Het SCP bespreekt de kwartaalberichten uitvoerig met de werkgroep en presenteert het ieder kwartaal aan de leden van de Voorlichtingsraad. De VoRa-leden waarmee de commissie heeft gesproken vinden het een zeer waardevol onderzoek. De resultaten worden vooral gedeeld binnen de communicatie-afdelingen. Er is over het algemeen weinig zicht op het gebruik van de kwartaalberichten door de beleidsafdelingen van de ministeries. Volgens de VoRa-werkgroep gebeurt dit wel als men bezig is met de onderwerpen waarop het COB zich richt (bijv. door de kennisafdeling en beleidsafdeling democratische vernieuwing van BZK).

Er wordt door de VoRa(-werkgroep) niet expliciet gesproken over de betekenis van de bevindingen voor het beleid. Leden van de VoRa-werkgroep maken vaak een vertaalslag voor hun departement en verspreiden deze binnen hun afdeling. Het wisselt per departement of de resultaten worden gedeeld met de bestuurders. Wel presenteert de DG van de Rijksvoorlichtingsdienst twee keer per jaar een media-en-opiniebeeld in de ministerraad, waarvan het COB de kern vormt. Verder worden de kwartaalberichten over het algemeen gebruikt als naslagwerk en contextinformatie voor eigen ambtelijke stukken. Het COB speelt volgens de VoRa(-werkgroep) wel een belangrijke rol bij kabinetsbrede communicatie.

Uit de responsanalyse blijkt dat in beleid en politiek maar beperkt expliciet naar het COB wordt verwezen⁹, zeker vergeleken met andere SCP-rapporten. Waar dit gebeurt, worden gegevens uit het COB gebruikt als onderbouwing van een betoog of van een standpunt. Dit ogenschijnlijk beperkte gebruik wordt overigens in de gesprekken genuanceerd. Zo wordt opgemerkt dat kennisneming vaak indirect verloopt, bijv. via de media en via andere SCP-rapporten.

3.2 Maatschappelijk gebruik

Uit de responsanalyse blijkt dat het maatschappelijk middenveld veel gebruik maakt van het COB, maar dat er een zeer grote groep gebruikers is die dat incidenteel doet, afhankelijk van het onderwerp dat in de Burgerperspectieven aan de orde komt.¹⁰ Gebruikers zijn afkomstig uit een breed scala aan sectoren, waarbij met name de overheid, de sectoren arbeid en economie, politiek en universiteiten en onderzoeksinstellingen goed vertegenwoordigd zijn. Gebruikers die vaker verwijzen naar het COB, gebruiken de Burgerperspectieven niet alleen

---

⁸ Prins, A. (2018) *Contextuele Respons Analyse van publicaties van het Continue Onderzoek Burgerperspectieven 2008-2018*. Groningen: Ad Prins.

⁹ Het gebruik van het COB in beleid en politiek is gebaseerd op verwijzingen hiernaar in de database van de website zoek.officiëlebezoekingen.nl. en levert een beeld op van de mate waarin het COB wordt genoemd in kamerstukken en de handelingen van de Eerste en Tweede Kamer.

¹⁰ Het algemeen maatschappelijk gebruik is verkend met de internetzoekmachines Google en Bing.

om het eigen standpunt te versterken, maar ook om dat standpunt verder uit te werken en daarbij conclusies te trekken die het feitelijke onderwerp van het kwartaalbericht overstijgen. Het incidentele gebruik hangt sterk af van het onderwerp dat in een kwartaalbericht aan de orde komt. In zijn algemeenheid blijkt uit de verwijzingen naar het COB dat de betreffende rapporten goed gelezen worden, ook al is dat dus vaak incidenteel.

3.3 Media

Vergeleken met andere SCP-publicaties is het COB in de media goed zichtbaar, met name in de landelijke pers.¹¹ De kwartaalberichten leveren vaak direct na publicatie persaandacht op (vaak op basis van het persbericht). Journalisten, waaronder een grote variatie columnist en schrijvers van opiniestukken, maken ook regelmatig gebruik van het COB voor langere beschouwende artikelen waarbij de bevindingen in een breder verband worden geplaatst. Daarbij wordt duidelijk gebruik gemaakt van de rapporten zelf, niet alleen van de persberichten.

Zowel uit de gesprekken die de commissie heeft gevoerd, als uit de responsanalyse blijkt dat journalisten de kwartaalberichten waarderen. De journalisten waarmee de commissie gesproken heeft, zijn blij dat het COB bestaat, dat het regelmatig verschijnt, consistent is en een lange tijdslijn biedt. Zij gebruiken het COB om inzicht te krijgen in het vertrouwen in instituties, zoals de politiek, en in het maatschappelijk onbehagen en het populisme. Uit de responsanalyse blijkt dat journalisten ook waardering hebben voor het rijke kwalitatieve materiaal. Zo worden in artikelen ter illustratie regelmatig uitspraken van respondenten uit de kwartaalberichten aangehaald, dan wel uitspraken van de onderzoekers ter ondersteuning en uitleg van de resultaten. De journalisten spreken in hun gesprek met de commissie veel waardering uit voor de toegankelijkheid van de onderzoekers.

3.4 Wetenschap

De wetenschappers waarmee de commissie gesproken heeft, hebben veel waardering voor het COB. Zij beschouwen het als een nuttige bron. Het gebruik van het COB in de wetenschappelijke literatuur¹² is echter bescheiden, maar dat geldt ook voor de andere SCP-rapporten. Toch worden de Burgerperspectieven relatief veel gebruikt in Nederlandstalige en Engelstalige hybride boeken¹³ met beschouwingen over trends en ontwikkelingen, waarin thematiek centraal staat die ook in het COB aan de orde komt.

---

¹¹ Het mediagebruik is onderzocht met behulp van de database LexisNexis.

¹² Voor het in kaart brengen van het gebruik van het COB in het wetenschappelijke domein is gebruik gemaakt van Google Scholar.

¹³ Hybride boeken worden gekarakteriseerd door de directe maatschappelijke relevantie van wetenschappelijk werk door hun toegankelijkheid en belang voor zowel academici als een groter publiek in het algemeen maatschappelijk domein.

4. Evaluatie

In dit hoofdstuk doet de evaluatiecommissie verslag van haar observaties van het COB. De commissie heeft daartoe gebruik gemaakt van de beschikbaar gestelde documentatie en van de gesprekken die zij met interne en externe stakeholders heeft gevoerd. In paragraaf 4.1 komt de inhoud van het COB aan de orde, terwijl in paragraaf 4.2 de onderzoeksmethode centraal staat. Paragraaf 4.3 gaat vervolgens in op de kwaliteitsbewaking en paragraaf 4.4 op de kwartaalberichten.

4.1 Inhoud

4.1.1 Doelstellingen van het COB

Zoals eerder vermeld heeft het COB sinds de start in 2008 de volgende doelstellingen:

- Het kabinet voorzien van actuele informatie over ontwikkelingen in opvattingen in de bevolking over maatschappelijke en politieke problemen en doeleinden, inclusief gegevens over algemene tevredenheid en onbehagen en zo mogelijk signaleringen van groepen die 'negatief' opvallen.
- Het informeren van politiek en publiek met uitvoeriger analyses van deze onderwerpen om Nederland in de tijd en internationaal te kunnen plaatsen en verscheidenheid binnen de Nederlandse samenleving in kaart te brengen en te duiden.
- Een bijdrage leveren aan de publieke discussie over maatschappelijke en politieke problemen en doeleinden door relativering en uitdieping van enquêtegegevens over de publieke opinie met behulp van vergelijkende analyses en kwalitatief onderzoek.

De commissie acht deze doelstellingen nog steeds zeer relevant en actueel. Uit alle gesprekken blijkt dat het COB zeer waardevol is als spiegel van de publieke opinie en om inzicht te krijgen in het vertrouwen in instituties. Het feit dat het COB al zo lang op een consistente manier plaats vindt, waarbij grotendeels steeds dezelfde vragen worden gesteld, zoals de vertrouwensvragen, maakt het een uniek onderzoek dat zeer wordt gewaardeerd.

Waar het COB volgens de commissie goed in voorziet, is het bieden van informatie over de (ontwikkelingen in de) opvattingen van burgers over maatschappelijke en politieke vraagstukken, actuele gegevens over algemene tevredenheid en onbehagen en signalering van groepen die andere opinies hebben. Volgens de commissie kan het SCP meer doen aan verdieping. De commissie constateert dat er behoefte is aan meer verdiepende studies, waarin trends niet alleen worden beschreven, maar vooral ook geduid (zie paragraaf 4.4.1).

4.1.2 Keuze van de onderwerpen

De kracht van het COB is dat bepaalde onderwerpen (bijv. de stemming) steeds herhaald worden, waardoor een langetermijnbeeld ontstaat van ontwikkelingen in de publieke opinie. Dit wordt gewaardeerd, met name vanuit het beleid, en pleit ervoor dat dit onderdeel als standaard gehandhaafd blijft.

Naast een vast blok met vragen wordt in ieder kwartaalbericht ook een specifiek onderwerp behandeld. De COB-onderzoekers laten zich hierbij inspireren door de onderwerpen die de deelnemers aan het COB naar voren brengen. Alle onderwerpen worden uiteindelijk door de COB-onderzoekers zelf vastgesteld. Voor de 'grote kwartaalthema's' vragen de onderzoekers wel om suggesties aan de VoRa-werkgroep en overleggen zij met hen hierover. Vanuit de VoRa-werkgroep zoekt men naar overkoepelende thema's, die voor meerdere departementen interessant zijn. De VoRa is over het algemeen tevreden hoe dit proces verloopt, hoewel sommige leden ook in VoRa-verband over de onderwerpkeuze zouden willen spreken en zij, doordat de thema's voor meerdere ministeries interessant moeten zijn, de onderwerpen nu soms wat abstract vinden en liever meer focus zouden willen.

De commissie vindt het zinvolle en actuele thema's, maar constateert dat de wijze waarop de thema's gekozen worden weinig transparant is en los lijkt te staan van de programmering van de rest van het SCP-onderzoek. Ook de gesprekspartners vragen zich af wat de criteria voor de onderwerpkeuze zijn. De commissie adviseert dan ook de keuze van de onderwerpen te verduidelijken en meer aansluiting te zoeken bij het werkprogramma van het SCP.

4.2 Methodologie

In het COB worden kwantitatief en kwalitatief onderzoek gecombineerd. De dataverzameling vindt plaats met behulp van een grootschalig enquêteonderzoek met zowel gesloten als open vragen. Daarnaast bellen de onderzoekers twee keer per jaar enkele tientallen enquêterespondenten na en vinden er twee keer per jaar vier gesprekken plaats met focusgroepen.

4.2.1 De enquêtes

De evaluatiecommissie constateert dat de vragenlijsten nu niet online beschikbaar zijn, wat een voorwaarde is voor de toegankelijkheid en reproduceerbaarheid van het onderzoek. Het zijn volgens de commissie wel de goede vragen, zowel qua inhoud als begrijpelijkheid. Een kanttekening is dat ervoor is gekozen de vragenlijsten uitsluitend in het Nederlands af te nemen. Niet- of moeizaam Nederlandssprekenden worden hierdoor uitgesloten van deelname. Dat betekent dat hun opvattingen in het COB niet worden meegenomen.

Hoewel in de enquêtes de goede vragen worden gesteld, vindt de commissie de wijze waarop de vragen tot stand komen onduidelijk en ontoegankelijk. De commissie is van mening dat het SCP meer systematisch informatie beschikbaar moet stellen over inhoud, herkomst en kwaliteit/validiteit van de vragen en de veranderingen in de vragen in de loop van de tijd. Weliswaar zijn bij de start van het COB veel vragen uit eerder onderzoek overgenomen en is in een pilot-enquête een aantal open vragen getoetst en waar nodig bijgesteld, het is onduidelijk welke veranderingen sindsdien zijn doorgevoerd en waarom. Er wordt aangegeven dat sommige vragen afkomstig zijn uit andere vragenlijsten¹⁴, maar het is onduidelijk om welke vragen en vragenlijsten het dan gaat. Ook de wijze waarop de vragen voor de thema's tot stand komen is niet transparant.

Volgens de COB-onderzoekers worden vrijwel altijd enkele enquêtevragen voorgelegd aan de focusgroepen. Dit is enerzijds bedoeld om meer inzicht te krijgen in wat mensen vinden, anderzijds om de interpretatie van vragen te toetsen. Het is de commissie echter niet duidelijk geworden of en hoe die vraagtoetsing vervolgens doorwerkt in de vragenlijsten.

4.2.2 Steekproeven en respons

In veel van de gesprekken die de commissie heeft gevoerd zijn zorgen uitgesproken over de kwaliteit en representativiteit van de steekproeven. Ook de COB-onderzoekers benoemen dit punt in hun zelfevaluatie. De commissie deelt deze zorg en is van mening dat dit een belangrijk aandachtspunt is. Hoewel de commissie nog steeds vertrouwen heeft in de kwaliteit van het COB, is doorgaan op deze weg geen realistische optie. De kwaliteit van het COB staat onder druk en de sterke reputatie van het SCP op dit gebied loopt risico als er geen maatregelen worden genomen om de kwaliteit te behouden en waar mogelijk verder te verbeteren.

Het onderzoekspanel waar het COB gebruik van maakt is ooit begonnen als een aselekt getrokken steekproef, waarvan de deelnemers zijn geworven via Random Digital Dialing. De commissie heeft de initiële nonrespons helaas niet kunnen achterhalen, waardoor het niet bekend is hoeveel en welke mensen niet wilden meewerken aan dit panel en wat voor consequenties dit heeft gehad voor de representativiteit. Het is wel bekend dat personen met

---

¹⁴ Zie Paul Dekker (red.) (2009) *Metten wat leeft*, Den Haag: SCP.

een migratie-achtergrond zwaar zijn ondervertegenwoordigd. De uitstroom uit het panel lag in de eerste jaren van het COB op 20 procent per jaar, maar bedraagt inmiddels 26 procent. Sinds 2017 vult SAMR de uitval uit het panel aan met zelfaanmelders die via banners geworven worden. Van de circa 40.000 panelleden zijn er nu nog 24.000 die via Random Digital Dialing zijn geworven. Dit is een groep waarin ouderen (in toenemende mate) oververtegenwoordigd zijn (en jongeren dus ondervertegenwoordigd). Omdat het COB uit oogpunt van representativiteit terecht geen gebruik maakt van zelfaanmelders, wordt het onderzoekspanel voor het COB steeds kleiner. Een beperkende factor is ook dat potentiële respondenten in de voorgaande drie kwartalen niet aan het COB mogen hebben meegedaan.

Naast de initiële nonrespons en de jaarlijkse uitstroom uit het panel, is er ook nonrespons bij de panelleden die telefonisch dan wel per e-mail iedere keer worden uitgenodigd om aan het COB mee te doen. In tabel 4.1 heeft de commissie de ontwikkeling van de bruto en netto steekproeven, de respons, wegefficiency en de hoogte van de weegfactoren in beeld gebracht. Dit laat zien dat een steeds grotere bruto steekproef nodig is om tenminste 1.100 respondenten te krijgen. Lag de respons in de eerste jaren nog boven de 40 procent, nu ligt ze tussen de 20 en 25 procent.

Vanwege de lage respons van met name jongeren wordt een deel van de doelgroep sinds 2014 rechtstreeks per e-mail benaderd, dat wil zeggen zonder telefonische voorselectie en uitnodiging. Zij krijgen een kleine financiële vergoeding als ze meewerken. Met ingang van het vierde kwartaal in 2018 zijn voor het eerst ook jongeren uit een ander steekproefkader¹⁵ schriftelijk benaderd. De respons hierop was echter zeer gering (7 procent).

Tabel 4.1 laat ook zien dat de wegefficiency is gedaald. In de eerste jaren lag die boven de 90 procent, sinds 2018 wordt de 85 procent niet meer gehaald. Bovendien, hoewel de steekproef dus op een aantal variabelen wordt herwogen (geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en internetgebruik) naar de Gouden Standaard, is dat geen garantie dat de respondenten representatief zijn voor de doelpopulatie. Zo wordt bijv. niet gewogen op regio, etniciteit en politiek stemgedrag en (uiteraard) ook niet rechtstreeks naar de centrale meningen en opinies van de bevolking. Het is dan ook onduidelijk in hoeverre het steekproefkader en de daaruit getrokken steekproeven nog voldoende representatief zijn voor de populatie waarnaar het COB wil generaliseren (Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder).

Naar de mening van de commissie is doorgaan op deze manier niet mogelijk als het COB zijn doelstellingen wil blijven realiseren. Tegelijkertijd beseft de commissie dat er geen eenvoudige en goedkope oplossingen zijn. Ander surveyonderzoek kampt ook in toenemende mate met een dalende en selectieve respons. Een optie is om iedere keer een verse steekproef bij het CBS te trekken en de enquête via een privaat onderzoeksbureau deels via internet te laten verlopen en deels face to face om lastig bereikbare groepen mee te laten doen. De kosten van dataverzameling zullen dan echter sterk toenemen. Een andere optie is dat het SCP zelf een panel opzet. De commissie adviseert het SCP om, parallel aan de huidige aanpak, in de komende periode alternatieve routes te verkennen en die te betrekken bij de ontwikkeling van de datainfrastructuur van het SCP.

---

¹⁵ Steekproefkader afkomstig van de Rijksdienst voor Identiteitsgegevens.

Tabel 4.1 Steekproefkenmerken COB in de periode 2008-2018

COB	Bruto steekproef	Netto steekproef	Respons	Weegefficiency	Range gewichten
2008/1	2506	1174	47%	93%	0,6-2,7
2008/2	2440	1067	44%	95%	0,6-2,1
2008/3	2864	1059	37%	96%	0,6-2,1
2008/4	2568	1086	42%	94%	0,6-2,5
2009/1	2668	1078	40%	95%	0,6-2,4
2009/2	2782	1032	37%	91%	0,5-3,8
2009/3	-*	1095	-	90%	0,5-2,6
2009/4	-*	1003	-	88%	0,6-2,6
2010/1	2599	1081	42%	94%	0,6-1,8
2010/2	3073	1002	33%	90%	0,6-1,8
2010/3	3262	1001	31%	89%	0,6-2,4
2010/4	3474	1053	30%	90%	0,7-2,7
2011/1	3248	1100	34%	90%	0,6-2,2
2011/2	3252	1026	32%	90%	0,6-2,4
2011/3	3923	1063	27%	92%	0,6-2,3
2011/4	2833	1011	36%	90%	0,7-2,3
2012/1	3480	1137	33%	90%	0,6-2,0
2012/2	3160	1255	40%	84%	0,6-2,8
2012/3	3524	1195	34%	86%	0,5-2,7
2012/4	3942	1287	33%	86%	0,6-2,9
2013/1	3270	1347	41%	88%	0,5-2,7
2013/2	3396	1232	36%	90%	0,5-2,3
2013/3	3399	1140	34%	92%	0,6-2,5
2013/4	3495	1146	33%	93%	0,7-2,3
2014/1	3158	1100	35%	95%	0,7-2,0
2014/2	2956	1107	37%	91%	0,5-2,2
2014/3	3061	1074	35%	88%	0,6-3,8
2014/4	4885**	1093	22%	90%	0,6-3,2
2015/1	4680**	1169	25%	90%	0,6-2,1
2015/2	4269**	1088	25%	90%	0,6-2,0
2015/3	-*	1108	-	86%	0,5-3,9
2015/4	6946**	1028	15%	90%	0,5-2,7
2016/1	6812**	1200	18%	85%	0,7-2,9
2016/2	4593**	1183	26%	85%	0,5-3,8
2016/3	4279**	1218	28%	86%	0,5-3,9
2016/4	4030**	1190	30%	85%	0,5-3,2
2017/1	3959**	1189	30%	85%	0,4-3,0
2017/2	4494**	1184	26%	85%	0,5-2,9
2017/3	5391**	1179	22%	85%	0,5-3,9
2017/4	5261**	1146	22%	87%	0,5-2,6
2018/1	5388**	1171	22%	80%	0,3-3,5
2018/2	5252**	1169	22%	74%	0,4-3,9
2018/3	4820**	1160	24%	70%	0,4-4,8
2018/4	6305***	1226	19%	82%	0,5-2,9

* Bij deze kwartaalberichten ontbreekt de informatie over de oorspronkelijke bruto steekproef.

** Dit is het saldo van telefonische én rechtstreekse benadering van potentiële respondenten.

*** Dit is inclusief de extra steekproeftrekking uit de bestanden van de Rijksdienst voor Identiteitsgegevens.

4.2.3 Focusgroepen

Het SCP organiseert focusgroepen om een beeld te krijgen van de zorgen van Nederlanders en ter duiding en verklaring van bepaalde onderzoeksresultaten uit het kwantitatieve onderzoek. Tevens dienen de gesprekken om de interpretatie van vragen te toetsen, eventueel nieuwe vragen te testen en vormen ze een inspiratiebron voor onderwerpen die in het COB eventueel aan de orde zouden kunnen worden gesteld.

Met veel van de gesprekspartners vraagt de commissie zich af of deze doelstellingen ook bereikt worden. Door het ontbreken van documentatie is de commissie er niet in geslaagd te

achterhalen in hoeverre de focusgroepen worden gebruikt om te achterhalen hoe enquêtevragen worden geïnterpreteerd en in hoeverre dit tot bijstelling van vragen leidt (zie paragraaf 4.5). Ook is niet duidelijk of de gesprekken worden gebruikt om nieuwe vragen te testen. De focusgroepen lijken nu vrijwel alleen te worden gebruikt voor quotes. Het zijn illustraties, geen verklaringen. Bovendien plaatst de commissie een kanttekening bij het gebruik van focusgroepen. Bij focusgroepen is sprake van groeps gesprekken, waarin sprake is van groepsdynamiek die van invloed kan zijn op individuele opvattingen. Waar het gaat om duiding en verklaring van bepaalde onderzoeksresultaten uit het kwantitatieve onderzoek, vraagt de commissie zich af of een individuele benadering niet meer op zijn plaats is.

Alternatieven voor focusgroepen

Het SCP oriënteert zich mede uit kostenoverwegingen op alternatieven voor de focusgroepen, waarbij een van de opties is om minder focusgroepen te organiseren en ruimte te maken voor alternatieven. De commissie vindt dit een goed initiatief en adviseert te experimenteren met andere aanpakken. Alternatieven die het SCP wil verkennen zijn virtual research communities, methoden voor online dialogen en appreciative inquiry. Ook individuele interviews, waarin meer aandacht wordt geschonken aan wat mensen zelf in hun omgeving meemaken, zouden volgens de commissie meerwaarde kunnen bieden.

4.2.4 Nabellen

Om een variëteit van redenen bellen de onderzoekers een aantal enquêterespondenten na, bijv. om beter te begrijpen waarom mensen bepaalde afwegingen maken en om na te gaan of actuele gebeurtenissen van invloed zijn op hun opvattingen. De commissie kan zich voorstellen dat dit voor hen relevante informatie oplevert. Maar ook voor het nabellen geldt, dat dit vooral gebruikt lijkt te worden voor het toevoegen van quotes aan de tekst. Ook hier zou een betere onderzoeksverantwoording meer helderheid kunnen bieden in de precieze functie en het gebruik van de uit het nabellen verkregen gegevens.

4.3 Kwaliteitsbewaking

Het COB valt door de hoge frequentie nu buiten het reguliere kwaliteitsbewakingsproces van het SCP. Uit de gesprekken die de commissie heeft gevoerd, blijkt dat er overleg is met de afdeling methodologie over praktische ondersteuning. De rapporten worden meegelezen door de directeur van het SCP en een wisselende SCP-meelezer (een programmaleider of strateeg), maar er is zoals bij andere SCP-rapporten geen interne leescommissie. De VoRa-werkgroep fungeert als externe leescommissie, zowel voor de kwartaalberichten als de persberichten.

De commissie is van mening dat het COB beter moet worden ingebed in het kwaliteitsbewakingsproces van het SCP. Gezien de reputatie van het SCP als instituut dat borg staat voor een hoge kwaliteit, is het wenselijk dat voor het COB dezelfde standaarden worden gehanteerd. De commissie vindt dat er nu onvoldoende tijd is om de kwaliteit te bewaken en te verbeteren. Zo zou er, gezien de problemen met de steekproeftrekking, naar de mening van de commissie meer aandacht moeten worden geschonken aan de representativiteit en selectieve respons.

4.4 Kwartaalberichten

4.4.1 Frequentie en vorm

De kracht van het COB is de regelmaat en herhaling. Het COB wordt nu vier keer per jaar uitgevoerd. Vanuit het beleid is er behoefte om deze frequentie te behouden om zo in te kunnen spelen op actualiteiten en snel veranderingen op te kunnen pikken. Een enkeling zou het daarom zelfs vaker willen. Ook de journalisten waarmee de commissie gesproken heeft, zijn tevreden met de huidige frequentie. De commissie pleit er dan ook voor om de huidige frequentie te behouden, maar de beide functies van de kwartaalberichten (rapportage over trends en thema) beter te onderscheiden. De commissie is er geen voorstander van om ieder

kwartaal uitgebreid te rapporteren over kortetermijnveranderingen binnen de trends over de langere termijn, omdat dit het risico met zich meebrengt dat nieuws wordt gecreëerd op basis van toevallige fluctuaties van kwartaal-op-kwartaal of op basis van kortstondige schommelingen in de publieke opinie. Het gaat in de ogen van de commissie toch vooral om de beschrijving van trends over een langere termijn. In plaats daarvan zou kunnen worden volstaan met een lijstje met kernindicatoren en zouden de kwartaalrapportages zich vooral kunnen richten op het betreffende thema.

De commissie wil ook de hier en daar bestaande verwachting temperen dat met een onderzoek als het COB grote maatschappelijke turbulentie en revoltes kunnen worden voorspeld. Het COB kan langetermijntrends in het vertrouwen in de instituties in beeld brengen, maar niet het moment voorspellen wanneer dit tot grote maatschappelijke onrust leidt.

Hoewel naar de mening van de commissie de kwartaal-op-kwartaal beschrijving van trends en kortetermijnveranderingen daarin dus soberder mag, wordt er tegelijkertijd van verschillende kanten gevraagd om een meer diepgaande studie van de trends: niet alleen beschrijvende, maar vooral ook verklarende analyses. De commissie adviseert het SCP daarom één keer per jaar of één keer per twee jaar een verdiepingsstudie waarin de trends niet alleen worden beschreven, maar ook nader worden geduid. De commissie adviseert ook onderzoekers van buiten het SCP hierbij te betrekken. De commissie beveelt aan om in het kader van een dergelijke studie ook een conferentie te organiseren waarvoor naast wetenschappers ook journalisten en beleidsmakers worden uitgenodigd. Een dergelijke bijeenkomst kan volgens de commissie een waardevolle bijdrage leveren aan het COB en aan het publieke debat.

4.4.2 Kwaliteit analyses

De statistische analyses in de kwartaalberichten zijn voornamelijk beschrijvend, meestal op itemniveau en verschillen worden op significantie getoetst. De commissie vindt de analyses goed afgestemd op de doelgroepen van de kwartaalberichten (beleid en politiek, pers en publiek debat) en relevant. Zoals in de vorige paragraaf aangegeven, pleit de commissie wel voor voorzichtigheid bij de interpretatie van kwartaal-op-kwartaal verschillen, ook al zijn ze significant. De commissie adviseert meer met schalen, indices en 'typen' te werken. Dit dempt toevallige fluctuaties en geeft daardoor een betrouwbaarder beeld van de langere termijn trends. Verder adviseert de commissie terughoudendheid bij het rapporteren over verschillen tussen groepen, zeker als die maar op een beperkt aantal waarnemingen zijn gebaseerd. In het algemeen moet men niet blindvaren op statistische significantie. Juist bij het achteraf zoeken naar significante verschillen en juist bij uitvoeren van een groot aantal van dergelijke toetsen, is de kans erg groot op het vinden van een 'significant' verschil dat niet de situatie in de populatie weergeeft. Tegelijkertijd moet opgemerkt worden, dat hoewel naar het oordeel van de commissie hier en daar bij de interpretatie van de vele uitkomsten soms aan (kleine) verschillen veel betekenis wordt toegekend, dit toch eerder uitzondering dan regel is.

4.4.3 Vormgeving

De kwartaalberichten worden nu ieder kwartaal zowel schriftelijk als online als pdf-bestand gepubliceerd. De onderzoekstechnische verantwoordingen zijn alleen online beschikbaar. Uit de zelfevaluatie blijkt dat deze publicatievorm voor de VoRa-werkgroep en haar achterban optimaal is, hoewel dit voor hen niet per se in gedrukte vorm hoeft. Uit de gesprekken die de commissie heeft gevoerd, blijkt enerzijds waardering voor de vierdeling in persbericht, highlights, samenvatting en rapport. Anderzijds rijst het beeld van een traditioneel ogend rapport, dat voor beleid niet zo makkelijk leesbaar en interpreteerbaar is omdat de boodschap vaak vergezeld gaat van nuances. De rapporten worden door sommige doelgroepen gedegen gevonden, maar dit vergroot de leesbaarheid niet. Tegelijkertijd wordt die gedegenheid ook als een sterk punt ervaren waarop het SCP zich onderscheidt van andere onderzoeksbureaus die vaak 'snel' publieke opinieonderzoek doen. Ook de commissie vindt die gedegenheid een

sterk punt, want de werkelijkheid valt nu eenmaal moeilijk te duiden zonder nuances en pleit ervoor deze wijze van rapporteren te behouden.

4.4.4 Externe communicatie

De externe communicatie over de kwartaalberichten bestaat uit een presentatie van de COB-onderzoekers bij de VoRa en een persbericht. Daarnaast geeft de directeur van het SCP vaak presentaties waarin hij ook resultaten van het COB verwerkt. De COB-onderzoekers sturen met enige regelmaat opinieartikelen in voor een landelijke krant en/of website, schrijven bijdragen in bundels en bladen van wetenschappelijke bureaus van politieke partijen en geven regelmatig presentaties op basis van het COB.¹⁶ Verder blijkt uit de interviews die de commissie heeft gehouden dat de onderzoekers zeer toegankelijk zijn voor vragen van de pers en andere organisaties.

Hoewel het SCP de resultaten van het COB dus actief naar buiten brengt, vindt de commissie dat de impact van het COB nog verder kan worden vergroot door een meer strategische benadering van de communicatie: wie wil men met het COB bereiken en hoe kan men die groepen het best benaderen? De commissie adviseert in ieder geval om rapporten vaker actief aan de pers te presenteren en er discussie omheen te organiseren. Ook zou het SCP als vast onderdeel van de periodieke verdiepingstudies steeds een conferentie kunnen organiseren voor wetenschappers, beleidsmakers en journalisten, teneinde het publieke debat te stimuleren.

De persberichten spelen een belangrijke rol in de media en het publieke debat en krijgen veel aandacht. Het SCP heeft een grote verantwoordelijkheid voor een juiste weergave van de inhoud in het persbericht en in de koppen die worden gebruikt. De commissie adviseert het SCP in dat kader bij het opstellen van de persberichten zorgvuldig en consistent te werk te gaan en vooral op een genuanceerde en betrouwbare manier verslag te doen van de trends, ook al leidt dat tot minder nieuws- en attentiewaarde.

4.5 Documentatie, archivering en beschikbaarstelling van data

Op de website van het SCP staat bij ieder kwartaalbericht naast het persbericht, ook vrijwel altijd het veldwerkverslag van het enquêteonderzoek¹⁷ en altijd de verantwoording van de focusgroepgesprekken. Daarnaast wordt bij ieder bericht een korte beschrijving gegeven van de gebruikte databestanden. Naast het COB maken de onderzoekers in de kwartaalberichten ook regelmatig gebruik van gegevens uit andere databestanden zoals bijv. het onderzoek Culturele Veranderingen in Nederland, de Eurobarometer, het Nationaal Kiezersonderzoek, de European Social Survey en International Social Survey Programme.

Ondanks deze informatie op de website schiet de documentatie volgens de commissie tekort. De vragenlijsten die voor het COB worden gebruikt, zijn niet op de website te vinden. In de gesprekken die de commissie heeft gevoerd, wordt in dat verband regelmatig opgemerkt dat het onduidelijk is hoe de vragen tot stand komen, hoe de onderwerpkeuze verloopt en welke criteria daarbij gehanteerd worden. Hoewel de exacte vraagformulering volgens de onderzoekers vaak in of onder veel tabellen en figuren is opgenomen, signaleren zij in hun zelfevaluatie dat ze "ervaringen met enquêtevragen in de focusgroepen, redenen om vragen te vervangen, overzicht wanneer meer aandacht is besteed aan onderwerpen, etc." beter moeten bijhouden en toegankelijk moeten maken. De commissie deelt deze conclusie. Daarnaast vindt de commissie het wenselijk dat in de documentatie meer aandacht wordt besteed aan de representativiteit van de steekproeven en de effecten van selectieve respons.

---

¹⁶ Bijlage 3 bevat een overzicht van publicaties van de COB-onderzoekers op basis van het COB.

¹⁷ Bij de kwartaalberichten 2009-3, 2009-4 en 2015-3 ontbreekt het veldwerkverslag van het enquêteonderzoek.

Het internet heeft de mogelijkheid om kennis te delen en te verspreiden radicaal veranderd. Op de website van het COB is het echter niet mogelijk om op onderwerp te zoeken. De commissie vindt dat alle kwartaalberichten online met sleutelwoorden doorzoekbaar zouden moeten zijn. Gezien de doelstellingen van het COB geeft de commissie in overweging om de onderzoeksresultaten via internet beter te ontsluiten in de vorm van infographics, factsheets en themadossiers.

Een ander aandachtspunt is de archivering en beschikbaarstelling van de data. De commissie vindt dat de data van het COB vrij en eenvoudig toegankelijk moeten zijn. Daarnaast is het niet mogelijk om als gebruiker met behulp van eenvoudige online tools tabellen of grafieken samen te stellen. Op de website van een instituut waar de verzameling en analyse van gegevens zo centraal staat, zou het mogelijk moeten zijn om online eenvoudige analyses uit te voeren (vgl. Eurobarometer, ESS, maar ook het CBS).

Het onderzoek van het SCP levert een schat van gegevens op. Van data die voortkomen uit met publieke middelen gefinancierd onderzoek wordt steeds vaker verwacht dat ze via open access beschikbaar zijn. Op die manier kan waardevolle kennis benut worden door andere onderzoekers, bedrijven en maatschappelijke instellingen. Die kunnen de gegevens hergebruiken. Rekening houdend met aspecten als privacy, zou het COB open access als uitgangspunt van haar datamanagementbeleid moeten maken. De onderzoekers hebben weliswaar de ambitie om de data via DANS te archiveren en te ontsluiten, maar dit is wegens tijdgebrek nog niet gebeurd. Data worden op verzoek wel beschikbaar gesteld.

5. Conclusies en aanbevelingen

Het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) bestaat 10 jaar en is in die tijd uitgegroeid tot een van de gezichtsbepalende producten van het SCP. De evaluatiecommissie wil op deze plek grote waardering uitspreken voor het COB, de kwartaalberichten en de kleine vaste kern van onderzoekers die hier ieder kwartaal vorm en inhoud aan geven. In de gesprekken die de commissie met stakeholders over het COB heeft gevoerd, blijkt dat die waardering unaniem wordt gedeeld. Het COB vormt een belangrijke bron van informatie over de ontwikkeling van de publieke opinie voor beleid en politiek, de pers, maatschappelijke organisaties en wetenschappers en kan een tegenwicht bieden aan hypes en bestaande beelden die niet met de werkelijkheid overeenkomen. De grote waardering voor het COB wordt geschraagd door de sterke reputatie van het SCP als instituut waar op een onafhankelijke wijze en met gebruikmaking van kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeksmethoden relevant beleidsgericht onderzoek wordt uitgevoerd naar de leefsituatie en de kwaliteit van leven van (groepen) burgers in Nederland.

In dit hoofdstuk komen we terug op de hoofdvragen die het SCP in de opdrachtnotitie aan de commissie heeft gesteld:

1. "Doen we de goede dingen?"
2. "Doen we de dingen die we doen, goed?"

Bij het beantwoorden van deze vragen gaan we ook in op de subvragen en thema's die het SCP aan de orde stelt.

5.1 "Doen we de goede dingen?"

De vraag "Doen we de goede dingen?" heeft betrekking op de relevantie van de doelstellingen van het COB in het huidige tijdsgewricht, de realisatie van deze doelstellingen en de wijze waarop daar invulling aan wordt gegeven.

Doelstellingen COB:

- Het kabinet voorzien van actuele informatie over ontwikkelingen in opvattingen in de bevolking over maatschappelijke en politieke problemen en doeleinden, inclusief gegevens over algemene tevredenheid en onbehagen en zo mogelijk signaleringen van groepen die 'negatief' opvallen.
- Het informeren van politiek en publiek met uitvoeriger analyses van deze onderwerpen om Nederland in de tijd en internationaal te kunnen plaatsen en verscheidenheid binnen de Nederlandse samenleving in kaart te brengen en te duiden.
- Een bijdrage leveren aan de publieke discussie over maatschappelijke en politieke problemen en doeleinden door relativering en uitdieping van enquêtegegevens over de publieke opinie met behulp van vergelijkende analyses en kwalitatief onderzoek.

De commissie acht de doelstellingen nog steeds zeer relevant en uit de gesprekken blijkt ook dat ze absoluut niet ter discussie staan. Ook vindt de commissie dat het SCP zonder meer aan de drie doelstellingen voldoet. Wel zouden de doelstellingen beter kunnen worden uitgewerkt in een duidelijke onderzoeks- en communicatiestrategie.

Ter toelichting wijst de commissie erop dat het niet erg transparant is hoe de opeenvolgende thema's, maar ook de vragenlijsten, tot stand komen. De keuze van de thema's vindt plaats op basis van de onderwerpen die de deelnemers aan het COB naar voren brengen en het overleg in de VoRa-werkgroep, maar van een zelfstandige inbreng vanuit de eigen doelstellingen en het onderzoeksprogramma van het SCP lijkt geen sprake, behalve dan via de inbreng van de betrokken onderzoekers. De meerwaarde van het COB voor het SCP wordt volgens de commissie groter als de themakeuze meer aansluit bij de programmalijnen van het SCP.

Het SCP brengt de resultaten van het COB nu naar buiten door middel van persberichten, presentaties en (opinie)artikelen en bijdragen in bundels en bladen. Het bereik hiervan in de pers en bij maatschappelijke organisaties is hoog. De impact van het COB zou volgens de commissie nog verder kunnen worden vergroot door een strategische benadering van de communicatie: wie wil men bereiken en hoe kan men die groepen het beste benaderen? In aansluiting hierop: de drie doelstellingen impliceren verschillende doelgroepen: beleid en politiek, media, het algemene publiek en waar het gaat om wetenschappelijke analyses ook de sociale wetenschappen. Deze groepen hebben niet noodzakelijk dezelfde verwachtingen van het COB en vragen om een gedifferentieerd communicatiebeleid. De commissie adviseert in ieder geval om rapporten vaker actief aan de pers te presenteren en er discussie omheen te organiseren. Ook zou het SCP als vast onderdeel van de periodieke verdiepingsstudies steeds een conferentie kunnen organiseren voor wetenschappers, beleidsmakers en journalisten, teneinde het publieke debat te stimuleren.

Frequentie en vorm van het COB

De commissie adviseert de huidige frequentie van het COB vast te houden. Vrijwel al onze gesprekspartners zijn het erover eens dat dit een prima formule is. Er wordt telkens naar een nieuw rapport uitgekeken en er bestaat grote waardering voor vorm en inhoud. Wel vraagt de commissie zich af wat de redenen zijn om ieder kwartaal op deze wijze te rapporteren, behalve dan dat iedereen eraan gewend is en dit prima lijkt te vinden. De twee belangrijkste redenen lijken te zijn:

1. Het in kaart brengen van veranderingen in de publieke opinie ten aanzien van een aantal onderwerpen.
2. Viermaal per jaar de mogelijkheid te hebben de publieke opinie ten aanzien van een specifiek thema wat verder uit te diepen.

De commissie vindt het ieder kwartaal beschrijven van veranderingen niet per se noodzakelijk en misschien zelfs ongewenst. Het gaat uiteindelijk toch om trends over een langere termijn. De rapportage van veranderingen per kwartaal houdt het risico in nieuwsfeiten te creëren op basis van steekproeffluctuaties of kortstondige rimpelingen in de publieke opinie. Daarbij wil de commissie ook de valse verwachting wegnemen dat met een instrument als het COB grote revoltes zoals destijds met Fortuyn kunnen worden voorspeld. Onderzoek zoals het COB kan een veenbrand signaleren, maar niet voorspellen wanneer die aan de oppervlakte komt.

De commissie geeft in overweging de twee bovengenoemde functies van elkaar te scheiden door de kwartaalrapportages vooral te richten op het betreffende thema. De trends op een aantal vaste indicatoren zouden dan volgens een vast stramien op een sobere wijze in beeld gebracht kunnen worden en ook online gemakkelijk toegankelijk kunnen worden gemaakt. Tegelijkertijd wordt van verschillende kanten gevraagd om meer diepgaande studie van de trends: niet alleen descriptieve maar vooral ook verklarende analyses. De commissie adviseert eenmaal per jaar of eenmaal per twee jaar een verdiepingsstudie te wijden aan de duiding van trends waarbij ook onderzoekers van buiten het SCP worden betrokken. Deel van dat project zou ook een door het SCP te organiseren conferentie kunnen zijn waarvoor ook beleidsmakers en journalisten worden uitgenodigd.

5.2 “Doen we de dingen die we doen, goed?”

Het COB bestaat uit enquêteonderzoek, het terugbellen van een selectie van respondenten en de focusgroepen. Het succes van deze combinatie hangt af van de kwaliteit van de data en de wijze waarop deze onderzoeksmethoden elkaar aanvullen.

Het enquêteonderzoek

De commissie is van mening dat de enquête inhoudelijk de goede vragen bevat en dat ze ook begrijpelijk zijn voor Nederlandstalige respondenten. Voor anderstaligen of mensen die de Nederlandse taal onvoldoende machtig zijn zal dit echter niet het geval zijn. Zij vallen dan ook

vrijwel per definitie buiten het COB. Het COB heeft mede daardoor een belangrijke beperking: personen met een migratieachtergrond zijn zwaar ondervertegenwoordigd in de steekproef. Hun opvattingen klinken daardoor vrijwel niet door in het opiniebeeld.

Dat brengt de commissie bij de kwaliteit van de steekproef voor de survey. Zoals eerder gezegd heeft het SCP een grote reputatie waar het gaat om de kwaliteit van onderzoek. In dat opzicht geldt: adel verplicht. De COB-onderzoekers benoemen in hun zelfevaluatie de kwaliteit van de steekproef al als een van de aandachtspunten. De commissie is van mening dat doorgaan met de huidige wijze van steekproeftrekking geen realistische optie is. Het steekproefkader wordt gevormd door een onderzoekspanel dat weliswaar oorspronkelijk op aselecte wijze tot stand is gekomen, maar waarvan de representativiteit onbekend is, mede omdat er geen informatie is over de omvang en aard van de initiële nonrespons. Daarnaast is er jaarlijkse uitstroom uit het panel die is opgelopen van 20 procent naar 26 procent per jaar. Sinds 2017 wordt deze uitval uit het panel aangevuld met zelfaanmeldingen, waar het SCP uit kwaliteitsoverwegingen terecht geen gebruik van wil maken. Hierdoor komen van de circa 40.000 panelleden nog maar circa 24.000 in aanmerking voor deelname aan het COB. In deze selectie zijn ouderen sterk oververtegenwoordigd en jongeren dus sterk ondervertegenwoordigd. Door de jaarlijkse uitval uit het panel en de verversing met zelfaanmeldingen zal de bruikbare groep voor het COB in de komende jaren steeds kleiner worden. Tegelijkertijd is de respons, net als in ander surveyonderzoek, in de afgelopen jaren gedaald, waardoor een steeds grotere bruto steekproef nodig is om aan de beoogde netto steekproef te komen. Het SCP heeft er daarom nu voor gekozen om extra jongeren te werven via een aanvullend bestand.

Door de selectieve uitval is weging noodzakelijk. In het COB wordt nu op geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en internetgebruik gewogen naar de Gouden Standaard. Dat is echter geen garantie dat de respondenten representatief zijn voor de doelpopulatie. Zo wordt bijv. niet gewogen op regio, etniciteit en politiek stemgedrag. Het is dan ook onduidelijk in hoeverre het steekproefkader en de daaruit getrokken steekproeven voldoende representatief zijn voor de populatie waarnaar het COB wil generaliseren (Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder).

Naar de mening van de commissie dreigt doorgaan op deze manier lapwerk te worden, wat een groot afbreukrisico vormt voor de reputatie van het SCP. Om de kwaliteit van het COB in de toekomst te waarborgen, zal het SCP wat dit betreft een fundamentele keuze moeten maken, mede in samenhang met de gehele datainfrastructuur van het SCP. De commissie constateert dat er wat dit betreft geen eenvoudige oplossingen zijn en dat er vermoedelijk fors in de dataverzameling zal moeten worden geïnvesteerd.

Focusgroepen

De commissie is niet overtuigd van de meerwaarde van de focusgroepen. Hun functie is om verdieping aan te brengen en een beter beeld te krijgen wat de respondenten met hun antwoorden bedoelen en wat er bij hen leeft. Ook gebruiken de onderzoekers de focusgroepen om de interpretatie van vragen te testen en als inspiratiebron voor thema's die in het COB aan de orde kunnen komen.

De commissie vindt de focusgroepen verhoudingsgewijs duur, beperkt in aantal en selectief en stelt vraagtekens bij het gebruik van groepsgesprekken om meer inzicht te krijgen in individuele opvattingen. De commissie constateert dat de uitspraken vooral als illustratiemateriaal worden gebruikt, zonder daadwerkelijk iets aan de analyses toe te voegen. Het is de commissie niet duidelijk hoe de focusgroepen bijdragen aan de themakeuze voor volgende edities en op welke wijze de interpretatie van vragen doorwerking vindt in de vraagformuleringen. De commissie adviseert het SCP enerzijds te experimenteren met andere vormen van kwalitatief onderzoek, maar anderzijds ook de opbrengsten van het kwalitatieve onderzoek voor themakeuze en vraagformuleringen beter te documenteren.

Nabellen

De commissie vindt het nabellen van enquêterespondenten op zich zinvol om meer inzicht te krijgen in het waarom van hun antwoorden, maar heeft ook hier de indruk dat de gegevens die dit oplevert vooral worden gebruikt als illustratiemateriaal in de rapporten. Doordat er geen verslag wordt gemaakt van de terugbelsessies, is het lastig om deze activiteit op zijn merites te beoordelen. Uit oogpunt van transparantie adviseert de commissie een dergelijke verantwoording voortaan wel op te stellen.

Analyses

De commissie vindt de analyses goed afgestemd op de doelgroepen van de kwartaalberichten (beleid, pers, publieke debat) en relevant. De commissie constateert wel dat veel van de analyses op itemniveau worden uitgevoerd. Meer gebruik van schalen, indices en 'typen' in plaats van losse items zou de betrouwbaarheid van de analyses ten goede komen, de schommelingen op basis van steekproeffluctuaties dempen en daardoor veranderingen in de tijd en verschillen tussen groepen betrouwbaarder weergeven. Verder zou het goed zijn om de resultaten van het onderzoek, vaker dan nu gebeurt, te vergelijken met die van ander onderzoek, en naar verklaringen te zoeken waar die vergelijking verschillen oplevert. Dat wil overigens niet zeggen dat al deze vergelijkingen ook in de opeenvolgende rapporten moeten worden opgenomen. Ze kunnen ten dele ook als achtergrondinformatie op de website worden geplaatst.

In aanvulling op de huidige analyses adviseert de commissie, zoals eerder aangegeven, één keer per jaar of per twee jaar een meer diepgaande analyse uit te voeren, waarin de verschillende trends in het opinieklimaat niet alleen beschreven worden, maar waarin ze ook worden geduid. Het zou goed zijn om hier ook onderzoekers van buiten bij te betrekken.

Kwaliteitsbewaking

Het COB is niet onderworpen aan de bij het SCP gebruikelijke kwaliteitstoetsing. Dat is gezien de frequentie van het COB begrijpelijk, maar het SCP is het aan zijn reputatie verplicht om wel dezelfde standaarden te hanteren. De commissie is positief over de wijze waarop de onderzoekers, binnen de beperkte tijd die zij hebben, werken aan de kwaliteitsbewaking van het COB, maar vindt dat het COB beter moet worden ingebed in het reguliere kwaliteitsbewakingsproces van het SCP.

Documentatie en reproduceerbaarheid

De reproduceerbaarheid van het onderzoek staat en valt met de documentatie en vooral de toegankelijkheid van de data. Deze schiet in de ogen van de commissie nu ernstig tekort. De commissie constateert in de eerste plaats dat de vragenlijsten niet te vinden zijn, evenmin als documentatie over de validiteit van de vragen, veranderingen in vraagformuleringen, etc. Een eerste stap zou zijn om de vragenlijsten online te plaatsen en de onderliggende documentatie op orde te brengen en te ontsluiten. Ten tweede vindt de commissie dat de kwartaalrapporten beter kunnen worden ontsloten, bijv. door het mogelijk te maken ze met sleutelwoorden te doorzoeken. Ten derde zou het mogelijk moeten zijn om eenvoudige trendanalyses online uit te voeren (vgl. Eurobarometer, ESS, maar ook CBS). Tot slot zouden de data eerder via DANS toegankelijk gemaakt moeten worden voor secundaire analyses.

5.3 Ideale uitvoering van het COB

Het SCP heeft de commissie gevraagd om twee scenario's nader te bekijken

- Wat is de ideale uitvoering van het COB met de inzet van de huidige menskracht en middelen?
- Wat is de ideale uitvoering van het COB met meer middelen?

Onder verwijzing naar aanbeveling 2 van het visitatierapport 2016 ('Doe meer met minder projecten') acht de commissie doorgaan met de huidige menskracht en financiële middelen

nauwelijks een serieuze optie. De commissie heeft dit scenario dan ook niet uitgewerkt. Om het COB toekomstbestendig te maken, is tenminste het volgende noodzakelijk:

- Investering in de datainfrastructuur, in relatie tot ander SCP-onderzoek:
  - Verbetering van het steekproefkader (random steekproef), evt. in samenwerking met het CBS.
  - Meer gebruik maken van onderliggende typologieën, indices, schalen.
  - Betere documentatie en toegankelijkheid van data zoals hierboven geschetst:
    - Vragenlijsten online plaatsen en onderliggende documentatie opstellen en beschikbaar stellen;
    - Kwartaalrapporten online toegankelijk maken met zoekfunctie;
    - Mogelijk maken van eenvoudige online analyses;
    - Snellere deponering van data bij DANS.
  - Experimenteren met nieuwe vormen van onderzoek.
- Een betere inbedding van het COB in het kwaliteitsbewakingsproces van het SCP.
- Uitbreiding en verbreding van de bij het COB betrokken formatie. 'Meer doen met minder projecten' houdt in het geval van het COB o.m. in:
  - Een meer actieve rol in de presentatie van de kwartaalrapporten voor pers en publiek.
  - Eénmaal per jaar of per twee jaar een verdiepingsstudie, in samenwerking met externe onderzoekers, eventueel in combinatie met een conferentie voor wetenschappers, beleidsmakers en journalisten.
  - Uitbreiding van deelname van de betrokken onderzoekers aan het wetenschappelijk debat, d.m.v. het deelnemen aan conferenties en het publiceren van artikelen in wetenschappelijke tijdschriften.

Met de huidige bezetting is dit alles niet uitvoerbaar. Paul Dekker en Josje den Ridder leveren ieder kwartaal opnieuw een prestatie van formaat door een gedegen en goed geschreven rapport op te leveren. Daarnaast hebben zij echter ook nog andere werkzaamheden, waardoor voor iets extra's geen tijd is. Bovendien kan de betrokkenheid van een bredere groep onderzoekers voor intellectuele verfrissing zorgen. Daarom pleit de commissie niet alleen voor een uitbreiding van de beschikbare personeelscapaciteit maar ook voor een verbreding van het aantal bij het COB betrokken SCP-medewerkers (naast een inbreng van buiten via de verdiepingsstudies).

Bijlage 1 Samenstelling evaluatiecommissie

De samenstelling van de evaluatiecommissie is als volgt:

- Jacques Thomassen (voorzitter) (emeritus-hoogleraar politicologie Universiteit Twente);
- Jacques Hagedaars (emeritus-hoogleraar Universiteit van Tilburg, methoden en technieken van sociaal-wetenschappelijk onderzoek);
- Anchrit Wille, senior onderzoeker en universitair hoofddocent aan het Instituut Bestuurskunde van de Universiteit Leiden.

De inhoudelijke ondersteuning van de commissie is verzorgd door Gerard van Essen, senior beleidsmedewerker bij het secretariaat van de SER.

Bijlage 2 Gesprekspartners van de evaluatiecommissie

Directie SCP

- Kim Putters
- Rob Bijl
- Marjolijn Olde Monnikhof

Methodologen SCP

- Sander Steijn
- Ineke Stoop

Projectleiding COB

- Paul Dekker
- Josje den Ridder

SAMR

- Jurian Broers
- Tessa Dahlmans
- Petra Immerzeel

Kantar

- Judith ter Berg
- Yolanda Schothorst

Ruigrok NetPanel

- Dorien Meurs
- Sander Toet

Leden Voorlichtingsraad

- Paula van Dael (Afdelingshoofd Communicatie BZK)
- Ivar Nijhuis (Directeur Communicatie bij J&V (tevens plv. voorzitter VoRa)

Leden VoRa-werkgroep

- Lieuwe Kalkhoven (BZK)
- Rob Klaassen (Fin)
- Barbara Küthe (VWS)
- Frank van Marle (AZ)

Wetenschap

- Klara Boonstra (Wiardi Beckman Stichting)
- Mark Bovens (WRR)
- Godfried Engbersen (EUR/WRR)
- Armèn Hakhverdian (UvA)
- Dorien Manting (UvA en PBL)
- Tom van der Meer (UvA)
- Will Tiemeijer (WRR)
- Romke van der Veen (EUR)

Media

- Thijs Broer (Vrij Nederland)
- Peter Giesen (Volkskrant)
- Sheila Sitalsing (Volkskrant)

Overige organisaties

- Peter Kanne (I&O Research)

- Monika Sie Dhian Ho (Clingendael)
- Véronique Timmerhuis (SER)

Bijlage 3 Externe publicaties van COB-auteurs op basis van het COB¹⁸

Opinieartikelen op basis van het COB

- Evelien Boonstoppel en Paul Dekker (2018). De 'verliezerstheorie' klopt niet. Nederlands Dagblad 28 juni 2018: 11.
- Paul Dekker, Pepijn van Houwelingen & Josje den Ridder (2017). De Onvrede neemt nog steeds toe. Nederlands Dagblad 31.3.2017: 11.
- Paul Dekker, Pepijn van Houwelingen & Josje den Ridder (2017). De Onvrede is er nog. Stuk Rood Vlees op 31.3.2017 (<http://stukroodvlees.nl/de-onvrede-er-nog/>).
- Paul Dekker & Josje den Ridder (2016). Afwijzen van een nexit is zeker niet vanzelfsprekend. Het Financieele Dagblad 2.7.2016: p.18.
- Paul Dekker & Josje den Ridder (2016). Is een Nexit mogelijk? Bijdrage op de website Stuk Rood Vlees op 2.7.2016 (<http://stukroodvlees.nl/een-nexit-mogelijk/>).
- Paul Dekker (2015). Ook gelovigen vertrouwen kerken minder. Nederlands Dagblad 19 december 2015: 16-17.
- P. Dekker en J. den Ridder (2015). Vrijheid van meningsuiting is 'links' noch 'rechts'. In: Financieel Dagblad, 3 januari 2015.
- P. Dekker en J. den Ridder (2015). Vrijheid van meningsuiting. Dat is toch typisch links of niet soms? Op: www.socialevraagstukken.nl, 5 januari 2015 (<http://www.socialevraagstukken.nl/site/2015/01/05/vrijheid-van-meningsuiting-dat-is-toch-typisch-links-of-niet-soms/>).
- Paul Dekker (2014). De ramp had ook positieve effecten. Brabants Dagblad 17 oktober 2014: 38-39.
- Paul Dekker (2014). Zondige mensen vertrouw je tóch. Nederlands Dagblad 2 december 2014: 8.
- Paul Dekker & Josje den Ridder (2013). Samenleving snakt naar overtuigende correctie van hebzucht aan de top. Sociale vraagstukken 2 oktober 2013 (<https://www.socialevraagstukken.nl/-snakt-naar-overtuigende-correctie-van-hebzucht-aan-de-top/>).
- J. den Ridder en P. Dekker (2012). Weerstand tegen privatisering. Op: www.socialevraagstukken.nl, 13 november 2012 (<http://www.socialevraagstukken.nl/site/2012/11/13/weerstand-teen-privatisering/geraadpleegd-op-13-november-2012>)
- P. Dekker en J. den Ridder (2011). Burgers wil helemaal niet altijd zelf verantwoordelijk zijn. In: NRC Handelsblad, 30 september 2011.
- J. den Ridder en P. Dekker (2011). Zien burgers zelf ook een kloof? Op: www.socialevraagstukken.nl, 21 mei 2011 (<http://www.socialevraagstukken.nl/site/2011/05/02/zien-burgers-zelf-ook-eeen-kloof/geraadpleegd-op-13-november-2012>)
- P. Dekker en J. den Ridder (2011). Stemming in het land helemaal niet zo negatief. Op: www.socialevraagstukken.nl, 19 maart 2011 (<http://www.socialevraagstukken.nl/site/?p=2145>) geraadpleegd op 21 maart 2011.
- Paul Dekker & Tom van der Meer (2010). Er is hier geen sprake van een vertrouwenscrisis in politiek. Het Financieele Dagblad van 20 oktober 2010, p.7.

Bijdragen in tijdschriften en bundels (mede op basis van het COB):

- Paul Dekker (2018). Transparantietwijfels en volksvertrouwen. Rechtstreeks 2018(2): 48-55.
- Paul Dekker (2018). Verschillend handig opgeleid in de gemeente. In: Roelie Lenten, Siewert Pilan & Niek Ritzen (red.), Om over na te denken. Den Haag: Vereniging van Nederlandse Gemeenten: 27-29.
- Paul Dekker (2017). Maatschappelijk onbehagen en burgerlijke boosheid. Bestuurskunde 26(4): 7-17.

---

¹⁸ Dit is exclusief (mede) door het SCP uitgegeven publicaties en congrespapers.

- Paul Dekker (2017). Niet van harte en onzeker: de publieke stemming over de EU. *Internationale Spectator* 71(2): item 4 van 8.
- Paul Dekker (2017). Kanttekeningen bij het onbehagen van de gewone Nederlander. *Christen Democratische Verkenningen* 2017/4: 57-64.
- Paul Dekker & Josje den Ridder (2017). Lokale participatie en politiek: Participeren is mooi, maar wil iedereen dat wel? In: *Werk in Uitvoering. De griffier en de democratie (Jaarboek 2017 van de Vereniging van Griffiers)*. Delft: Eburon: 23-35.
- Paul Dekker (2016). Niet zo somber: weg uit het maatschappelijk onbehagen. *Christen Democratische Verkenningen* 2016/4: 56-63.
- Paul Dekker, Will Tiemeijer & Mark Bovens (2016). Het zijn de academici: opleiding als sociale en politiek-culturele scheidslijn. In: A.E. Bronner, E. Brüggem, P. Dekker, E. de Leeuw, L.J. Paas, A. Smidts & J.E. Wieringa (red.). *Ontwikkelingen in het marktonderzoek 2016 (MOA-jaarboek)*. Haarlem: Spaar en Hout (153-168).
- Paul Dekker (2015). Gesellschaftliche Stimmungen im Wandel. In: Friso Wielenga & Markus Wilp (Hrsg.), *Die Niederlande. Ein Länderbericht*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung (218-248).
- Paul Dekker (2015). De publieke opinie na de ramp: politiek vertrouwen en sociaal verlangen. In: Gabriel van den Brink (red.), *Een ramp die Nederland veranderde? Nadenken over MH17*. Amsterdam: Boom (151-174).
- Paul Dekker (2014). Meerderheid en minderheid in de publieke opinie over de EU. *Idee – Tijdschrift van de Mr. Hans van Mierlo Stichting* 35(3): 36-40.
- J. den Ridder en A. de Boer (2013). Burgers over zorg: Zorg vooral een taak van de overheid. In: RIVM/SCP, Ze!F. *Burgers en gezondheid*. Zwolle: Drukkerij Zalsman (pp. 60-62). Dit stuk verscheen ook in: S. Kooiker en N. Hoeymans (2014). *Burgers en Gezondheid. Themasrapport Volksgezondheid Toekomst Verkenning 2014* (pp. 60-62). Bilthoven: RIVM.
- P. Dekker, L. van Noije en J. den Ridder (2013). Maatschappelijk onbehagen als bestuurlijke uitdaging. In: *Openbaar Bestuur* 2013/7: 24-28.
- Paul Dekker (2013). De publieke opinie. In: Adriaan Schout & Jan Rood (red.), *Nederland als Europese lidstaat: eindelijk normaal?* Den Haag: Boom Lemma (31-48).
- Paul Dekker (2013). Public opinion. In: Adriaan Schout & Jan Rood (Eds.), *The Netherlands as an EU member: Awkward or loyal partner?* Den Haag: Eleven International Publishing (31-48).
- Paul Dekker (2013). Participatie als eigen verantwoordelijkheid. *Christen Democratische Verkenningen* 2013(1): 70-78.
- Paul Dekker (2013). Zorgen van Nederlanders over de moraal. *Christen Democratische Verkenningen* 2013(3): 38-47.
- P. Dekker en J. den Ridder (2013). Meer eigen verantwoordelijkheid in de publieke opinie. Wat willen Nederlanders? In: T. Kampen, I. Verhoeven en L. Verplanke (red.) *De affectieve burger. Hoe de overheid verleidt en verplicht tot zorgzaamheid*. Amsterdam: Boom (pp. 25-40).
- J. den Ridder en G. Arts (2012) *Gevraagd: een spannende en constructieve discussie over de EU*. In: P. de Jong en S. de Lange (red.). *Europa, burgerschap en democratie. Over de gespannen relatie tussen burgers en Europa en mogelijkheden om die te ontspannen*. Den Haag: Raad voor het Openbaar Bestuur (pp. 15-28).
- Paul Dekker (2012). Vertrouwen we elkaar nog wel? *Idee – Tijdschrift van de Mr. Hans van Mierlo Stichting* 33(2): 16-23.
- P. Dekker en J. den Ridder (2012). Politisches Unbehagen in den Niederlanden. In: *INDES. Zeitschrift für Politik und Gesellschaft* 2012/1 (pp. 46-55).
- P. Dekker en J. den Ridder (2011). Reëlere proporties van het onbehagen. In: *TSS - Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken* 65/4: 24-25 (en www.socialevraagstukken.nl/site/?p=2145).
- Flip de Kam & Paul Dekker. De Haagse 'elite' en 'het volk' over bezuinigingen. *Tijdschrift voor Openbare Financiën* 43/1: 25-38.

Marc Arnold, Paul Dekker, Eefje Steenvoorden & Will Tiemeijer (2009). Hoe gaat het met Nederland? In: A.E. Bronner et al. (red.), Ontwikkelingen in het marktonderzoek 2009 (MOA-jaarboek). Haarlem: Spaar en Hout (195-210).

Bijlage 4 Impactanalyse

Contextuele Response Analyse van publicaties van het Continu

Onderzoek Burgerperspectieven 2008-2018

Contextuele Response Analyse van publicaties van het Continu

Onderzoek Burgerperspectieven 2008-2018

9 januari 2019

Dr. Ad A.M. Prins
Support in Researchmanagement

Lage der A 31 / 9718 BL Groningen
Tel (050) 313 96 44
info@adprins.nl / www.adprins.nl

Oosterkade 8b, 9711 RS Groningen

Inhoud

Conclusies.....	41
Samenvatting.....	42
Inhoudsanalyse.....	42
Parlementaire respons.....	42
Maatschappelijk gebruik.....	42
Pers en nieuwsblogs.....	43
Het academisch domein.....	43
1. Inleiding.....	44
Opzet van het rapport.....	44
2. Reguliere en thematische onderwerpen van de kwartaalberichten.....	46
Conclusie bij de inhoudsanalyse van de persberichten.....	49
3. Parlementair gebruik van het werk van het SCP.....	50
Inleiding.....	50
Discussie en conclusie bij de parlementaire respons op het COB.....	51
4. Algemeen maatschappelijk gebruik.....	53
Inleiding.....	53
De gebruikers.....	53
Gebruik van de Burgerperspectieven,.....	55
De inhoud van de verwijzingen van enkele frequente verwijzers.....	55
Bloggers.....	58
Een kleine analyse van Twitter reacties.....	60
Conclusies bij het maatschappelijk gebruik.....	62
5. De Burgerperspectieven in kranten en andere media.....	63
Krantenberichten inhoudelijk onderzocht.....	63
Nieuwsblogs.....	67
Conclusies.....	68
6. Wetenschappelijk gebruik van COB-publicaties.....	69
Conclusies.....	69
Bijlage I: Methoden en materialen voor de analyse van maatschappelijk en wetenschappelijke gebruik van SCP-publicaties.....	70
Materiaal.....	71
Bijlage II: lijsten van tabellen en figuren.....	72
Tabellen.....	72
Figuren.....	72

Conclusies

Er is duidelijke waardering en belangstelling voor de Burgerperspectieven. De aandacht strekt zich uit over meer uiteenlopende onderwerpen dan alleen vertrouwen in economie en politiek. Veel gebruik is incidenteel, zowel in het maatschappelijk domein als in de pers, ook onder columnisten en schrijvers van opiniestukken. Er is belangstelling voor kwalitatieve informatie gecombineerd met kwantitatieve informatie onder journalisten en een zeer breed scala aan incidentele maatschappelijke gebruikers.

Politici gebruiken de Burgerperspectieven weinig in actieve zin, maar er zijn duidelijke aanwijzingen van consumptief gebruik. De indruk is dat het geringe gebruik in het Parlement mede te maken heeft met de complexiteit en rijkdom van de Burgerperspectieven in de context van het debat.

Dat de Burgerperspectieven door hun rijkdom en complexiteit weerbarstig materiaal vormt voor politici lijkt tot op zekere hoogte ook op te gaan voor het overig gebruik. Groeperingen van maatschappelijke gebruikers, te vinden op internet, hebben een wat andere samenstelling dan bij de andere SCP publicaties. Ze zijn afkomstig vanuit de sectoren Overheid, Politiek en Arbeid & Economie, en tellen minder kennisplatforms en meer blogs en belangenbehartigers. Dat geeft aan dat het publiek een andere samenstelling heeft dan gebruikelijk bij het SCP, en dat de communicatie directer verloopt dan door kennisplatforms. Het maatschappelijk gebruik is wel sterk gefragmenteerd: er is sprake van veel incidenteel gebruik, gericht op een veelheid aan onderwerpen.

De pers laat een meer gestructureerde respons zien, vooral in langere opiniestukken, in grote lijnen aansluitend bij de thematiek en onderwerpen van de Burgerperspectieven. De belangstelling voor de gedetailleerde inhoud onder journalisten en maatschappelijk gebruikers laat zien dat er behoefte is om gegevens en indicatoren steeds te kunnen verbinden aan de eigen belangstelling, onderwerpen of praktijk. Daartoe biedt het rijke materiaal, vooral waar het gerelateerd is aan interviews en focusgroepen veel aanknopingspunten.

Aanbeveling

Het vaak incidentele gebruik in samenhang met de gedetailleerde interesse voor de inhoud van de Burgerperspectieven wijst op mogelijkheden het bereik van de reeks verder te vergroten. Gezien de belangstelling voor de rijkdom van de gegevens in zowel kwantitatieve als kwalitatieve zin ligt het daarbij voor de hand dit te doen aan de hand van verdere ontsluiting van het materiaal dat nu in verschillende rapportages staat. Als het materiaal in elk rapport op het niveau van globale onderwerpen bijvoorbeeld door middel van een of meer tags toegankelijk wordt gemaakt kunnen belangstellenden de uitkomsten van de verschillende rapporten met elkaar in verband brengen, zonder dat dit de samenhang in de gegevens geweld aan doet. Gesignaleerde ontwikkelingen en trends worden hierdoor niet alleen toegankelijker maar ook meer inzichtelijk voor de gebruiker.

Samenvatting

Deze Contextuele Respons Analyse biedt zicht op het gebruik van de reeks Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) van het SCP, ter ondersteuning van het werk van de evaluatiecommissie voor de reeks. De analyse gaat systematisch na hoe de Burgerperspectieven gebruikt worden in verschillende maatschappelijke domeinen. Dat zijn het Parlementaire debat, de pers, het wetenschappelijk of academisch domein, en het brede maatschappelijke domein. Daarvoor is gezocht in diverse databestanden en op sporen van gebruik die op het internet te vinden zijn via zoekmachines Google en BING. Het belang van de reeks voor het onderzoek van het SCP zelf is hier buiten beschouwing gelaten.

De analyse omvat de volledige periode van publicatie van de Burgerperspectieven, 2008-2018, en betreffen de 43 kwartaalberichten en de drie verdiepingsstudies. De kwartaalberichten hebben verschillende onderwerpen die regulier terugkomen maar soms ook thematisch zijn en een meer incidenteel karakter hebben. De structuur ervan heeft gevolgen voor de aanpak van de analyse. Een attributie van de respons naar specifieke edities is niet mogelijk op basis van de titel of de beschrijving ervan. Daarom is gekozen voor een zeer gedetailleerde aanpak, waarbij de respons niet alleen kwantitatief onderzocht is, maar ook zo veel mogelijk onderzocht is op inhoudelijk, tekstueel niveau. Ook zijn de persberichten bij de edities geanalyseerd naar onderwerp, zodat het mogelijk wordt de onderwerpen van de respons te vergelijken met de aard van de input vanuit de kwartaalberichten.

Inhoudsanalyse

De inhoudsanalyse van de persberichten laat zien dat *Economie* en (vertrouwen in) *Politiek* de belangrijkste onderwerpen zijn, gevolgd door het onderwerp *Publieke Klimaat*, waarin aandacht is voor omgangsvormen en sociale verhoudingen. In het vervolg van deze analyse rekenen we deze onderwerpen tot de reguliere. In de loop van de jaren blijkt de aandacht in de edities voor andere meer thematische of incidentele onderwerpen steeds belangrijker te worden, en komt een grotere diversiteit aan onderwerpen aan de orde.

Inhoudelijk kunnen de persberichten verder getypeerd worden als hoofdzakelijk vergelijkend, waarbij veel aandacht uitgaat naar cijfermatige vergelijkingen in de tijd, vergelijkingen met groepen of met andere landen. Deze zijn vaak kwantitatief van aard- ontleend aan enquêtes-, vooral als het gaat om het onderwerp economie. Daarnaast zijn er veel achtergronden en duidingen, die vaak ontleend zijn aan interviews en focusgroepen.

Parlementaire respons

De parlementaire respons op de Burgerperspectieven is heel beperkt, in vergelijking met het gebruik van andere SCP rapporten. Over de afgelopen 10 jaar waren er slechts 12 woordvoeringen aan te treffen. Leden van het Kabinet en parlamentsleden kennen de Burgerperspectieven, en er zijn wel aanwijzingen van gedetailleerde kennis van de inhoud ervan. Maar de indruk is dat de Burgerperspectieven, mogelijk mede door de rijkdom aan gegevens, trends en ontwikkelingen, in de context van het parlementaire debat een weerbarstige bron van informatie is.

Maatschappelijk gebruik

De maatschappelijke respons laat een breed areaal aan gebruikers zien, deels in te verwachten sectoren zoals Overheid en Politiek, en ook in Welzijn en Zorg. Er is sprake van een andere samenstelling onder de gebruikers van de Burgerperspectieven in vergelijking met de andere SCP publicaties: de meeste gebruikers komen uit de sector Arbeid en Economie in plaats van Welzijn en Zorg. Opvallend is het zeer breed scala aan sectoren, zowel onder de frequente als onder incidentele gebruikers. Bloggers en belangengroepen zijn vergelijkenderwijs prominent aanwezig, de kennisplatforms die in communicatieve zin als (passief) doorgeefluik functioneren juist minder. Belangstelling vanuit de bureaus van politieke partijen beperkt zich tot incidenteel gebruikt vanuit D66, CDA en CU.

De gebruikers blijken vooral geïnteresseerd in onderwerpen die specifiek gericht zijn op de eigen belangstelling, minder op de overkoepelende thematiek van de Burgerperspectieven. Dit blijkt vooral uit de respons van de frequente maatschappelijke gebruikers. Hoewel de reguliere stemmingsindicatoren economie en vertrouwen in politiek wel onderwerp zijn gaat de belangstelling voor de

Burgerperspectieven vooral uit naar onderwerpen die specifiek te maken hebben met de eigen missie of taak, of eigen belangstelling. Dit beeld komt ook naar voren in de analyses van de inhoud van blogs en van tweets.

Frequente gebruikers blijken goed op de hoogte van de inhoud van de Burgerperspectieven. Kenmerkend in het hier gesignaleerde gebruik is de productiviteit waarmee de kwartaalberichten worden ingezet. Bevindingen worden geïnterpreteerd, niet alleen om het eigen standpunt te versterken, maar ook om dat standpunt verder uit te werken en daarbij conclusies te trekken die het feitelijke onderwerp van het kwartaalbericht overstijgen. In enkele gevallen worden ook door meerdere edities op elkaar betrokken. Daarnaast wordt duidelijk dat de Burgerperspectieven als reeks zichtbaar is en in overkoepelende zin betekenis heeft voor en verweven is met een aantal frequente gebruikers. Dat blijkt uit lezingen van derden bij die organisaties, (publiek) debat met de auteurs op daarvoor bedoelde blogs of door bijdragen van de auteurs van de Burgerperspectieven.

De belangstelling voor de afzonderlijke edities van de Burgerperspectieven hangt af van de onderwerpen die aan de orde komen. Per editie is de respons heel divers, afkomstig vanuit uiteenlopende sectoren van de samenleving. Het totaal van de respons op het COB is dan mogelijk bevredigend, de herkomst toont een heel lange "long tail" van incidentele gebruikers van diverse pluimage. De inhoudelijke analyse van de respons geeft aan dat gebruikers, institutioneel zowel als onder bloggers, goed op de hoogte zijn van de inhoud van de onderzoeksverslagen. Dat duidt er op dat de Burgerperspectieven goed gelezen worden ook al is het gebruik incidenteel.

Pers en nieuwsblogs

De vermelding van SCP-rapporten in de pers volgt meer nauwgezet dan in het maatschappelijk domein de inhoud van de kwartaalberichten. Dat gebeurt in kortere maar ook langere stukken, waarbij een zeer gevarieerd aantal columnisten en schrijvers van opiniestukken gebruik maken van het COB. Daarbij gaat het bij de langere en vaak ook later verschijnende stukken om een bredere interpretatie van het materiaal dat het COB biedt, en om het bieden van een context om de ontwikkelingen rondom de thematiek van het COB te plaatsen. Systematische respons onder columnisten en schrijvers van opiniestukken komt niet veel voor, enigszins nog bij de economisch columnisten Schinkel en Tamminga.

Columnisten en schrijvers van opiniestukken maken duidelijk gebruik van de onderzoeksverslagen in de kwartaalberichten, niet slechts van persberichten. Die worden wel gebruikt in de kortere journalistieke stukken, veelal direct na verschijning. De columns en opiniestukken laten een grote diversiteit in onderwerpen zien, niet zozeer gericht op de stemmingsindicatoren zelf maar vooral ook in combinatie met de andere onderwerpen. Dit geldt voor de gedrukte pers (kranten en weekbladen) en voor een enkel nieuwsblog op internet. Er zijn duidelijke aanwijzingen dat de Burgerperspectieven gewaardeerd worden, niet alleen vanwege het kwantitatieve materiaal maar juist ook vanwege de rijkdom aan observaties en uitspraken van burgers. Gegeven deze waardering is het opvallend dat de Burgerperspectieven niet vaker door dezelfde journalisten en schrijvers van opiniestukken gebruikt worden.

Hoewel veel krantenartikelen verwijzen naar het cijfermateriaal richt de berichtgeving zich vaak ook op de uitspraken van burgers die in de kwartaalberichten voorkomen, of zijn er uitspraken van de auteurs aan te treffen, ter ondersteuning en uitleg van de cijfermatige bevindingen. In een behoorlijk aantal gevallen wordt dat gedaan door quotes van de auteurs. De respons op social media (Twitter) en in overige nieuws- en opinieblogs is beperkt.

Het academisch domein

De aantallen verwijzingen in het academisch domein zijn gering, maar komen voor in diverse soms zeer zichtbare boeken die zowel gericht zijn op het academisch als maatschappelijk publiek, in het Nederlands en het Engels. De kwartaalberichten worden in academische literatuur gebruikt voor een zeer breed scala aan onderwerpen, waarbij deze variatie zich vooral ook voordoet bij verwijzingen naar een en dezelfde editie.

1. Inleiding

Het Continu Onderzoek Burgerperspectieven bestaat dit jaar 10 jaar. Voor het Sociaal en Cultureel Planbureau is dat een goede aanleiding om de reeks te evalueren ook met het oog op mogelijke verbeteringen. De hier geboden Contextuele Respons Analyse is bedoeld als ondersteuning van de daarvoor ingestelde evaluatiecommissie, op verzoek van het SCP, en is een onafhankelijke analyse die gericht is op de respons op de rapportages in diverse maatschappelijke domeinen.

De rapportages van het Continu Onderzoek Burgerperspectieven verschijnen iedere drie maanden als kwartaalberichten, met als terugkerend onderwerp de stemming in het land en daarnaast aandacht voor bijzondere thema's. Het materiaal voor de kwartaalberichten komt uit grootschalige enquêtes en groeps gesprekken. Daarnaast zijn er in deze reeks drie verdiepende studies verschenen.

De kwartaalberichten zijn van belang voor beleidsvorming bij departementen, politieke discussies in het parlement en dienen ook de publieke meningsvorming, zowel in de pers als in het brede maatschappelijke verkeer. De uitkomsten van het onderzoek dat er aan ten grondslag ligt zijn ook van belang voor andere publicaties van het SCP. Dit laatste blijft hier buiten beschouwing, de analyse richt zich op de respons in het parlement, de schrijvende pers, het maatschappelijk veld en de academische wereld.

De kwartaalberichten verschijnen onder de titel Continu Onderzoek Burgerperspectieven, met in de ondertitel de vermelding van de belangrijkste uitkomsten over de uiteenlopende onderwerpen. Dit leidt tot een veelkleurig palet aan rapporten naar titels en onderwerpen, wat eisen stelt aan het onderzoek naar de respons. Bij de startbijeenkomst van de evaluatiecommissie is daarom afgesproken dat de analyse zich vooral richt op de reeks als geheel, met een globale analyse van de respons met waar mogelijk aandacht voor aparte uitgaven of kenmerken van de respons. Waar dat mogelijk is maak ik een vergelijking met de respons analyse over andere SCP rapporten die in 2016 verschenen is.

Omdat ook de commissie zich gesteld ziet een oordeel te vormen bij de aanzienlijke breedte van deze reeks is afgesproken dat vroegtijdig een overzicht van de onderwerpen beschikbaar is, zodat ze desgewenst een keuze kan maken uit de belangrijkste onderwerpen. Dat is gebeurd aan de hand van de inhoud van de persberichten die bij de reeks zijn verschenen.

Opzet van het rapport

De uiteenlopende thema's en onderwerpen van de Burgerperspectieven worden toegelicht in hoofdstuk 2 aan de hand van een inhoudsanalyse van de persberichten, zodat het mogelijk is om de respons te relateren aan specifieke onderwerpen.

Het rapport heeft verder dezelfde volgorde als de respons analyse van 2016, en weerspiegelt de missie van het SCP in relatie tot haar beoogde publieken. De eerste taak is het informeren van beleid en politiek. Daarnaast richt het SCP zich op een zeer breed scala van terreinen die van belang zijn voor zeer uiteenlopende bevolkingsgroepen en waarin een grote diversiteit van organisaties werkzaam zijn. De communicatie met deze maatschappelijke partijen vindt onder meer plaats via de pers.

Hoofdstuk 3 gaat daarom in op de parlementaire behandeling van Burgerperspectieven het SCP. Hoofdstuk 4 is gewijd aan de respons die via internet te vinden is. De respons in de pers is geanalyseerd aan de hand van gegevens in LexisNexis in hoofdstuk 5. In hoofdstuk 6 wordt kort ingegaan op de respons in het wetenschappelijke domein.

Voor het zoeken naar de respons in deze verschillende domeinen is eerst geprobeerd dit te doen aan de hand van de uiteenlopende uitspraken en thema's van de persberichten. Dat bleek echter niet goed mogelijk omdat de verwoordingen enerzijds zeer beperkte resultaten opleverden die vooral en alleen terugvoerden naar het SCP zelf, anderzijds bij een minder strikte formulering al gauw tot onzekere

resultaten leiden. Daarom is uiteindelijk gezocht met behulp van trefwoorden die de reeks zelf betreffen, zoals “Burgerperspectieven,” “kwartaalberichten” of afleidingen daarvan.

Deze zoekstrategie zou tot een nogal ongedifferentieerd beeld van de respons hebben kunnen leiden, omdat de resultaten niet tot specifieke rapporten te herleiden zijn. Daarom heb ik gekozen voor een zo gedetailleerd mogelijke analyse van de respons, door zo mogelijk op tekstueel niveau na te gaan hoe het COB materiaal gebruikt wordt. Voor de parlementaire respons ga ik in op de woordvoeringen, en bij de respons op internet en in de pers op de context en wijze van gebruik. Ook heb ik de analyse uitgebreid naar Twitter en naar de inhoud van blogs en nieuwsblogs. In elk van de paragrafen ga ik verder in op de beperkingen van deze aanpak.

Een methodologische verantwoording is te vinden in bijlage 1.

2. Reguliere en thematische onderwerpen van de kwartaalberichten

De kwartaalberichten van de Burgerperspectieven stellen meerdere onderwerpen aan de orde, reguliere en thematische. De onderwerpen worden mede toegankelijk gemaakt door persberichten bij de uitgaven van de Burgerperspectieven. De persberichten bieden een hanteerbare verzameling van informatie om de inhoud van de kwartaalberichten en de ontwikkelingen daarin nader toe te lichten. De inhoud van de kwartaalberichten is te onderscheiden naar reguliere en thematische onderwerpen. De reguliere onderwerpen dienen de continuïteit van het onderzoek naar de stemming in het land. De thematische onderwerpen zijn specifieke vragen die aan de reguliere onderwerpen worden toegevoegd, mede op verzoek van Voorlichtingsraad, departementen of in consultatie met anderen.

De globale structuur van de persberichten is die van onderwerp met een titel (in bondige kopjes) met een of meer toelichtende alinea's daaronder. In totaal gaat het om 46 persberichten van 43 kwartaalberichten plus drie speciale COB uitgaven, met in totaal 248 onderwerpen in evenzoveel kopjes. Omdat het in veel persberichten niet duidelijk is wat het thematische of het reguliere onderwerp is heb ik besloten tot een reconstructie van alle items in de persberichten, en aan de hand van de regelmaat waarmee een onderwerp zich aandient dit onderscheid te kunnen maken.

De uiteenlopende onderwerpen zijn gegroepeerd op basis van hun feitelijke tekst. Daarbij is niet voorgesorteerd op het onderscheid Regulier of Thematisch, maar wordt het onderscheid zichtbaar aan de hand van de frequente waarin het onderwerp aan de orde komt. Zie de omschrijving en het aantal per onderwerp in tabel 1.

Tabel 1 Onderwerpen van persberichten, gegroepeerd, naar aantal, met omschrijving van de groep

Onderwerp	Omschrijving	Aantal
Stemming	Gecombineerd onderwerp, gericht op “de stemming in het land”, combinatie van (vertrouwen in) economie, regering, of ook andere onderwerpen	73
Economie	Onderwerp is specifiek gericht op economische, financiële onderwerpen incl crisis en werkgelegenheid	36
Regering	Onderwerpen waarin de regering specifiek genoemd wordt	32
Politiek	Onderwerpen waarin de politiek genoemd wordt, incl Tweede Kamer, of regering in combinatie met politiek wordt genoemd	18
Europa	Onderwerpen mbt Europa en buitenlands beleid	18
integratie, discriminatie, immigratie	Onderwerpen mbt integratie, discriminatie, immigratie incl vluchtelingen, opvang	16
publieke klimaat	Thema's mbt onderlinge sociale verhoudingen van burgers en de beleving daarvan, omgangsvormen, normen en waarden	15
deskundigheid, vertrouwen, gezag	Onderwerpen over wetenschap, deskundigheid en gezag (anders dan gezag van Regering)	9
lokaal bestuur, decentralisatie	Onderwerpen over lokaal bestuur en decentralisatie, en verhouding lokaal nationaal bestuur	8
Globalisering	Onderwerpen specifiek gericht op	7
Energie	Onderwerpen specifiek gericht op	5
veiligheid, terrorisme	Onderwerpen specifiek gericht op	4
Tegenstellingen	Onderwerpen specifiek gericht op	2
Wonen	Onderwerpen specifiek gericht op	2
Zorg	Onderwerpen specifiek gericht op	1
media	Onderwerpen specifiek gericht op	1
opvoeding	Onderwerpen specifiek gericht op	1
Totaal		248

Het gecombineerde onderwerp “stemming” komt het meest voor, op afstand gevolgd door onderwerpen m.b.t. de economie, de regering en de politiek. Dit is de kernverzameling van de reguliere onderwerpen. Daarnaast komen een aantal onderwerpen regelmatig voor die deel uitmaken van de actualiteit, zoals

Europa, het publieke klimaat (omgangsvormen, onderlinge verhoudingen), en de trits integratie, discriminatie en immigratie. Ze behoren tot de reguliere onderwerpen maar meer incidenteel dan die over de stemming, economie en vertrouwen in regering en politiek.

De meer gespecialiseerde thema's bij de Burgerperspectieven, zoals over het lokaal bestuur, energie, wonen, zorg, media of opvoeding komen zoals te verwachten is meer incidenteel voor.

De incidententele en reguliere onderwerpen wordt in het persbericht toegelicht met een of meer korte statements in afzonderlijke alinea's. In totaal zijn er meer dan 500 van dergelijke toelichtingen. Ook deze zijn geïnclassificeerd op vergelijkbare wijze met de indeling van onderwerpen genoemd in tabel 1. De onderwerpen in de toelichtingen zijn daarbij niet strikt gebonden aan het kopje van de paragraaf. Zo zijn er tien alinea's die specifiek over het onderwerp *zorg* gaan, in relatie tot de stemming in het land, terwijl het gespecialiseerde thema *zorg* een keer voorkomt.

Ook in de toelichtende alinea's zijn de gecombineerde onderwerpen (*stemming*) in de meerderheid, gevolgd door de onderwerpen *economie*, *regering*, *publieke klimaat* en *politiek*. De onderwerpen blijken niet gelijkmatig verdeeld over de tijd. In de laatste drie jaren zijn er minder toelichtingen te zien op de onderwerpen *Economie* en *Regering*, en in de loop van de jaren neemt de aandacht voor *Europa* en *Integratie Discriminatie en Immigratie* toe. De aandacht voor het *publieke klimaat* is vooral in het beginjaar 2008 aanwezig, terwijl de aandacht voor *politiek* een piek vertoont in het jaar vlak na de verkiezingen van 2012. (Tabel 2)

Tabel 2 Aantal toelichtingen naar onderwerp, per jaar

Jaar	stemming	economie	publieke klimaat	politiek	regering	Europa	Integratie, discriminatie, immigratie	overige onderwerpen	Totaal
2008	14	11	16	1	8	1		1	52
2009	8	14	5	4	8	1	7	3	50
2010	3	2	1	5	5			8	24
2011	26	4	6	2	5	10		7	60
2012	13	13	4	7	9	3	1	13	63
2013	2	18		11	1	4	3	3	42
2014	11	9	2	6	1	3	2	7	41
2015	31	8	5		1	8		5	58
2016	14		2	3		2	8	10	39
2017	23	1		1			4	3	32
2018	15		5	1		1	2	19	43
Totaal	160	80	46	41	38	33	27	79	504

De verschuiving bij *Economie* en *Regering* wordt deels veroorzaakt door een verandering in presentatie: economische onderwerpen lijken minder als apart onderwerp te worden behandeld, en meer als onderdeel van het bredere maar ook wat diffusere onderwerp *Stemming*.

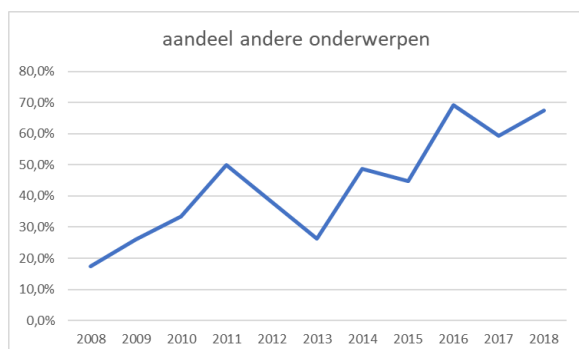
Om na te gaan of er inderdaad sprake is van verschuivingen in de onderwerpen, met name die welke gaan over economie, regering & politiek en publiek klimaat zijn alle 504 toelichtingen nader bekeken en ingedeeld: (i) specifiek of onder meer economie betreffen, (ii) specifiek of onder meer politiek, (iii) een combinatie van economie en politiek, eventueel aangevuld met andere onderwerpen, (iv) publiek klimaat, (v) overige onderwerpen. Uit deze her-classificatie blijkt dat *politiek* (inclusief de teksten over de regering) en *economie* de belangrijkste categorieën zijn in de toelichtingen.

Ook al blijven de onderwerpen *politiek* en *economie* belangrijke indicatoren voor de burgerperspectieven, het aandeel van andere onderwerpen neemt in de loop van de jaren duidelijk toe, en vormen de

meerderheid van de teksten in de persberichten. Het gaat daarbij om onderwerpen als Europa (33), Integratie, discriminatie en immigratie (28), deskundigheid en gezag (11), tegenstellingen in de samenleving (10), zorg (10), lokaal bestuur en decentralisatie (10), globalisering (8) en energie en duurzaamheid (7). (Tabel 3 en figuur 1)

Tabel 3 Onderwerpen van persberichten, economie, politiek, publiek klimaat en overig, over de jaren

	Politiek alleen of in combinatie met andere onderwerpen	Economie alleen of in combinatie met andere onderwerpen	Economie en politiek samen, evt. met andere onderwerpen	Publieke klimaat	Andere onderwerpen	Totaal	aandeel andere onderwerpen
2008	12	11	4	16	9	52	17,3%
2009	13	13	6	5	13	50	26,0%
2010	11	3	1	1	8	24	33,3%
2011	16	7	1	6	30	60	50,0%
2012	16	13	6	4	24	63	38,1%
2013	12	17	2		11	42	26,2%
2014	5	10	4	2	20	41	48,8%
2015	6	13	8	5	26	58	44,8%
2016	3		7	2	27	39	69,2%
2017	6	6	1		19	32	59,4%
2018	1	7	1	5	29	43	67,4%
Totaal	101	100	41	46	216	504	42,9%

Figuur 1 Ontwikkeling van het aantal onderwerpen in de persberichten anders dan economie, politiek of publiek klimaat

Het COB heeft twee soorten informatiebronnen: vragenlijsten en overig kwantitatief onderzoek, en het kwalitatieve onderzoek in de focusgroepen en telefonische interviews. Het is niet mogelijk om de inhoud van de persberichten één op één te herleiden tot een van deze specifieke bronnen: de uitkomsten worden doorgaans gepresenteerd als een combinatie van deze bronnen. Wel is het mogelijk een typering van toelichtingen te geven op grond van het type onderbouwing of argument:

- **Ontwikkeling** of vergelijking: de toelichting vermeldt een of meer indicatoren, met daarbij een percentage of kwalitatieve aanduiding van de omvang van de bevolking (zonder verdere uitsplitsing) dat een uitspraak of stelling onderschrijft. Vaak is daarbij sprake van de ontwikkeling van die indicator in de zin van een *vergelijking* over de tijd, of met een andere indicator of een soortgelijke indicator in een ander land. Veelal lijkt het materiaal de uitkomst van vragenlijsten.
- **Achtergrond** of duiding: de toelichting geeft een *duiding* of al dan niet statistische *verklaring* van de ontwikkelingen die bij de indicator zijn geconstateerd (of van de achtergrond van de indicator). Dit soort toelichting heeft een meer interpreterend karakter en leunt duidelijk meer op de gesprekken (focusgroepen, telefoongesprekken), hoewel ook statische achtergronden worden gegeven gebaseerd op de vragenlijsten.

- **Prioriteitsstelling:** wat vinden respondenten wat het belangrijkste probleem van dit moment is, of waaraan de regering de meeste aandacht moet besteden
- **Uitspraken:** in het oog springende uitspraken van respondenten die typerend zijn voor de duiding of ontwikkeling, als extra toelichting

Een voorbeeld van een toelichting die gerangschikt is onder achtergrond:

“Er is tussen kiezersgroepen een grote consensus over de belangrijkste maatschappelijke kwesties in 2016 (immigratie en integratie; samenleven). Het meest gebruikte woord om het grootste maatschappelijke probleem/ aan te geven is in 2016 in vrijwel alle electorale groepen ‘vluchtelingen’ en over de afgelopen vijf jaar in alle groepen ‘zorg’.” (Veel consensus tussen kiezers over wat grote maatschappelijke kwesties zijn ... maar aanzienlijke verschillen in waarderings- en houdingen, uit: Kwartaalbericht 2016-4) gerangschikt onder Stemming, Achtergrond

De volgende toelichting is een voorbeeld van een toelichting geclassificeerd als Ontwikkeling:

“13% van de Nederlanders denkt dat de economische situatie in Nederland het komende jaar zal verbeteren.” (Burgers somberder over eigen financiële toekomst, Kwartaalbericht 2012-4) gerangschikt onder Economie, Ontwikkeling)

Tabel 4 Aantallen toelichtingen per onderwerp, naar type onderbouwing

	Ontwikkeling, vergelijking	Achtergrond, duiding	Prioriteitstelling	Uitspraken	Totaal
Politiek alleen of in combinatie	62	33	6		101
Economie alleen of in combinatie	75	15	4	6	100
Publieke klimaat	29	12	1	4	46
Economie en politiek	32	4	4	1	41
Europa	24	9			33
Integratie, discriminatie, immigratie	19	3	6		28
Andere onderwerpen	60	68	20	7	155
Totaal	301	144	41	18	504

Twee-derde van de toelichtingen in de persberichten gaat over ontwikkelingen bij de indicatoren, zoals de stijging of afname in het vertrouwen in de economie of de regering. Een kleine derde (29%) van de 504 aantal toelichtingen zijn achtergronden; verklaringen of duidingen. Deze 144 toelichtingen zijn echter niet gelijk verspreid over de onderwerpen en de jaren waarin ze verschijnen. Uit tabel 4 wordt duidelijk dat het geven van achtergronden of duidingen vooral gedaan wordt bij de overige onderwerpen, en dat de (vaak kwantitatief uitgedrukte) ontwikkelingen verhoudingsgewijs vaak voorkomen bij het onderwerp *economie*. (Tabel 4)

Conclusie bij de inhoudsanalyse van de persberichten

Economie en politiek zijn de belangrijkste onderwerpen in de persberichten, afgaande op de letterlijke teksten, gevolgd door het onderwerp Publieke Klimaat, waarin aandacht is voor omgangsvormen en sociale verhoudingen. In het vervolg van deze analyse rekenen we deze onderwerpen tot de reguliere. In de loop van de jaren worden andere meer incidentele onderwerpen echter steeds belangrijker, en raken de persberichten meer divers.

Inhoudelijk kunnen de persberichten verder getypeerd worden als hoofdzakelijk vergelijkend, waarbij veel aandacht uitgaat naar vergelijkingen in de tijd, vergelijkingen met groepen of met andere landen. Deze zijn vaak kwantitatief van aard, vooral als het gaat om het onderwerp economie. Toch geven een aanzienlijk deel van de toelichtingen achtergronden en duidingen, die vaak ontleend zijn aan interviews en focusgroepen.

3. Parlementair gebruik van het werk van het SCP

Inleiding

Het gebruik van de Burgerperspectieven in het parlement heb ik onderzocht via de database van de overheid Officiële Bekendmakingen, in de *Handelingen* van zowel de *Tweede Kamer* als *Eerste Kamer*, en in de relevante kamerstukken zoals brieven en nota's, op het trefwoord Burgerperspectieven.¹ De Burgerperspectieven komen over de periode 2008-2018 totaal in 76 verslagen en stukken voor. Daarvan gaan 34 verslagen en stukken inhoudelijk in op de bevindingen van het COB. De overige stukken zijn agendastukken of begrotingen en dergelijke.

Het merendeel van de 34 inhoudelijke referenties aan de Burgerperspectieven is schriftelijk. Tweeëntwintig referenties hebben de vorm van brieven van ministers, schriftelijke bijdragen van partijen aan vergaderingen of schriftelijke vragen. Meestal gaat het om brieven en stukken van het kabinet, 18 van de 22 schriftelijke stukken, zoals kamerbrieven, antwoorden op schriftelijke vragen en een enkele nota, zoals de Miljoenennota. De verwijzingen in de nota's en brieven gebruiken de Burgerperspectieven als onderbouwingen van de daarin voorkomende betogen, waarbij gegevens uit kwartaalberichten worden aangehaald als bewijsplaats.

Karakteristieker in hun aard zijn de woordvoeringen, in totaal 12 maal, waarbij vijf woordvoeringen van kabinetsleden zijn (Veiligheid en Justitie, Binnenlandse Zaken). De overige woordvoeringen komen van partijen uit het midden of ter rechterzijde van het parlement (D66 (1), CDA (3), CU (1, in de Eerste Kamer), VVD (1), PVV (1)).

De onderwerpen waarover de leden van het kabinet en het parlement spreken lijken in eerste instantie niet direct gericht op de thematiek van de Burgerperspectieven zoals die naar voren komen in de inhoudsanalyse van het vorige hoofdstuk. Het gaat niet zo zeer over economie maar over het recht, de veiligheid, de politiek, (elk twee keer) of over migratie, missies, zorg, economie (gekoppeld aan het publieke klimaat), Europa, publiek klimaat (gekoppeld aan maatschappelijke tegenstellingen) (elk een maal). Bij nadere beschouwing is er echter wel een duidelijk verband met de thematiek van het COB: zo komen de kwartaalberichten vaak niet zo zeer ter sprake vanwege concrete ontwikkelingen maar bij de parlementaire beschouwingen over de brede thematiek van het COB; het vertrouwen van burgers in instellingen, overheden en economie.

Het Sociaal en Cultureel Planbureau concludeert in het onderzoek Burgerperspectieven 2016 — dat zeer actueel is — dat de rechtspraak het enige instituut is waarin Nederlanders over een lange periode gezien stijgend vertrouwen hebben. Amhaouch, CDA, TK, Organisatie hoogste bestuursrechtspraak, 18 oktober 2016

Wat vindt de bevolking eigenlijk van de aanslag op instituties? Ik kwam uit onverdachte bron – het SCP – Burgerperspectieven, Kwartaalbericht IV 2011 tegen. Het is niet opgesteld naar aanleiding van een opdracht mijnerzijds. Het zal de woordvoerders misschien verbazen, maar welke institutie staat bovenaan? De televisie. Min. Opstelten, Rechtstaat en Rechtsorde, TK, 1 feb 2012.

Daarbij besteden kabinet en parlement niet zo zeer aandacht aan de specifieke ontwikkelingen waar de kwartaalberichten melding van maken, maar worden de uitkomsten eerder gebruikt als gegevenheden die ingezet kunnen worden om visies en standpunten te onderbouwen.

62% van de bevolking ziet vooral nadelen aan de komst van migranten uit Oost-Europa, terwijl slechts 10% vindt dat de voordelen groter dan de nadelen zijn. Twee derde van de Nederlanders vindt dat er te veel migranten uit Oost-Europa naar Nederland komen. De bevolking maakt zich vooral zorgen over de sociaaleconomische gevolgen en de kans dat criminaliteit en overlast toenemen. Een nog ruimere meerderheid vindt dat deze arbeidsmigrant terug moeten naar hun

---

¹ Het trefwoord “kwartaalberichten” is hier niet bruikbaar omdat het verwijst naar veel ander materiaal.

herkomstland als ze werkloos worden. Daarmee is 78% het eens en slechts 7% oneens. Deze cijfers komen allemaal uit het rapport Continu Onderzoek Burgerperspectieven uit 2013. M. de Graaf (PVV), TK, Vaste commissie voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 17 december 2014. (17050, 501)

De Graaf refereert hier letterlijk aan de tekst uit het persbericht van kwartaalbericht 2014-3, onder het kopje *Overheid zou harder moeten optreden tegen uitbuiting*. De bevinding die De Graaf aanhaalt wordt voorafgegaan door een mededeling van iets andere aard:

De meerderheid (60%) meent dat deze migranten worden uitgebuit en bijna driekwart vindt dat de overheid deze uitbuiting moet aanpakken. Dat is niet alleen omdat men uitbuiting afkeurenswaardig vindt. Daadkrachtiger optreden is vooral nodig om een gelijk speelveld te creëren. Door onderbetaling en migranten lange dagen te laten maken, is geen sprake van eerlijke concurrentie met het binnenlandse arbeidsaanbod. COB Kwartaalbericht 2014-3.

Ook andere parlementsleden gebruiken de uitkomsten vooral om hun standpunt te onderstrepen:

Voorzitter. Zorgen om de zorg. Onder die titel heb ik de afgelopen tweeënehalf jaar in heel veel gemeentes in Nederland gesproken over alle hervormingen in de zorg. Soms tot mijn verbazing deed ik dat elke keer weer voor zalen vol mensen die op hun vrije avond naar een gemeentehuis of wijkcentrum kwamen om te horen wat er gaande is en om hun zorgen te uiten. Uit het onderzoek dat het Sociaal en Cultureel Planbureau geregeld houdt, de Burgerperspectieven, blijkt dat zorgen om de zorg bijna op gelijke hoogte staan met zorgen over internationale veiligheid en over de manier waarop we met elkaar omgaan. In die zin was ik niet verbaasd over hoe snel FNV en CNV inmiddels bijna 800.000 handtekeningen opgehaald hebben. M Keijzer, CDA, Volkspetitie Redt de Zorg, TK, 18 september 2015.

Heel duidelijk wordt dat ook in de uitspraak van Han ten Broeke van de VVD in 2016 over de bereidheid om geld uit te geven, met een percentage dat voorkomt in de kwartaalrapportage van 2014. Het persbericht bij die rapportage meldt een ontwikkeling in deze bereidheid: "Vond in het tweede kwartaal van 2014 nog 56% dat de regering minder geld zou moeten uitgeven aan militaire missies, in het vierde kwartaal is dat aandeel gedaald naar 34%." (Kwartaalbericht 2014-4). Ten Broeke maakt in 2016 het laatste percentage tot een vast gegeven:

Daarom heeft mijn fractie de behoefte om in het licht van de veiligheidsstrategie, die is geaccordeerd door de Kamer, helderheid te krijgen over het onderlinge verband tussen al onze missies. Ik doel dan zowel op de missies aan onze buitengrenzen als op de missies in de ring rondom die buitengrenzen. Waarom vraag ik dat? Ik vraag dat, omdat we in het Continu Onderzoek Burgerperspectieven van het Sociaal en Cultureel Planbureau hebben kunnen lezen dat bijdragen aan internationale missies en conflictbeheersing onderaan de prioriteitenlijst van de Nederlanders staan. Het deel van de mensen dat hieraan veel minder geld wil uitgeven is met 34% groter dan het deel van de mensen dat er meer geld aan wil uitgeven. H. ten Broeke, VVD, NATO, 14 september 2016.

Discussie en conclusie bij de parlementaire respons op het COB

De parlementaire respons op het COB kan niet anders dan beperkt genoemd worden, zeker in vergelijking tot het gebruik dat van andere SCP rapporten wordt gemaakt. Het is niet gemakkelijk een verklaring te vinden, ook omdat het materiaal uit het beperkt aantal woordvoeringen hiervoor niet veel aanknopingspunten biedt.

Kabinet en parlementsleden lijken goed op de hoogte zijn van het bestaan van de Burgerperspectieven: men maakt gebruik van de inhoud ervan, sluit aan bij de uitkomsten van actuele edities en grijpt terug op eerder verschenen kwartaalberichten. Verklaringen voor het beperkte gebruik zouden daarom eerder

gezocht moeten worden in de onderwerpen en de wijze waarop de inhoud van de berichten gebruikt kunnen worden in de parlementaire context.

De belangstelling vanuit het parlement en het kabinet voor de onderwerpen van de kwartaalberichten lijkt eerder gericht op thema's als recht dan op economie en politiek, maar bij nadere beschouwing lijkt er niet zo zeer sprake te zijn van een inhoudelijke mismatch, de gebleken parlementaire belangstelling sluit immers aan bij een belangrijke thematiek van de burgerperspectieven, het vertrouwen in instituties.

Een andere verklaring van het beperkte gebruik van de Burgerperspectieven kan wellicht gezocht worden in de wijze waarop kabinet en parlementsleden de informatie presenteren in de context van het parlementair debat.

We kunnen dit gebruik adstruerend noemen, in onderscheid van referentieel, als een bijzondere vorm van interpretatief gebruik. Het gebruik wordt gekenschetst door interpretatie voor het eigen standpunt, waarbij de spreker niet zozeer de context van het gegeven uit het onderzoek laat meewegen in de wijze waarop dit het standpunt kan ondersteunen, maar een nauwe selectie maakt uit het onderzoek om het eigen standpunt van gezag te voorzien.

In de vorige evaluatie heb ik op grond van een vergelijkbare inhoudsanalyse geconcludeerd dat er sprake is van een gebruik in termen van gezaghebbendheid: de uitkomsten van SCP onderzoek worden gepresenteerd als feiten, niet als materiaal dat bediscussieerd moet worden. In het licht van bovenstaande behoeft dat nuancering: het gezaghebbend karakter is niet zozeer of slechts een toegeschreven karaktertrek van de SCP publicatie, het adstruerend gebruik wijst erop dat gezaghebbendheid mede de uitkomst is van de manier waarop de spreker de geboden informatie presenteert: Dat een parlements lid kan stellen dat 34% van de ondervraagden minder geld aan missies wil besteden vloeit voort uit de beschikbaarheid van deze informatie, en de inschatting van de spreker dat de toehoorders dit als gezaghebbend feit zullen aanvaarden. Maar het vloeit ook voort uit de keuze om dat gegeven niet in de context van andere gegevens te zetten.

Zo beschouwd vormen de Burgerperspectieven voor de woordvoeringen in de Kamers een weerbarstige bron: het biedt gegevens voor het innemen van een standpunt, maar het lijkt lastig om ontwikkelingen en trends te benoemen. Mogelijk is het eenvoudiger om in de context van een parlementair debat een cijfer uit de kwartaalberichten te presenteren als vaststaand feit dan om het eigen standpunt te onderbouwen met trends of ontwikkelingen die mogelijk ook nog volatiel kunnen zijn. En het kan zijn dat vanwege de complexiteit en de rijkdom van de informatie die het COB biedt de spreker ook het risico loopt om bij een simpele verwijzing te worden geïnterrupteerd met andere relevante informatie uit dezelfde bron, zodat de bron mogelijk wel gekend is en gelezen maar vermeden wordt in het openlijke debat. Vanuit deze optiek zijn de Burgerperspectieven een complexe, verder weg liggende bron:

Ja, op de internationale vergelijkende lijstjes scoort Nederland heel goed op tevredenheid met de democratie, maar wie dieper in de cijfers duikt en bijvoorbeeld de burgerperspectieven [nadruk AP] van het Sociaal en Cultureel Planbureau erbij pakt, komt tot de constatering dat er een wisselend vertrouwen is. Het planbureau wijst erop dat de laagopgeleiden, of misschien beter gezegd de praktisch geschoolde kiezers, een grotere afstand tot de volksvertegenwoordiging ervaren. M. Bikker, CU, EK, Intrekking Wet Raadgevend Referendum, 3 juli 2018

Conclusie

De parlementaire respons op de Burgerperspectieven is heel beperkt, in vergelijking met het gebruik van andere SCP rapporten. Er zijn wel aanwijzingen van gedetailleerde kennis van de inhoud van de Burgerperspectieven. Maar Kabinet en parlementsleden maken in hun woordvoeringen ook adstruerend gebruik van de inhoud ervan: het gebruik wordt gekenschetst door interpretatie voor het eigen standpunt, waarbij zij keuzes maken uit de bevindingen van het onderzoek om dat standpunt van gezag te voorzien.

4. Algemeen maatschappelijk gebruik

Inleiding

De maatschappelijke respons op de Burgerperspectieven heb ik onderzocht met behulp van twee zoekmachines, Google en Bing. De resultaten zijn gebaseerd op de zoektermen “Burgerperspectieven” gecombineerd met de term “SCP”, en met de termen “Continu Onderzoek” en “kwartaalberichten”, de laatste twee gecombineerd met de termen “SCP” en met “cultureel planbureau”. Deze beperkte zoekstrategie is gekozen nadat het niet mogelijk bleek om per kwartaalbericht betrouwbare zoekresultaten te genereren aan de hand van (onder)titels of trefwoorden.²

In totaal zijn er 1269 unieke zoekresultaten vanuit 615 verschillende websites. Al deze websites zijn geclassificeerd naar sector en functie. Daarnaast is een onderscheid gemaakt frequente (drie keer of meer) als niet-frequente gebruikers.³ Als uit deze set de niet relevante websites worden weg gefilterd, evenals zelf-verwijzingen, boekhandels, bibliotheken & repositories, webwinkels en uitgeverijen, en ook de zoekresultaten die verwijzen naar nieuwsmedia (zie hiervoor het volgende hoofdstuk), resteren er 412 verschillende websites, die in totaal 691 maal naar de Burgerperspectieven verwijzen.

De gebruikers

Veel gebruikers zijn te vinden bij de overheid, onder universiteiten en onderzoeksinstellingen en in de sectoren politiek en arbeid en economie. Dat is het geval voor frequente (≥ 3 keer) en niet frequente (< 3 keer) gebruikers. (Tabel 5)

Tabel 5 Aantallen verwijzers per sector, frequent en niet frequent

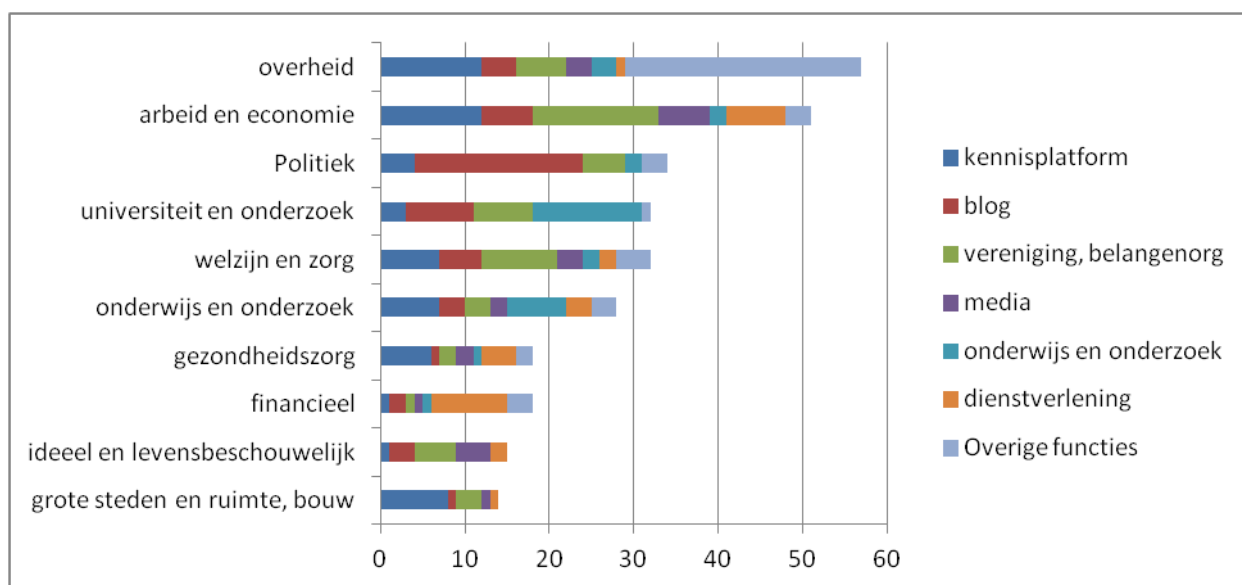
	Niet frequent	Frequent	Totaal
Overheid	43	11	54
arbeid en economie	48	3	51
Politiek	27	7	34
universiteit en onderzoek	23	11	34
welzijn en zorg	27	4	31
onderwijs en onderzoek	24	2	26
Media	19	3	22
Gezondheidszorg	13	6	19
Financieel	16	2	18
ideeel en levensbeschouwelijk	15		15
Grote steden en ruimte, bouw	13	1	14
Emancipatie en integratie	10	3	13
Algemeen	12	1	13
Recht, justitie, politie	9	4	13
Energie, duurzaamheid	9	1	10
Sociale media	7	2	9
Overige sectoren	32	4	36
Totaal	347	65	412

² De respons op COB is zo mogelijk breder vanwege verwijzingen zonder de hier gehanteerde specifieke referenties. Te denken valt aan specifieke gegevens zoals getallen en percentages. Een dergelijke respons valt echter alleen te reconstrueren na verwerking van de inhoud van alle edities en de identificering en indexering van dergelijke specifieke gegevens. Dat is in de beschikbare tijd niet haalbaar. Daarnaast gaat het onderzoek uit van SCP publicaties als beleidsreeks, en is afgezien van een zoekstrategie van de respons op de berichten als auteurs-publicaties. Een kleine analyse op basis van auteursnaam geeft overigens de indruk dat een auteurs-aanpak tot een bescheiden extra zoekresultaten zou leiden. De combinatie “Dekker” en “Burgerperspectieven” gaf twee extra zoekresultaten, een ESB review van een COB editie, en een verslag van een lezing door Paul Dekker.

³ Weliswaar is dat onderscheid niet gebaseerd op de afzonderlijke titel, zoals in andere respons analyses, maar het blijkt mogelijk dit onderscheid te maken aan de hand van de meer gedetailleerde URL.

In vergelijking met de respons analyse uit 2016 levert dit een flink verschil op. Zijn de gebruikers van de andere SCP publicaties vooral afkomstig uit de sectoren Welzijn en Zorg, Onderwijs instellingen (incl. HO), en organisaties op het vlak van Emancipatie en Integratie, deze sectoren zijn in het geval van de Burgerperspectieven minder aanwezig. De sector Overheid toont een constant hoog aandeel onder de gebruikers.

Ook de functie van de gebruikers is anders. Was in de analyse van 2016 44% van de gebruikers te karakteriseren als kennisplatforms, het aandeel daarvan bij de gebruikers van de Burgerperspectieven is 20% over alle gebruikers, en 30% onder de frequente gebruikers. Dit veel kleinere aandeel kennisplatforms duidt op een groter aandeel van directe gebruikers, in de zin dat zij niet slechts functioneren als (al dan niet gebruikt of al dan niet relevant & frequent bezocht) doorgeefluik, maar als directe afnemer.

Figuur 2 Aantallen gebruikers per maatschappelijke sector, naar hun functie

Er zijn meer opvallende functiegroepen onder de gebruikers: het in vergelijking tot de andere analyse grote aandeel bloggers, 74 in totaal. Het aandeel bloggers is 17,5% van alle relevante gebruikers, terwijl de categorie bloggers & politiek tezamen in de analyse van 2016 nog geen 10% bedroeg). De bloggers zijn vooral actief in de sector Politiek (20). Daaronder vallen niet alleen individuele bloggers ter linker en rechter of ook libertaire zijde aan te treffen, het gaat ook om blog-sites van de Telderstichting, politicologen-blog Stuk Rood Vlees, het sociaal wetenschappelijke Sociale Vraagstukken en Sargasso, en om politiek georiënteerde adviseurs of consultants.

De sector Overheid telt een groot aantal gebruikers die niet in de andere sectoren voorkomen. Het gaat om gemeenten en provincies (10), regionale en lokale monitor organisaties (“sociale planbureaus”) (5), en advies & toezichtsorganen (5).

In de sector arbeid en economie hebben verenigingen en belangenorganisaties een aanzienlijk aandeel. Daarbij gaat het niet alleen om de klassieke grote verenigingen zoals FNV, VNO-NCW en MKB Nederland, maar vaak gaat het ook om pensioenverenigingen (nationaal en lokaal), ouderenbonden of de landelijke cliëntenraad.

Het geheel van gebruikers laat een tweeledig beeld zien. Enerzijds is er een groep gebruikers die naar de aard van de Burgerperspectieven nadrukkelijk te verwachten is, zoals gebruikers in de sectoren Overheid en Politiek. Deze groep van gebruikers is ook vaker aan te treffen in de categorie frequente gebruiker, nl. drie keer of meer verwijzend naar de Burgerperspectieven. Anderzijds is er een zeer grote groep

gebruikers niet-frequente gebruikers, 84% in totaal. Opvallend is dat deze grote groep verspreid is over een heel breed spectrum van maatschappelijke sectoren. Niet alleen gaat het om niet-frequente gebruikers in sectoren die het SCP met andere rapporten zo vaak bedient als Welzijn en Zorg, Emancipatie en Integratie of Gezondheidszorg, maar ook om sport, toerisme, veiligheid en leefbaarheid, militair, verkeer, voedsel, landbouw en cultuur, of ideële en levensbeschouwelijke organisaties. Dit zijn sectoren die vrijwel allemaal slechts 1 keer naar de Burgerperspectieven verwijzen.

Gebruik van de Burgerperspectieven,

Vanwege de zoekmethode is het niet mogelijk alle zoekresultaten te koppelen aan de afzonderlijke edities. Tot op zekere hoogte is een reconstructie mogelijk, aan de hand van de beschikbare tekstfragmentjes uit de zoekresultaten in Google en BING. Op die manier kon 21% (171) van de verwijzingen gekoppeld worden aan specifieke uitgaven van de Burgerperspectieven. Dat is onvoldoende om een betrouwbare attributie naar edities te maken. Maar het biedt wel de mogelijkheid voorbeelden te geven van de wijze waarop de kwartaalberichten gebruikt worden.

Een eerste observatie uit deze reconstructie is de diversiteit van de gebruikers per kwartaalbericht. De complexiteit en rijkdom aan onderwerpen en gegevens geeft klaarblijkelijk veel aanknopingspunten voor gebruikers van zeer verschillende achtergrond. Zo vinden we voor bericht 2008-2 zowel De Nederlandse Bank als het NIVEL en het Kenniscentrum Openbaar Bestuur, voor bericht 2013-4 Flexwonen, BNNVara en het nieuwsplatform Business Insider. En bij bericht 2017-1, dat mede gaat over energietransitie Fluxenergie.nl, maar ook de Rijksoverheid, het CCV, Platform Overheid en het blog Stuk Rood Vlees.

Het ligt enigszins voor de hand dat onder niet-frequente gebruikers de aandacht voor specifieke (niet-reguliere) thema's groot zal zijn. Dat is bijvoorbeeld het geval bij uitgave 2016-3, met als thema's politiek vertrouwen & verantwoordelijkheden en kerkelijkheid & godsdienst zijn gebruikers in de ideële en levensbeschouwelijke sfeer te vinden als de Banning stichting of de mediasite De Bezieling. Bij de uitgave 2016-4, die onder meer over energietransitie gaat, zijn gebruikers te vinden op het vlak van energie en klimaat, zoals kennisplatforms Klimaatplein, Ik Spaar het Klimaat, en gespecialiseerde media als de FD uitgave Energiea, Energieplus en Fluxenergie. En in het geval van uitgave 2018-1, waarin niet alleen melding wordt gemaakt van het toegenomen optimisme, maar ook onderzoek wordt gerapporteerd over het vertrouwen in wetenschappelijke informatie en over lokaal bestuur & decentralisaties vinden we het Rathenau instituut naast bloggers die heel kritisch zijn over de lokale overheid. Een deel van de niet-frequente gebruikers komt dus af op de niet-reguliere thema's.

De inhoud van de verwijzingen van enkele frequente verwijzers

Regelmatig verwijzende bronnen zijn ook aan te wijzen, ook al is het aantal verwijzingen per afzonderlijke gebruiker beperkt. Een aantal daaronder zijn kennis- en informatieplatforms als *Rijksbegroting*, *Kenniscentrum Sport*, *Zorgkennis.net*, het *Kennis Openbaar Bestuur*. Een lijstje van de meest verwijzende websites is te vinden in tabel 6. De website van het rijk gaat vooral over de vermelding van de Burgerperspectieven in diverse parlementsstukken zoals begrotingen. Ze zijn aan de orde gekomen in het vorige hoofdstuk. (Tabel 6)

We lopen de websites in tabel 6 na, om te zien op welke wijze ze verwijzen naar de Burgerperspectieven. De in tabel 6 voorkomende kennisplatforms leveren minder inhoudelijke verwijzingen op. In het geval van *Kenniscentrum Sport* gaat het eenvoudig om uploads van de Burgerperspectieven. Bij kennisplatform *Zorgkennis.net* worden twee burgerperspectieven genoemd specifiek vanwege de relevante thematiek voor de sector (2017-3, 2013-1), met vermelding van teksten uit het persbericht van het SCP en doorverwijzingen naar de SCP site.

Tabel 6 Websites met vijf of meer verwijzingen naar Burgerperspectieven

Website	Aantal verwijzingen
rijksbegroting.nl	10
kenniscentrumsport.nl	10
Binnenlandsbestuur	9
Sargasso.nl	9
zorgkennis.net	9
kennisopenbaarbestuur.nl	8
ser.nl	7
socialevraagstukken.nl	7
rechtspraak.nl	7
cbs.nl	7
linkedin.com	6
rijksoverheid.nl	6
d66.nl	5
utrecht-monitor.nl	5
Politieacademie	5
platformoverheid.nl	5

Een meer inhoudelijke verwerking van de resultaten is te vinden in het op provincies en gemeenten gerichte specialistische medium *Binnenlands Bestuur*. Het gaat in de eerste plaats om journalistieke nieuwsberichten over de inhoud van de kwartaalberichten, bijvoorbeeld vertrouwen in het lokaal bestuur (2016-4) onder de kop “Burgers willen echt meer invloed”, of “Lokale politiek boeit Nederlander bar weinig” (over kwartaalbericht (2013-4), en “vertrouwen in gemeenten stabiel” (2015-3). In elk van deze nieuwsberichten vermeldt Binnenlands Bestuur uitgebreid de inhoud van het kwartaalbericht. Maar er is een ook column te vinden over klimaat bewustzijnsprojecten onder de titel “Burgerperspectieven en de rol van de leefomgeving daarbij” dat opent met de bevindingen van bericht 2016-4 over de beperkte interesse onder respondenten in klimaat issues, wat het belang van de bewustwordingsprojecten “Real Life Learning Projects” onderstreept.

De regelmatige institutionele verwijzers zijn de *SER* en Justitie, via de website *Rechtspraak*. De website van de SER is gewijzigd, zodat de zoekresultaten van Google en BING niet meer terug te zoeken zijn. Wel is duidelijk dat de verwijzingen van de SER in een geval gaat om een lezing (door Sarah de Lange) en een andere verwijzing om een interview met Kim Putters. Bij de Rechtspraak wordt vooral verwezen naar burgerperspectieven die uitspraken doen over vertrouwen in de rechtspraak. Een tweetal andere resultaten blijken echter niet naar Burgerperspectieven te verwijzen, maar te bestaan uit bijdragen van SCP onderzoekers.

Sargasso, een collectief blog met opiniërende stukken over de actualiteit, verwijst 9 keer naar de Burgerperspectieven, waarvan eenmaal door de auteurs van de Burgerperspectieven. In de overige berichten worden de uitkomsten van het onderzoek vaak als feiten gepresenteerd en in breder verband gezet. Dat gaat over nivellering, waarbij de percentages voorstanders ervan worden ontleend aan editie 2013-1, maar ook over voor- en tegenstand bij discriminatie, integratie en immigratie, waarbij het gebruik van de COB cijfers door een columnist (Ellian) wordt betwist:

Volgens Ellian ligt zijn interpretatie in lijn met een recent SCP-rapport waaruit blijkt dat integratie en immigratie zorg nummer 1 zijn voor veel Nederlanders. Laat het SCP in dat rapport nou ook vaststellen dat Nederlanders “dubbel over discriminatie” zijn. Gwen van Dijk, Neutraal zijn over moslims en de taboe-kaart, Sargasso, 6 september 2017, verwijzend naar editie 2017-2

De Burgerperspectieven worden in deze zin ook gebruikt om het debat zo scherp mogelijk te kunnen voeren, in dit geval door de columnist te betrappen op selectief winkelen.

In het geval van het collectieve blog *Sociale Vraagstukken* gaat het om bijdragen van Tom van der Meer, de politicoloog die meewerkte aan een van de uitgaven van *Burgerperspectieven*, en een bijdrage van Josje de Ridder. Het gaat hier om meer algemene beschouwingen over de uitkomsten van de *Burgerperspectieven*, vaak in een wijder verband met vergelijkingen van andere, ook internationale, onderzoeken. Het stuk van Mark Bovens en Anchril Wille “Er is wel degelijk een maatschappelijke kloof” gaat in debat met Hakhverdian over de wijze waarop maatschappelijke tegenstellingen en verschillen onderzocht zouden moeten worden. Zij verwijzen daarbij naar het effect van de opkomst van populistische partijen zoals PVV en SP en het effect op het vertrouwen in de regering onder laag opgeleiden in de tijd dat de PVV Kabinet Balkenende gedooft (kwartaalbericht 2010-4, p 13). Ook is er een stuk van Lotte Vermij over het intergenerationeel contact in en buiten familieverband, dat gebruik maakt van kwartaalbericht 2010-1:

Nederlanders lijken de afstand tussen leeftijdsgroepen dus te accepteren als een vanzelfsprekend en onschuldige fact of life. Toch is het percentage Nederlanders dat een grote maatschappelijke tegenstelling ziet tussen jong en oud sterk gestegen, van 38 procent in de jaren tachtig tot 51 procent in 2010 (Dekker et al. 2010). Als redenen hiervoor worden genoemd: normen en waarden en opvoeding. Ook bij politieke twistpunten als de AOW-leeftijd, pensioenen en ontslagrecht komen de tegengestelde belangen van generaties naar voren. Het is zeker niet uit te sluiten dat meer contact tussen jong en oud de onderlinge solidariteit ten goede zou komen.

En er is een stuk van Roos Borsten over de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen in de informele zorg, waarbij de auteur aan de hand van data beschikbaar gesteld uit de kwartaalberichten van 2012 en 2016 een reconstructie maakt, dit in het vervolg op eerdere stukken op het blog *Sociale Vraagstukken* over genderongelijkheid.

Met behulp van data ‘[Continu Onderzoek Burgerperspectieven](#)’ van het SCP heb ik gekeken naar een toename van genderongelijkheid binnen de informele zorg in de jaren 2012 en 2016. Roos Borsten, Sociale Vraagstukken, 28 juni 2018

De verwijzingen vanuit de website van het CBS gaan voornamelijk over de samenwerking met het SCP, onder meer bij het verzamelen van gegevens voor *Veranderend Nederland*. Maar er is ook een CBS rapport te vinden, *Rechtspleging Civiel en Bestuur 2012* (met verwijzingen naar cijfers over het vertrouwen van burgers in de rechtspraak, uit 2009 en 2010), en *Milieu van Later*, met SCP medeauteur Jeroen Boelhouwer.

De verwijzingen van regelmatige gebruiker *D66* betreffen uitgaven van de Hans van Mierlo Stichting, en gaan over de organisatie van zeggenschap en inspraak van burgers (*Digitale Democratie Hoe Dan*), of zijn artikelen in het blad *IDEE*, over vertrouwen van burgers (met als auteurs Tom van der Meer, Paul Dekker, over solidariteit (met een verwijzing naar *Burgerperspectief 2012-4*), of *Europa* (door Paul Dekker).

De site van *Utrecht Monitor* gaat over sociale cohesie in Utrecht met vergelijkingen van de Utrechtse situatie met soortgelijke gegevens voor Nederland uit *Burgerperspectieven 2018-1* en *2017-4*. De overige verwijzingen zijn uploads van (overige) SCP rapporten die de *Burgerperspectieven* vermelden.

Op *Platform Overheid*, een media-site met artikelen over de overheid, gaan de verwijzingen vanuit artikelen, zoals over het Referendum over het Associatieverdrag met Oekraïne door Rob van Wijk, (*2012-4*, *2015-4*), of over de stijgende trend van maatschappelijk onbehagen, door Boudewijn Steur, Ellen van Doorne en Thomas Zandstra, met een lange beschouwing over de uitkomsten van kwartaalbericht *2017-1*.

Kenmerkend in het hier gesignaleerde gebruik onder de meer frequente gebruikers is de productiviteit waarmee de kwartaalberichten worden ingezet. Bevindingen uit de *Burgerperspectieven* worden geïnterpreteerd, niet alleen om het eigen standpunt te versterken, maar ook om dat standpunt verder uit te werken soms ook door meerdere edities op elkaar te betrekken en daarbij conclusies te trekken die het feitelijke onderwerp van het kwartaalbericht overstijgen. Daarnaast wordt duidelijk dat de

Burgerperspectieven als reeks zichtbaar is en in overkoepelende zin betekenis heeft voor en verweven is met een reeks frequente gebruikers. Dat blijkt uit lezingen van derden bij die organisaties, (publiek) debat met de auteurs op daarvoor bedoelde blogs of door bijdragen van de auteurs van Burgerperspectieven

De belangstelling vanuit politieke partijen en hun wetenschappelijke bureaus is gering en waar er aandacht is komt dat vooral uit de eerder vermeldde voorbeelden bij D66 en twee confessionele partijen. De wetenschappelijke bureaus van D66 (5), ChristenUnie (2) en het CDA (1) verwijzen wel. De PVV afdeling Utrecht doet dat ook (1). De Telderstichting verwijst in een kritisch of ironisch bedoeld blog (1), maar de WBS, GroenLinks zijn afwezig, de SP heeft 1 verwijzing in een artikel over individualisering met een verwijzing naar bericht 2017-1. Het opleidingsplatform voor gemeenteraadsleden voor de PvdA, Lokaal Bestuur verwijst ook, met een uitgave van de 15^e Wibautlezing door Kim Putters. Een en ander hoeft niet direct te wijzen op een volledige afwezigheid van belangstelling voor de Burgerperspectieven ter linkerkant, gezien de verwijzing in de Drees lezing door toenmalig PvdA Minister Asscher in 2015 (zie ook in hoofdstuk 4 onder Nieuwsblogs, bij Joop) en mogelijk ook zijn brief begin 2017 aan zijn Europese partijgenoten. Zijn bezorgdheid over de effecten van verdringing arbeidsmarkt door laagbetaalde Oost-Europese arbeidskrachten, waar veel pers aandacht voor was, kan mede gebaseerd zijn op de resultaten van COB 2013-4, maar dat moet dan *incorporation by obliteration* zijn.⁴ Overigens blijkt uit de analyse van Twitter dat politici zich wel degelijk op de hoogte stellen van de inhoud van de Burgerperspectieven, maar meer als “consument” dan als “producent”, in een tweet van Jesse Klaver.

Bloggers

De grote groep van bloggers zijn niet in tabel 6 opgenomen. Een aparte beknopte inhoudsanalyse geeft inzicht over de aard van de gebruikers en hun verwijzingen. De analyse betreft alleen de substantiële verwijzingen in individuele blogs. Het nieuwsblogs Joop is hier buiten beschouwing gelaten, dit blog komt aan de orde bij Media in het volgende hoofdstuk.

Een aanzienlijk deel van de verwijzingen komen van professionals en onderzoekers, terwijl een heel substantieel deel afkomstig is van niet-professionele bloggers, vooral met politieke interesses. In de meeste gevallen gaan de bloggers in op specifieke rapporten. (Tabel 7)

Alle groepen bloggers schrijven de blogs meestal naar aanleiding van specifieke edities. Als de blogs zonder inhoudelijke vermelding naar Burgerperspectieven of het SCP niet worden meegeteld,⁵ is meer dan driekwart van de blogs gewijd aan een specifiek kwartaalbericht. Slechts in een klein aantal gevallen zijn de beschouwingen gewijd aan onderwerpen die de Burgerperspectieven (of het SCP) in meer algemene zin raken, of waarin wordt verwezen naar meerdere kwartaalberichten tegelijk.

Tabel 7 Typen bloggers en hun verwijzingen in algemene of specifieke zin

	Bloggende professionals	Politieke bloggers	Bloggende onderzoekers	Overige bloggers en forumbijdragen	Totaal
Specifieke edities	12	19	8	10	49
Burgerperspectieven Algemeen	3	1		1	5
Diverse specifieke edities	5			0	5
SCP algemeen	1	1		2	4
Geen vermelding	3	2	2	3	10
Totaal	25	23	10	15	73

Het meest genoemde onderwerp onder de bloggers is het vertrouwen in politiek en regering, inclusief de meningen over bezuinigingen, en de problematiek rond vluchtelingen en immigratie, vooral onder politiek

⁴ <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/asscher-roept-sociaal-democraten-op-tot-beteugelen-arbeidsmigratie~bfef3925/>

⁵ Dit is ontstaan door inclusie van zoekresultaten naar de combinatie van trefwoorden Kwartaalberichten en SCP, of Kwartaalberichten en Cultureel Planbureau. In enkele gevallen geeft dit een fout-positief resultaat.

geïnteresseerde bloggers. Ook de economie wordt regelmatig genoemd. Toch zijn de onderwerpen die niet tot de reguliere stemmingsindicatoren behoren in de meerderheid. Als we vertrouwen en economie tot deze reguliere indicatoren rekenen dan vormen ze iets meer dan een kwart van alle onderwerpen waarover bloggers schrijven. De aandacht blijkt voor ¼ uit te gaan naar andere, met name de niet-reguliere onderwerpen. (Tabel 8)

De COB-kwartaalberichten bevatten meerdere onderwerpen per editie. Bloggers pikken daar doorgaans een onderwerp eruit, aansluitend bij hun (politieke, culturele of professionele) belangstelling of professioneel terrein. Het meest vermeldde bericht is dat van 2018-1 (6), waarin staat dat voor het eerst er meer optimisten dan pessimisten zijn. De onderwerpen zijn gevarieerder dan dat: het gaat over decentralisatie en de belangstelling of betrokkenheid van burgers (2), maar ook over gezondheidszorg en vluchtelingen, en een blog gewijd aan optimisme. Dat zijn onderwerpen die ook in de verdere inhoud van het persbericht aan de orde komen.

Tabel 8 Onderwerpen waarover bloggers schrijven

Onderwerp	Bloggende professionals	Politieke bloggers	Bloggende onderzoekers	Overige bloggers en forumbijdragen	Totaal
politiek vertrouwen, regering	4	4	4	0	12
vluchtelingen, migratie	1	5	1	1	8
economie	1	3		3	7
democratie, lokale overheid		3	2	1	6
publiek klimaat	2	1	1	1	5
optimisme		2	1	2	5
europa	3	1		0	4
overige onderwerpen	14	4	1	7	26
Totaal	25	23	10	15	73

Het patroon van een specifieke belangstelling voor een van de onderwerpen is ook zichtbaar bij de beschouwingen over de andere kwartaalberichten. In het geval van kwartaalbericht 2013-3, dat gaat over persoonlijke toekomstzorgen, inkomensongelijkheid en Europa hebben de bloggers het niet alleen over Europa maar ook over deskundigheid (gezag van wetenschap), economie of Europa, bij kwartaalbericht 2009-1 over optimisme en vertrouwen in de politiek en over vluchtelingen. En naar aanleiding van kwartaalbericht 2017-4 heeft men het over gezondheidszorg en vertrouwen, en de tegenstelling en mogelijke polarisatie tussen hoger en lager opgeleiden. Dit zijn allemaal thema's die ook in dat kwartaalbericht aan de orde komen. De bloggers reageren daarbij niet slechts op de "soundbites" zoals die in de pers verschijnen, maar gaan specifiek in op de inhoud van de berichten of de daarbij horende persberichten. (Tabel 9)

Tabel 9 Typen bloggers en de aard van hun verwijzing, onderbouwend of kritisch

	Bloggende professionals	Politieke bloggers	Bloggende onderzoekers	Overige bloggers en forumbijdragen	Totaal
Onderbouwing	14	14	5	8	41
Beschouwing, Kritisch	4	7	0	1	12
Burgerperspectieven genoemd	0	0	0	2	2
overig	7	2	5	4	18
Totaal	25	23	10	15	73

Meestal nemen de bloggers de uitkomsten van de kwartaalberichten over als onderbouwing van het eigen standpunt. In een klein aantal gevallen is de beschouwing kritisch. Bloggers met een politieke belangstelling starten nogal eens de discussie over de bevindingen van het COB om deze kritisch tegen het licht te houden vanuit andere opvattingen of andere (persoonlijke) ervaringen. In een kleiner aantal gevallen doen ook de professionals dat. In deze gevallen wordt ook kritiek geleverd op de werkwijze bij

het COB, omdat gegevens ook anders gepresenteerd kunnen worden, zoals over gezondheidszorg (Gijs van Loef, 2x) die onder meer een discrepantie ziet tussen het persbericht en de inhoud van kwartaalbericht 2018-1,⁶ of over vertrouwenscrisis (Maurice de Hond, 1x). In een geval wordt verstrekkender kritiek geleverd. De journalist Ben Rogmans, oprichter van het inmiddels opgeheven blad De Pers, schrijft in VillaMedia een uitgebreidere kritiek op de opzet van en de communicatie bij het COB, waar het gaat over het vertrouwen in de media. Zijn conclusie, over meer Nederlands onderzoek dan het COB, is “dat de onderzoeken veel te grofmazig [zijn] en onderling slecht vergelijkbaar. Er is geen oog voor onderscheid tussen media...”. Meer specifiek stelt hij over het kwartaalbericht:

Op beide onderzoeken van het SCP is het nodige af te dingen. De vraagstelling in het eerste onderzoek is nogal algemeen ‘vertrouwt u...’. Ook vraagt het SCP niet door. Welke krant of tv-programma vertrouwt iemand niet meer en waarom dan? Het zijn nuances waar het SCP niets mee kan. Rogmans, Villamedia, 18 augustus 2017.⁷

Rogmans maakt voorts nog een opmerking over de aandacht voor sociale media, waarvan hij stelt dat het SCP daarmee niets kan. Het is in dat verband opvallend dat in de hier geanalyseerde blog of andere geanalyseerde bronnen er geen verwijzingen te vinden zijn naar sociale media of daarover beschouwingen zijn aan te treffen.

Een kleine analyse van Twitter reacties.

Een voordehand liggende bron voor een analyse van reacties in de sociale media is Twitter, het medium waarop personen en organisaties kunnen melden “wat je bezig houdt”, maar waar soms ook discussies kunnen ontstaan via “draadjes” of andere vormen van respons door Replies, Retweets of Likes. Via de web versie van Twitter heb ik gezocht met het trefwoord Burgerperspectieven. Over de periode 2008-2018 leverde dat 287 tweets op. Daarbij zijn de tweets niet meegeteld die reageren op de berichtjes die de tekst Burgerperspectieven dragen, zonder zelf dat trefwoord te bevatten. Het aantal geeft een betrekkelijk bescheiden belangstelling voor de Burgerperspectieven aan. De 287 tweets zijn in de loop van de afgelopen 10 jaar verstuurd door een groot aantal twitteraars, 163 in totaal, zodat het aantal “trouwe klanten” beperkt is (zie ook tabel 10). Het SCP zelf verstuurde daarbij 44 tweets over de Burgerperspectieven. Daarbij maakten een aantal twitteraars wel duidelijk verbinding met andere twitteraars, zoals blijkt uit het lijstje met aantallen replies, retweets en likes. De meest in deze zin actieve twitteraars zijn journalist, onderzoeker of professional. Onder de personen met actieve retweets ontbreekt Mirjam Bikkers, het Eerste Kamerlid van de CU met een tweet over de bereidheid om vrijwilligerswerk voor vluchtelingen te doen, met 31 retweets.

Tabel 10 Verbindingen van actieve twitteraars in Replies, Retweets en Likes

Twitteraar	Replies	Retweets	Likes	Totaal aantal tweets
SCPonderzoek	21	216	96	44
Dr. Jan van de Beek	15	92	65	8
Rutger Bregman	7	2	0	5
Robert Went	3	42	23	4
Henri Bontenbal	3	7	2	1
Kees Kraaijeveld	3	5	5	2
Kim Putters	2	32	12	5
Willem Krooneman	2	0	2	1
Tom van der Meer	2	0	1	1
Tips Tricks & Tools*	0	0	0	8
Anita Kuppens*	0	0	0	8
Gregor Waltz*	0	0	0	5

* toegevoegd als actieve twitteraar zonder verbindingen in hun bericht. Hiermee zijn in deze tabel alle twitteraars vermeldt met 5 of meer tweets.

⁶ <https://gijsvanloef.nl/2018/04/03/scp-negeert-gezondheidszorg-als-belangrijkste-maatschappelijke-probleem/>

⁷ <https://www.villamedia.nl/artikel/wat-moeten-we-met-cijfers>

Veel van de tweets verschijnen kort na de publicatie van het kwartaalbericht. Een flink aantal vermeldt het feit van publicatie als iets dat hen bezig houdt, maar een groot aantal geeft daarbij ook aan wat het onderwerp is van belangstelling. De meest genoemde onderwerpen gaan over de belangrijkste stemmingsindicatoren van de Burgerperspectieven, de economie en het vertrouwen in de politiek en/of economie. Maar dat aantal blijft uiteindelijk ook bescheiden: Het aantal inhoudelijke reacties is in totaal 114, waarbij de economie 14 keer genoemd wordt, en het vertrouwen 11 keer. (Tabel 11)

Tabel 11 Genoemde onderwerpen in tweets

Onderwerp	Aantal*
Economie	14
Vertrouwen	11
Zorg	9
Immigratie	8
Onbehagen	7
Publiek klimaat	6
Vluchtelingen	6
Globalisering	5
Optimisme	5
Decentralisatie	4
Integratie	3
Discriminatie	3
Europa	3
"met mij gaat het goed, met de samenleving minder"	2
Klimaat	2
Lokale politiek	2
Leefomgeving	2
Ontwikkelingsamenwerking	2

* Minus eigen tweets van SCP, Putters

Twitter lijkt, in elk geval bij de Burgerperspectieven, vooral een medium waarin de twitteraar de zender is van eigen belangstellingen, niet zozeer van debat of discussie. Slechts in een klein aantal gevallen ontstaan discussies of draadjes (3 keer). De meer inhoudelijke reacties blijven beperkt, ook als het gaat om de meer reguliere indicatoren van de Burgerperspectieven. Bij de 25 vermeldingen van het onderwerp economie of het (economisch en/of politiek) vertrouwen levert ongeveer de helft (11) daarvan een inhoudelijke reactie op, bijvoorbeeld:

"@RobDorscheidt: Gevolgen van #crisis komen steeds dichterbij - #SCP Burgerperspectieven <http://www.scp.nl/dsresource?objectid=34895&type=org> ..." draadje van Bianca den Outer, 28 juni 2013

#vakbond 'Economische groei moet snel tastbaar worden': Reactie op SCP rapport Burgerperspectieven 'De economi... <http://bit.ly/1hBU1XT>, Sociale Partners (@vakbondsnieuws), 28 maart 2014.

De respons op twitter getuigt dus niet van maatschappelijk debat over de Burgerperspectieven zelf, maar vormt een indicatie van de belangstelling voor de onderwerpen ervan. Die reikt verder dan de reguliere stemmingsindicatoren over economie of vertrouwen. Het gaat de twitteraars om de diverse aspecten op ontwikkelingen in de samenleving in een breed perspectief, ook onder politici en journalisten.

Leest op terugweg naar huis Continu Onderzoek Burgerperspectieven als voorbereiding op TROS Kamerbreed morgen, Jesse Klaver, 31 juli 2009

Replying to @MvMeerveld @GAMatthijs Bericht gebaseerd op int. in 30 wijken. Niet meer of minder. Overigens: ook scp-onderzoek 'burgerperspectieven' geeft dit beeld, Joost Oranje, 29 april 2012

Conclusies bij het maatschappelijk gebruik

De maatschappelijke respons laat een breed areaal aan gebruikers zien, deels in te verwachten sectoren zoals Overheid en Politiek, en ook in Welzijn en Zorg, deels ook onder de incidentele gebruikers. Maar opvallend is vooral het zeer breed scala aan sectoren, zowel onder de frequente als incidentele gebruikers. De gebruikers van de Burgerperspectieven hebben een wat andere samenstelling in vergelijking met de andere SCP publicaties: de meeste gebruikers komen uit de sector Arbeid en Economie. Bloggers en belangengroepen zijn vergelijkenderwijs prominent aanwezig, de kennisplatforms die in communicatieve zin als (passief) doorgeefluik functioneren juist minder. Belangstelling vanuit de bureaus van politieke partijen beperkt zich tot incidenteel gebruikt vanuit D66, CDA en CU.

De gebruikers blijken vooral geïnteresseerd in onderwerpen die specifiek gericht zijn op de eigen belangstelling, minder op de overkoepelende thematiek van de Burgerperspectieven. Dit wordt bevestigd als we de respons van de frequente maatschappelijke gebruikers inhoudelijk bekijken. Hoewel de reguliere stemmingsindicatoren economie en vertrouwen in politiek wel onderwerp zijn gaat de belangstelling voor de Burgerperspectieven vooral uit naar onderwerpen die specifiek te maken hebben met de eigen missie of taak, of eigen belangstelling. Dit beeld komt ook naar voren in de analyses van de inhoud van blogs en van tweets.

Voor de belangstelling van de edities van de Burgerperspectieven houdt dit in dat de respons nogal afhangt van de onderwerpen die aan de orde komen en dat de respons heel divers is, afkomstig vanuit uiteenlopende sectoren van de samenleving. Het totaal van de respons is dan mogelijk bevredigend, de herkomst toont een heel lange "long tail" van incidentele gebruikers van diverse pluimage. De inhoudelijke analyse van de respons geeft aan dat gebruikers, institutioneel en onder bloggers, goed op de hoogte zijn van de inhoud van de onderzoeksverslagen. Dat duidt er op dat de Burgerperspectieven goed gelezen worden ook al is het gebruik incidenteel.

5. De Burgerperspectieven in kranten en andere media

De Burgerperspectieven worden regelmatig genoemd in de gedrukte nieuwsmedia. LexisNexis geeft over de afgelopen tien jaar 558 resultaten, zoekend op de termen Burgerperspectieven of Kwartaalberichten SCP (vergelijkbaar met de zoektermen voor internet). In vergelijking met de andere rapporten van het SCP is dat een behoorlijke mate van zichtbaarheid in de pers: het gemiddelde aantal artikelen over de 10 meest genoemde SCP rapporten in de evaluatie van 2016 was 42,2 voor elke publicatie. Hoewel de aandacht voor de kwartaalrapportages bijzonder gering is, is de aandacht voor de reeks als zodanig daarom toch aanzienlijk te noemen, met in de laatste jaren een aandacht van 29 tot 59 artikelen per jaar. De meeste aandacht komt van de landelijke pers. (Tabel 12)

Tabel 12 Aantallen publicaties in Nederlandse kranten en tijdschriften over 2008-2018

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Totaal
landelijk	12	22	10	28	33	41	23	29	44	43	27	312
regionaal	12	10	3	10	38	14	3	4	7	5	2	108
opinieblad	5	1	4	7	5		3	1	7	5	2	40
overig	2	1	1	1	2	5			1		3	16
plaatselijk	2			1	4					3	4	14
vakblad					1					1		2
Eindtotaal	33	34	18	47	83	60	29	34	59	57	38	492

Zonder nevenedities en ANP berichten

Het is in praktische zin niet mogelijk gebleken om binnen de gestelde onderzoekstermijnen de kranteninformatie op te halen vanuit de knipselmappen van het SCP zelf. Daardoor is het niet goed mogelijk om de informatie over de artikelen direct te koppelen aan de persberichten. Een reconstructie van de verschijningsdatum is echter wel mogelijk, vooral waar het gaat om directe reacties, nl. artikelen die verschijnen rondom de datum van het persbericht, en later verschenen artikelen. Dit geeft duidelijke aanwijzingen dat de aandacht voor de Burgerperspectieven in de media niet beperkt blijft tot het opnemen van de persberichten, maar deel uit maakt van opinievorming in langere stukken. (Tabel 13)

Tabel 13 Aantallen krantenartikelen naar grootte, direct na publicatie en later

	Kleiner dan 100	Kleiner dan 300	Tussen 300 en 500	Tussen 500 en 800	Groter dan 800	Totaal
direct	4	87	78	47	8	224
binnen een week			7	13	8	28
tussen 5 en 10 dagen erna	3	2	5	16	19	45
binnen twee weken		2	2	3	10	17
na twee weken		7	18	56	97	178
Eindtotaal	7	98	110	135	142	492

Krantenberichten inhoudelijk onderzocht

Om de reacties op de kwartaalberichten meer concreet en inhoudelijk te onderzoeken heb ik de krantenartikelen onderzocht die verwijzen naar die Burgerperspectieven die in deze reconstructie naar voren zijn gekomen als veel genoemd. Deze zijn terug te vinden in tabel 14. Daarbij is gezocht vanaf de datum van verschijning van het persbericht van dat nummer, met een termijn van twee maanden. Dit is dus geen gewone steekproef maar een selectie gericht op het registreren van een zo hoog mogelijk aantal krantenberichten voor de aldus gesignaleerde kwartaalberichten: de eenheid van analyse blijven zo de kwartaalberichten.

Na uitsplitsing van de dubbelingen en de zelfverwijzingen waren er 139 artikelen te vinden. Deze zijn grotendeels te herleiden tot specifieke Kwartaalberichten. Daarnaast besteden kranten ook aandacht aan de Burgerperspectieven in ander verband. De krantenberichtgeving over de Burgerperspectieven en ook

over de specifieke kwartaalberichten volgt niet alleen op de verschijning van de kwartaalberichten. Ook in de dagen en weken daarna komt de inhoud ervan ter sprake. (Tabel 14)

Tabel 14 Kranten-aandacht voor een aantal specifieke kwartaalberichten, direct na publicatie en later

	direct	binnen een week	tussen 5 en 10 dagen erna	na twee weken	Totaal
2012-4	8	2	2	2	14
2009-3	7	5	1		13
2013-3	7	2	1	3	13
2016-4	2			7	9
2018-1	5		2	2	9
2011-3	5	1	1	1	8
2016-3	3	2		2	7
2017-1	2	1	3	1	7
2016-2	5			1	6
2015-4	2	1		1	4
2013-4	2		1		3
2018-3	1	1	1		3
2013-1, 2013-2				1	1
2014-4				1	1
Overige verwijzingen	0	0	0	41	41
Totaal	49	15	12	63	139

Als de inhoud van de artikelen waar dat kan wordt teruggebracht tot vergelijkbare thema's in de kwartaalberichten, dan is er een sterke overeenkomst tussen de thematiek van de Burgerperspectieven als geheel en de hier geanalyseerde krantenartikelen. Economie en Crisis, het bij uitstek Stemmingegeoriënteerde onderwerp Optimisme versus Pessimisme, en de belangstelling voor allerlei kwesties rond het Publieke Klimaat komen het meest voor, en tonen daarmee een grote overeenkomst met de onderwerpen uit de persberichten. (Tabel 15)

Tabel 15 Kranten-aandacht voor onderwerpen, naar grootte van artikel

	kleiner dan 100	kleiner dan 300	kleiner dan 500	tussen 500 en 800	groter dan 800	Totaal
Economie, Crisis	2	7	6	7	2	24
Optimisme, Pessimisme	1	3	5	5	8	22
Publieke klimaat	0	1	3	7	8	19
Vluchtelingen, migratie, integratie	0	2	6	4	2	14
Politiek vertrouwen	0	0	3	5	5	13
Europa	0	2	3	2	3	10
Vertrouwen	2	0	2	1	4	9
PVV	2	3	1	0	2	8
Overige onderwerpen	1	1	2	5	11	20
Totaal	8	19	31	36	45	139

De langere opinie stukken, die vaak ook later verschijnen worden de Kwartaalberichten als onderbouwing voor een breder betoog worden gebruikt. Dat is het geval bij Kwartaalbericht 2012-4, met als in de SCP titel aangekondigde onderwerpen vrijwilligerswerk, maatschappelijke tegenstellingen, buitenland, niet-stemmers. De beschouwers, Alfons Huiskes in de Twentsche Courant en Tom-Jan Meeus in zijn NRC-Next Brief, identiek aan NRC Haagse Invloeden, weiden hier uit over ogenschijnlijk niet direct gerelateerde thema's als pessimisme (Blijven lachen in een land vol sombere geluiden, Huiskes) of het wantrouwen

jegens Brussel (Meeus): de kwartaalberichten worden terdege gelezen en de informatie wordt gebruikt voor hun schets van een groter of breder perspectief of ontwikkeling.

In het geval van kwartaalbericht 2016-4, met aangekondigde thema's opvattingen over decentralisaties en vrijheid van meningsuiting, zijn er zelfs zeven artikelen die later verschijnen, tot begin maart 2017. Daarbij zijn er twee lange stukken in Vrij Nederland en in De Groene. Het VN stuk, van Thijs Broer en Sander Pleij is een meer journalistiek stuk, waarin Paul Dekker uitgebreid geïnterviewd wordt over veranderende opvattingen over politiek en samenleving in Nederland. Het artikel in De Groene van Jaap Tielbeke is echter wel weer een essayistisch stuk, onder de titel *Een waanzinnig gaaf land; De politiek van het optimisme*. Ook de andere zes stukken zijn niet alleen lang, en verschijnen later, maar zijn vooral opiniërende uiteenzettingen over bredere thematieken, zoals het klimaat, de opvattingen van Rutte over fatsoen of de overschatting van het aantal moslims in Europa en de mogelijke gevolgen daarvan.

In de langere stukken, vanaf 500 woorden zijn het veelal columnisten die van de Burgerperspectieven gebruik maken, maar het gebruik is doorgaans incidenteel: het voor NRC en NRC-Next schrijvende economisch journalisten duo Maarten Schinkel & Menno Tamminga (samen 6 keer) zijn nog de meest terugkerende namen. Verder is er Martin Sommer (3 keer), Tom Jan Meeus, Alphons Huiskes, Bert Wagendorp en Maaïke van Houten zijn vaker voorkomende namen (ieder 2 keer). De lijst van auteurs van langere stukken is veel langer. In totaal zijn er 47 verschillende auteurs aan te wijzen die in hun langere stukken de Burgerperspectieven aanhalen, waarvan 41 auteurs dat eenmalig doen. Ook al gebruiken zij de Burgerperspectieven slechts een enkele keer, de meesten van hen zijn herkenbaar als regulier columnist of regulier schrijver van opiniestukken.⁸

Kenmerkend voor het in een breder verband zetten van de uitkomsten ervan volgen hier twee passages, van Aukje van Roessel, en uit het eerder genoemde artikel over het wantrouwen jegens Brussel in de wekelijkse Haagse Invloeden van Tom Jan Meeus. Beiden komen slechts een keer voor als auteur in de geselecteerde krantenartikelen, maar ze blijken het betreffende kwartaalbericht nauwgezet gelezen te hebben, en de discussies over het thema goed te kennen:

De politiek krijgt veelal de schuld als er iets niet goed gaat in dit land. Dat 'Den Haag' als de boosdoener wordt gezien, zou ik liever niet beamen, maar tegen deze conclusie van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) uit zijn kwartaalbericht van december vorig jaar loop ik meer en meer aan. Het valt me ook steeds moeilijker tegengas te geven. ... Met enige goede wil zou je kunnen zeggen dat deze maatregelen al zo gemeengoed zijn geworden dat mensen ze niet meer op hun netvlies hebben. Maar waarschijnlijker is dat die ingrepen, waar tot in het recente verleden vaak verhit over werd gediscussieerd, alweer vergeten zijn in de maalstroom van andere zaken die de aandacht vragen. Zoals de vluchtelingen, de Europese onmacht om grip te krijgen op de instroom, 'Keulen', hard lokaal verzet tegen asielzoekerscentra, om hét onderwerp te benoemen dat volgens het SCP het 'nationaal probleembesef domineert'. (Aukje van Roessel In Den Haag, Hartekreet, , De Groene Amsterdammer, 3 februari 2016.)

Het EU-debat blijft intussen razend ingewikkeld. Verheijen knikte meteen toen ik begon over de cijfers uit het laatste kwartaalbericht van het Sociaal en Cultureel Planbureau (Burgerperspectieven, 28 december). Er staat in dat 48 procent van de bevolking meent dat Den Haag te veel macht overdroeg aan Europa (20 procent oneens, de rest geen mening). En nog steeds vinden erg veel mensen het „een slechte zaak" dat de gulden is vervangen voor de euro (34 procent eens, 39 procent oneens, rest geen mening). (Tom-Jan Meeus, Wantrouwen tegen Brussel dat niet zomaar verdwijnt; Haagse invloeden NRC, 26 januari 2013.)

---

⁸ Deze aantallen betreffen de verwijzingen naar de hier onderzochte 13 veel genoemde kwartaalberichten. Het is heel goed mogelijk dat sommige journalisten ook verwijzen naar andere kwartaalberichten. Zo valt op dat Tom Jan Meeus in de afgelopen jaren in elk geval 8 keer verwijst naar de Burgerperspectieven. Ook is het mogelijk dat journalisten gebruik maken van de Burgerperspectieven zonder expliciete verwijzing.

Er is waardering onder journalisten. Ook al opent een enkeling met te stellen dat de Burgerperspectieven een “weinig pakkende titel” is, hij vervolgt te stellen dat de uitgaven “het nog vaak als abstract ervaren probleem immers dichterbij [brengt]” (Wim van der Wijk, Gooi en Eemslander, 18 augustus 2018). Dat is ook het geval bij een bericht in het Reformatorisch Dagblad: “Om moed te vatten kun je in plaats van een rapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) beter de Bijbel lezen of lessen uit de kerk-geschiedenis. [...] Maar het SCP-rapport "Burgerperspectieven 3" leert ons wel onze tijd kennen.” (z. auteur, Reformatorisch Dagblad, 22 oktober 2017).

Journalisten lijken de Burgerperspectieven vooral te waarderen door de mogelijkheden om nuances aan te brengen bij de cijfermatige gegevens:

Het is een interessant grafiekje in het derde kwartaalrapport van het Continu Onderzoek Burgerperspectieven van het Sociaal Cultureel Planbureau dat deze week verscheen. Maar de onderzoekers zijn zelf de eersten om de uitkomsten te relativiseren. Zo geeft een mevrouw een 5 voor haar vertrouwen in grote ondernemingen 'omdat ze hun best doen' en een ander licht een 7 toe met 'er is zoveel fraude en gesjoemel'. (Ulko Jonker, Jan Roos en Thierry Baudet brengen eindelijk weer wat disruptie in politiek Den Haag, Financieel Dagblad, 1 oktober 2016)

Dat geldt ook voor de mogelijkheid om een verklaring te bieden voor de verschillende rapportages over tevredenheid en vertrouwen van CBS en SCP. In 2012 bericht het CBS dat de door hen ondervraagde burgers vertrouwen hebben in hun eigen financiële situatie, waarna kwartaalbericht 2011-4 iets later meldt dat de burger minder vertrouwen heeft. Journalist Goossen interviewt daarom emeritus hoogleraar economische psychologie Fred van Raaij (Tilburg), die wijst op de effecten van persberichten die gegevens reduceren en reïficeren, wat de noodzaak onderstreept van nuancering van degelijk onderzoek:

"Als het vertrouwen in de economie begin december gedaald is ten opzichte van november is het zeer de vraag of het om een significant verschil gaat. Het kan net zo goed een kleine fluctuatie zijn, die op langere termijn niets voorstelt. In het persbericht wordt het dan toch gepresenteerd als een daling van het vertrouwen van consumenten." ...." Ideaal zou zijn als je vandaag kunt publiceren wat je gisteren hebt gemeten, zoals bijvoorbeeld een opiniepeiler als Maurice de Hond doet. Maar ja, dan heb je weer geen tijd om met een degelijke analyse à la het SCP te komen." (Hans Goossen, Verwarring door economische thermometers, 29 december 2012, BN/De Stem, Brabants Dagblad, Twentsche Courant)

Ook een andere journalist ziet uitgebreidere toelichtingen te geven als noodzaak, ook in journalistieke stukken:

Volgens onderzoeker Wouter Mensink van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) kan het beeld door dergelijke vervolgvragen kantelen. In het Continu Onderzoek Burgerperspectieven peilt het SCP de meningen in Nederland over immigratie. Vorig jaar zei 56 procent van de respondenten tegen de opvang van meer vluchtelingen te zijn. Maar de groep die de grenzen helemaal zou willen sluiten, was met 24 procent veel kleiner. Mensink: „Dat is een constante inconsistentie in veel onderzoek naar de publieke opinie. Veel mensen vinden dat er te veel vluchtelingen komen, maar voelen ook een morele plicht om vluchtelingen op te vangen. De grenzen volledig sluiten, gaat ze dan toch te ver." Op basis van één stelling conclusies trekken is dan ook gevaarlijk, zegt Mensink. (Wilmer Heck, NRC-Next, Europa overschat het aantal moslims fors en zegt: minder graag, 3 maart 2017)

Hoewel veel krantenartikelen verwijzen naar het cijfermateriaal is het opvallend dat de berichtgeven ook verwijst naar uitspraken van burgers die in de kwartaalberichten voorkomen of naar uitspraken van de

auteurs, ter ondersteuning en uitleg van de cijfermatige bevindingen. In een behoorlijk aantal gevallen wordt dat gedaan door quotes van de auteurs.

Meer dan een-vijfde van de artikelen voert de auteurs van de Burgerperspectieven sprekend op, soms ook verwijzend naar de perspresentaties van het SCP. Dat is niet slechts om de informatie toegankelijker te maken voor het publiek. Vooral de dagbladen met een ambitie om hogere eisen te stellen aan de lezers doen dat zoals NRC, NRC-Next, De Volkskrant, Trouw of Nederlands Dagblad.

De waardering geldt ook de journalistieke productie en samenwerkingen van Burgerperspectieven. Niet alleen komen de auteurs met eigen stukken op de opiniepagina's, maar er is ook samenwerking met andere media.

De best geslaagde reportages komen van Nieuwsuur, mede door de brede aanpak. De achtjarige reeks 'Buiten het Binnenhof' van Jan Eikelboom en Christel Voorn portretteert acht verschillende kiezersgroepen, aan de hand van het SCP-onderzoek Burgerperspectieven. (Wilfred Takken, Elke kiezersgroep komt op tv, NRC-Next, 23 februari 2017)

Nieuwsblogs

Mediasites zoals Joop, De Correspondent en gespecialiseerde internetmedia zoals Skipp of Follow the Money komen niet in LexisNexis voor. Dergelijke platforms maken echter nadrukkelijk deel uit van het totale medialandschap. Het is mogelijk dat deze media onvoldoende worden geïndexeerd door Google of BING, onder meer omdat er voor toegang lidmaatschap vereist is, zoals bij De Correspondent. Voor een aantal van deze media heb ik daarom een directe zoekactie ondernomen op de sites van deze media.

Bij Joop gaat het om twaalf artikelen waarvan vijf opiniestukken. Bij de opiniestukken heeft een Amsterdams raadslid het over toenemende verrechtiging in de media en de politiek, vergelijkbaar met het Overton window, waarbij hij de Burgerperspectieven 2017-3 gebruikt om te onderstrepen dat dit er voor zorgt dat in Nederland "integratie en samenleven permanent bovenaan de lijst van thema's staan waar Nederlanders zich druk over maken" (Kevin Levie, 22 oktober 2017). Joop neemt op 26 september 2015 ook integraal de Drees lezing van Lodewijk Asscher over. Daarin verwijst Asscher naar kwartaalbericht 2013-3, waarin cijfers voor komen over acceptabel geachte, geschatte en werkelijke inkomensverschillen. In het opiniestuk Generatiepolitiek verwijst Merijn Oudenampsen op 11 juni 2013, naar de cijfers uit het kwartaalbericht 2013-1 die de verschillen in opvattingen en bezorgdheden van ouderen en jongeren weergeven, en zet dat af tegen de verschillen in werkgelegenheid. Bij de start van de verkiezingen in 2012 geeft Maarten van den Heuvel op 3 augustus 2012 aan politieke partijen het advies om te letten op de inkomensverschillen, met een verwijzing naar het recente bericht 2012-2. En op 6 oktober 2011 stelt Dick Pels dat progressieven een beschavingsopdracht hebben de hoffelijkheid terug te brengen, met een verwijzing naar de uitkomsten over de zorg om omgangsvormen (verhuftering) in bericht 2011-3.

De schrijvers van opiniestukken op Joop verwerken de uitkomsten van de Burgerperspectieven in hun betoog, waarbij ze ingaan op de beschikbare details, niet alleen uit de persberichten of de samenvattingen, maar ook gebaseerd op het onderzoeksverslag. Hun gebruik wordt gekarakteriseerd door interpretatie-arbeid. Dat is in veel mindere mate het geval bij de nieuwsitems, waarbij verslagleggend wordt verwezen naar een specifiek Kwartaalbericht, en waarbij de bron soms niet het SCP is, maar een krant.

Interpreterend gebruik komt ook voor bij andere nieuwsblogs, zoals Follow the Money. Op dat journalistiek platform komen twee opiniestukken voor over de zorg, *Cherry picking van de zorgverzekeraars vergroot de ongelijkheid*, FTM 12 juni 2017, met een verwijzing naar bericht 2016-4, en *Tien jaar zorgstelsel: meer betalen, minder bepalen. Hoe lang nog?* column FTM 12 jan 2016.

De Correspondent noemt de Burgerperspectieven in de afgelopen jaren slechts een maal. In een stuk van Jesse Frederik, *Ben je eerder kritisch over de euro als je De Telegraaf leest?*, van 30 september 2015,

refereert hij aan gegevens uit het onderzoeksverslag eerder verschenen kwartaalbericht 2015-2. Het onderwerp komt niet in het persbericht voor, maar in het onderzoeksverslag zelf. Het stuk wordt door een van de lezers van De Correspondent bekritiseerd en gemakzuchtig gevonden. De lezer bekritiseert ook het SCP, omdat hij meent dat de genoemde getallen voortkomen uit de groepsgesprekken, en omdat de samenstelling van de groepen de tegenstellingen tussen hoog en laag opgeleiden bevestigt.

Hoewel deze schrijvers van opiniestukken blijken te geven van gedetailleerde interesse in de Burgerperspectieven, ook al schrijven zij daar slechts heel incidenteel over, de meer geopinieerde nieuwsblogs zoals The Post Online, Krapuul, Frontaal Naakt of Dagelijkse Standaard maken geen gebruik van de Burgerperspectieven. Alleen GeenStijl maakt melding van de COB, in vier berichten.

Toch zijn het niet alleen de schrijvers van opinie stukken die gedetailleerd ingaan op de edities. Het veelgelezen gespecialiseerde nieuwblog Skipr, gericht op gezondheidszorg in brede zin heeft drie journalistieke artikelen over de Burgerperspectieven. Elk van deze artikelen laat zien dat het blog de kwartaalberichten uitgebreid leest, zoals in het 3111 keer gelezen bericht *Scepsis over decentralisaties onverminderd groot* (Skipr, 30 maart 2018). De kop is ontleend aan de samenvatting over dit onderwerp in het kwartaalbericht, maar de uitwerking van het nieuwsitem is gebaseerd op een uitgebreide lezing van het onderwerp in het achterliggende onderzoeksverslag. De Skipr verslaggever Van der Poel merkt een contrast op tussen burgers en gemeenteambtenaren, waarin de informatie voor komt in een zinnetje op pagina 34 van Kwartaalbericht 2018-1:

Het oordeel van burgers contrasteert met het oordeel van gemeenteambtenaren, dat blijkt recent SCP-onderzoek overwegend positief is. De gemeenteambtenaren zien vooral het laatste jaar langzaam verbetering komen in de uitvoering van de Wmo, al vermoeden zij dat burgers hier nog weinig effect van ondervinden. Als ze al iets merken dan is het eerder een vermindering van het aantal uren zorg, met name voor huishoudelijke hulp. Volgens de gemeenteambtenaren moet de echte verbeteringsslag in de praktijk nog plaatsvinden en wellicht draagt het uitblijven van merkbare verbetering bij aan het tot nog toe overwegend negatieve beeld onder burgers.

Andere voorbeelden van het gedetailleerd lezen van de onderzoeksverslagen van de kwartaalberichten zijn er ook: *Nederland vindt gezondheidszorg reden voor zorg én trots*, Skipr, 29 december 2017 (2017-4), 1778 keer gelezen. *SCP: zorgen om de zorg*, Skipr 27 juni 2014, 1435 keer gelezen.

Conclusies

De vermelding van SCP-rapporten in de pers volgt meer nauwgezet dan in het maatschappelijk domein de inhoud van de kwartaalberichten. Dat gebeurt in kortere maar ook langere stukken, waarbij een zeer gevarieerd aantal columnisten en schrijvers van opiniestukken gebruik maken van het COB. Daarbij gaat het bij de langere en vaak ook later verschijnende stukken om een bredere interpretatie van het materiaal dat het COB biedt, en het bieden van een context om de ontwikkelingen rondom de thematiek van het COB te plaatsen. De columnisten en schrijvers van opiniestukken maken duidelijk gebruik van de onderzoeksverslagen in de kwartaalberichten, dus niet slechts van de persberichten. De persberichten worden wel gebruikt in de kortere journalistieke stukken, veelal direct na verschijning van het persbericht. De columns en opiniestukken laten een grote diversiteit in onderwerpen zien, niet zozeer gericht op de stemmingsindicatoren zelf maar vooral ook in combinatie met de andere onderwerpen. Dit geldt voor de gedrukte pers (kranten en weekbladen) en voor een enkel nieuwsblog op internet (Joop, Follow the Money). Er zijn duidelijke aanwijzingen dat de Burgerperspectieven gewaardeerd worden, niet alleen vanwege het kwantitatieve materiaal maar juist ook vanwege de rijkdom aan observaties en uitspraken van burgers. Gegeven deze waardering is het opvallend dat de Burgerperspectieven niet vaker door dezelfde journalisten en schrijvers van opiniestukken gebruikt worden.

6. Academisch gebruik van COB-publicaties

Het academisch gebruik van de COB publicaties heb ik onderzocht via Google Scholar. Dit gebruik is bescheiden, evenals de andere SCP rapporten. Toch is het interessant te zien hoe de Burgerperspectieven in het wetenschappelijk domein gebruikt worden. Allereerst valt op dat de edities veel gebruikt worden in beschouwingen over trends en ontwikkelingen in Nederland in boekvorm. Google Books vermeldt 28 boeken met verwijzingen naar de Burgerperspectieven, waaronder veel geciteerde boeken als Diplomademocratie, Crafting Citizenship van Hurenkamp, Tonkens en Duyvendak, en Political Trust: Why Context Matters van Zmerli en Hooghe, en Radical Right-Wing Populist Parties in Western Europe Into the Mainstream?, van Akkerman, De Lange en Rooduijn.

De boeken hebben thematiek die met het COB overeen komt. De verwijzingen naar de verdiepingsstudies Crisis in Aantocht en Bestemming Onbestemd illustreren dat ook: ze hebben een overeenkomstige thematiek over vertrouwen in de overheid, tweedeling in de samenleving (diplomademocratie), representatie en referenda (Crisis in Aantocht, 12 keer aangehaald, waarvan 3 zelfverwijzingen), of over ontevredenheid, ontkerkelijking, burgerparticipatie en ouderenzorg (Bestemming Onbestemd, 8 keer aangehaald waarvan 1 zelfverwijzing).

De overeenkomst met de hoofdthematiek van de Burgerperspectieven lijkt minder het geval bij de verwijzingen naar de afzonderlijke kwartaalberichten. Kwartaalbericht 2015-4, dat 19 keer wordt geciteerd (20 minus 1 zelfverwijzing), wordt gebruikt in artikelen over ontwikkelingssamenwerking, leiderschap, werkloosheid onder jongeren, de vluchtelingenstromen, de voorkeuren voor de organisatie van de zorg voor ouderen of protestbereidheid onder buurtbewoners, de Nationale Wetenschapsagenda, de populariteit in Nederland van het bevolkingsonderzoek darmkanker of de arbeidsmigratie in de richting van Oost-Europa.

De verwijzingen naar kwartaalbericht 2008-4 zijn weliswaar wat minder divers, veel van de 11 citaten (13 minus 2 zelfverwijzingen) gaan over het rechtsstelsel, maar er is ook een zeer veel geciteerd artikel van Maarten Hajer over authoritative governance, een artikel over de rol van de gemeente in de besluitvorming, de critici van het rechtsstelsel. Kwartaalbericht 2012-3 heeft verwijzingen over volksgezondheid, een veel geciteerd artikel van Verhoeven en Tonkens over actief burgerschap en de welvaartsstaat, eerstelijns gezondheidszorg, het gebruik van burgerperspectieven in toekomstscenarios, het vertrouwen in het recht of gemeenschapstuinen.

Conclusies

De aantallen verwijzingen zijn gering, maar komen voor in diverse hybride boeken⁹, in het Nederlands en het Engels, en in literatuur over een zeer breed scala aan onderwerpen. Dat is met name het geval bij de verwijzingen naar de kwartaalberichten.

---

⁹ Hybride boeken worden gekarakteriseerd door de directe maatschappelijke relevantie van wetenschappelijk werk door hun toegankelijkheid en belang voor zowel academici als een groter publiek in het algemeen maatschappelijk domein. Dat kan zichtbaar gemaakt worden door de citaties in wetenschappelijke literatuur en door de contextuele respons analyse van die boeken. Zie: <https://www.qrih.nl/nl/hulpmiddelen/hybride-publicaties>, en A.A.M. Prins and J.B. Spaapen; *Serving Variegated Audiences: From Ranking Oriented Evaluation to Mission Oriented Evaluation*, *fteval Journal for Research and Technology Policy Evaluation*, 44, September 2017, pp 42-49

Bijlage I: Methoden en materialen voor de analyse van maatschappelijk en wetenschappelijke gebruik van SCP-publicaties

Dit rapport volgt de aanbevelingen van het ERIC en het EU FP7 SIAMPI-project. Deze hebben betrekking op de wijze waarop maatschappelijke impact en relevantie van wetenschappelijk onderzoek ten behoeve van onderzoeksevaluatie kan worden getoond. De aanbevelingen houden in dat de diversiteit van gebruik van het onderzoek in beeld wordt gebracht en de gebruikers geïdentificeerd worden en waar mogelijk ook betrokken in de evaluatie. Daarnaast is het van groot belang om de maatschappelijke effecten van onderzoek te zien vanuit het perspectief van productieve vormen van interactie, dat wil zeggen, interacties die aangeven dat er sprake is van actief gebruik.¹⁰

De Contextuele Response Analysis, een methode die ontwikkeld is in samenhang met beide projecten, richt zich op het identificeren van aantallen actieve gebruikers en het analyseren van hun diversiteit in verschillende sociale domeinen zoals wetenschap, parlement, pers en de maatschappij in het algemeen. Daarvoor wordt gebruik gemaakt van uiteenlopende bronnen, zoals te zien is in tabel 16. Het eerste domein is het gebruik in het parlement. Dit wordt onderzocht door gebruik te maken van algemene zoektermen in de database van de website Zoek.Officiëlebekendmakingen.nl. Voor het in kaart brengen van gebruik in het wetenschappelijk domein wordt gebruik gemaakt van Google Scholar. Daarbij wordt gezocht aan de hand van titels van rapporten en externe publicaties. Het domein van media wordt onderzocht met behulp van de database LexisNexis, zowel met algemene zoektermen als aan de hand van titels van rapporten. Tenslotte wordt het meer algemeen maatschappelijk domein verkend met internetzoekmachines Google en Bing, waarbij gezocht is aan de hand van hoofdtitels en ondertitels van rapporten.

Tabel 16 Overzicht van gebruikte bronnen

Bron	Context van gebruik: sociaal domein	Zoektermen
Zoek.Officiëlebekendmakingen.nl	Parlementair gebruik	Algemene zoektermen
Google Scholar	Gebruik in wetenschappelijk domein	Specifieke zoektermen: titels van rapporten en publicaties
LexisNexis	Gedrukte media (kranten, weekbladen)	Algemene en specifieke zoektermen
Google, Bing	Algemeen maatschappelijk gebruik, domeinen nader te specificeren.	Specifieke zoektermen: woorden uit titels van rapporten

De methode voor de analyse van maatschappelijk gebruik met internet respons bestaat uit twee stappen: In de eerste stap worden voor iedere publicatie alle zoekresultaten uit twee zoekmachines Google en Bing verzameld. Gezocht wordt aan de hand van sleuteltermen zoals Burgerperspectieven. Ook is gezocht met termen als “kwartaalberichten” aangevuld met de termen SCP, of Cultureel Planbureau. De resultaten zijn gecheckt op juiste attributie. Elke website die voorkomt in de zoekresultaten wordt gezien als een locatie van een gebruiker in de vorm van een organisatie of een persoon. Aangenomen wordt dat er actie

¹⁰ Spaapen, Jack, Huub Dijstelbloem, and Frank Wamelink. "Evaluating research in context." *A method for comprehensive assessment, 2nd edition, The Hague: COS* (2007). Spaapen, J. B., & Drooge, L. van (2011). 'Introducing productive interactions' in social impact assessment. *Research Evaluation*, 20.

Zie ook: Cozzens, S & Snoek, M, *Knowledge to Policy, Contributing to the Measurement of Social, Health, and Environmental Benefits*, Workshop on the Science of Science Measurement, Washington, DC, 2 –3 December 2010; Gibbons, M., Limoges, C., Nowotny, H., Schwartzman, S., Scott, P., & Trow, M. (1994). *The new production of knowledge: The dynamics of science and research in contemporary societies*. Sage.

Gibbons, M., & Nowotny, H. (2001). The potential of transdisciplinarity. In *Transdisciplinarity: joint problem solving among science, technology, and society* (pp. 67–80). Birkhäuser Basel; Nowotny, H., Scott, P., Gibbons, M., Introduction; “Mode 2” revisited: The New Production of Knowledge, *Minerva*, 41, 179–294, 2003.

ondernomen is om op de website of in een daaraan verbonden document te refereren aan een of meer COB-rapporten zodat het zoekresultaat wordt opgevat als een teken van actief gebruik, ook al is de aard van dat gebruik (nog) niet bekend.

- In de tweede stap worden de zoekresultaten van frequente gebruikers nader onderzocht en gecategoriseerd aan de hand van twee karakteristieken: De eerste is de sociaaleconomische sector of branche waarin de website actief is, de tweede de functie die de site daarin heeft d.w.z. hoe de site zich verhoudt tot de bezoeker van die site. Dit kan bijvoorbeeld zijn een site van een overheidsinstituut (waarop de bezoeker bijvoorbeeld regels, regelingen en beleid(-svoornemens) kan vinden, websites gericht op kennisnetwerken en communicatie (waarop kennis, informatie en inzichten van verschillende kanten worden weergegeven, ongeacht de diensten die daarbij aangeboden worden), dienstverlening of blogs en politiek (meningsvorming vanuit een specifiek of partijpolitiek perspectief). Deze stap is arbeidsintensief, maar leidt ook tot verdere verificatie van de zoekresultaten in stap een, en in een meer gedetailleerd beeld van de gebruiker van specifieke rapporten.

Definities:

- Een vermelding op een website of in een daaraan verbonden document aan een of meer COB-rapporten wordt opgevat als een teken van actief gebruik, ook al is de aard van dat gebruik (nog) niet bekend.
- Een verwijzende website wordt opgevat als een instrument van een actieve gebruiker van COB-publicaties.
- Een frequente gebruiker is een gebruiker die drie keer of meer verwijst naar rapporten van het COB.

Aanwijzingen van actief gebruik kunnen ook gevonden worden buiten databases en internet. Zoals de uitkomsten van het EU-FP7 SIAMPI-project ook tonen zijn onderzoekers ook betrokken in allerlei vormen van directe interactie. Het gaat bij het SCP om deelname aan commissies, gesprekken met beleidsambtenaren van departementen of met diverse organisaties of bij adviesrelaties. Hoewel directe interactie ongetwijfeld een zeer belangrijk onderdeel is van het werk van SCP-medewerkers valt deze categorie buiten de reikwijdte van dit rapport. Informatie hierover is te verkrijgen in gesprekken met stakeholders en SCP-staf.

Waar nodig zijn aanvullende beschrijvingen over methoden te vinden in het betreffende hoofdstuk.

Materiaal

Dataverzameling vond plaats tussen 7 november en 11 december 2018.

Bijlage II: lijsten van tabellen en figuren

Tabellen

Tabel 1 Onderwerpen van persberichten, gegroepeerd, naar aantal, met omschrijving van de groep	46
Tabel 2 Aantal toelichtingen naar onderwerp, per jaar	47
Tabel 3 Onderwerpen van persberichten, economie, politiek, publiek klimaat en overig, over de jaren....	48
Tabel 4 Aantallen toelichtingen per onderwerp, naar type onderbouwing	49
Tabel 5 Aantallen verwijzers per sector, frequent en niet frequent.....	53
Tabel 6 Websites met vijf of meer verwijzingen naar Burgerperspectieven	56
Tabel 7 Typen bloggers en hun verwijzingen in algemene of specifieke zin.....	58
Tabel 8 Onderwerpen waarover bloggers schrijven	59
Tabel 9 Typen bloggers en de aard van hun verwijzing, onderbouwend of kritisch.....	59
Tabel 10 Verbindingen van actieve twitteraars in Replies, Retweets en Likes	60
Tabel 11 Genoemde onderwerpen in tweets	61
Tabel 12 Aantallen publicaties in Nederlandse kranten en tijdschriften over 2008-2018.....	63
Tabel 13 Aantallen krantenartikelen naar grootte, direct na publicatie en later	63
Tabel 14 Kranten-aandacht voor een aantal specifieke kwartaalberichten, direct na publicatie en later ...	64
Tabel 15 Kranten-aandacht voor onderwerpen, naar grootte van artikel.....	64
Tabel 16 Overzicht van gebruikte bronnen	70

Figuren

Figuur 1 Ontwikkeling van het aantal onderwerpen in de persberichten anders dan economie, politiek of publiek klimaat.....	48
Figuur 2 Aantallen gebruikers per maatschappelijke sector, naar hun functie	54